

TC
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLE ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

IRAK'TA SÜNNİ – Şİİ REKABETİNİN SİYASAL YAPILANMAYA
YANSIMASI: 2003 SONRASI DÖNEM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Makbule ÇABUK

Danışman
Prof. Dr. Mehmet DALAR

BOLU 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Makbule ÇABUK'a ait "Irak'ta Sünni-Şii Rekabetinin Siyasal Yapılanmaya Yansıması: 2003 Sonrası Dönem" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

09.08.2019

Unvan, Adı, Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Mehmet DALAR	
Üye : Doç. Dr. Zafer AKBAŞ	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Arda BAŞ	

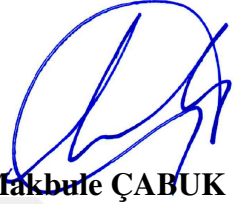
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisan Tezi olarak sunduğum, “**İrak’ta Sünni – Şii Rekabetinin Siyasal Yapılanmaya Yansıması: 2003 Sonrası Dönem**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Makbule ÇABUK

09.08.2019

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada kolektif kimliklerin pratikteki yansımalarının bir örneği olan Sünni ve Şii kimliklerini Irak örneğinde siyasi yapılanmayla olan etkileşimleri ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda konu ile alakalı kitaplar, yayımlanmamış tezler, makaleler, gazete haberleri ve internet kaynaklarından faydalanılmıştır.

Akademik çalışma yapmak konusunda bizleri teşvik eden Prof. Dr. Muhittin ATAMAN'a; ilk danışmanım olan ve konunun belirlenmesi ve kaynak araştırmasında yaptığı desteklerden dolayı Prof. Dr. Veysel AYHAN'a, Mezhepler Tarihi konusunda çalışmaya sağladığı katkılardan dolayı Prof. Dr. Mehmet DALKILIÇ'a, tezin yazımı hususunda desteğini esirgemeyen ve öğrencisi olmaktan gurur duyduğum danışman hocam Prof. Dr. Mehmet DALAR'a ve bu süreçte manevi desteğini her zaman hissettiğim aileme şükranlarımı sunarım.

Makbule ÇABUK

09.08.2019

ÖZET

İRAK'TA SÜNNİ- Şİİ REKABETİNİN SİYASAL YAPILANMAYA YANSIMASI: 2003 SONRASI DÖNEM

Makbule ÇABUK

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Mehmet DALAR

Ağustos 2019, 131+xiv Sayfa

Bu çalışmada Ortadoğu'da mezhep olgusunu en derinden ve en şiddetli yaşayan ülkelerden biri olan Irak özelinde Sünni – Şii rekabetinin siyasal yapılanmaya etkisi incelenecektir. Bu doğrultuda öncelikle bu rekabet ortamına zemin oluşturacak tarihi süreçler ve fiziki koşullar ele alınıp Sünni ve Şii siyaset anlayışının ayrışan ve örtüşen yönlerine değinilecektir.

Tarihi ve Coğrafi bilgiler ışığında 2003 sonrası dönemde Irak'ta yaşanan siyasi olaylara yer verilecek ve yeni oluşan siyasi yapının temel dinamikleri, bu siyasi yapıdaki aktörler, aktörlerin birbirleriyle ve diğer devletlerle ilişkileri ele alınacaktır.

Özellikle anayasa yapım süreci ve seçim ittifakları incelenerek mezhepler ve siyaset arasındaki bağlantı ele alınacaktır. Seçim sonuçlarına değinilerek halkın mezhebi söylemlere verdiği karşılıklar anlaşılmasına çalışılacaktır.

Ayrıca Arap Baharının oluşturduğu siyasi değişim akımı ve bu süreç sonrasında şiddet sarmalına girmiş rekabet ortamında DEAŞ gibi bir terör örgütünün gelişimi ele alınacak, DEAŞ'le mücadele sürecinde Sünni ve Şiiilerin tutumu değerlendirilecektir.

2003 sonrası ABD'nin askerlerini çekmesi ile oluşan siyasi ve askeri boşlukla birlikte halkın değişen talepleri ve siyasi aktörlerin değişen söylemlerine yer verilecek ve sonunda bu rekabeti şiddete dönüşmeden yönetmek için bazı önerilere yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Irak, Sünni, Şii, Mezhep, Rekabet

ABSTRACT

REFLECTION OF SUNNI – SHIITE RIVALRY ON POLITICAL STRUCTURE: POST – 2003 PERIOD

Makbule ÇABUK

M.Sc. Thesis

Department of International Relations

Advisor: Prof. Dr. Mehmet Dalar

August 2019, 131+xiv Pages

In this study, the effect of Sunni-Shiite rivalry on political structuring in Iraq, which is one of the deepest and most severely affected countries in the Middle East, will be examined. In this frame, historical processes and physical conditions which is the basis of this competitive environment and the diverging and overlapping aspects of Sunni and Shiite politics will be discussed.

In the light of historical and geographical information, the political events in Iraq during the post-2003 period will be included and the basic dynamics of the newly formed political structure, the actors in this political structure, the relations of actors with each other and with other states will be tried to be understood.

In particular, the process of constitution making and election alliances will be examined and the link between sects and politics will be discussed. The thesis will be tried to understand the responses of the people to sectarian discourses by referring to the election results.

Furthermore, the political change created by the Arab Spring and the development of a terrorist organization such as DAESH will be discussed, and the attitude of Sunnis and Shiites in the process of fighting DAESH will be evaluated.

With the political and military gap created by the withdrawal of US troops after 2003, the changing demands of the people and changing discourses of political actors will be included and some suggestions will be given to manage this competition without turning into violence.

Key words: Iraqi Sunni, Shiite, Sectarian, Rivalry

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	ii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. İRAK'IN FİZİKİ YAPISI VE GENEL BİLGİLER	4
1.1. Irak'ın Fiziki Özellikleri	5
1.2. Irak'ın Ekonomik Ve Stratejik Özellikleri.....	6
1.3. Irak'ın Demografik Özellikleri	7
1.4. Sonuç	9
II. BÖLÜM	
2. 2003 ÖNCESİ İRAK TARİHİ	10
2.1. Osmanlı Öncesi Dönem	10
2.2. Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi	12
2.3. İngiliz Manda Yönetimi Dönemi	14
2.4. Bağımsızlık Dönemi	15
2.5. Saddam Hüseyin Dönemi	18
2.6. Sonuç	24

III. BÖLÜM

2. SÜNNİ – Şİİ REKABETİ.....	25
3.1. Rekabetin Tarihsel Dönüm Noktaları	25
3.2. Sünnilik Ve Şiilik Kimliğinin Oluşum Şekli	32
3.2.1. Şiiliğin Tanımı	33
3.2.2. Şiiliğin Ortaya çıkışı	33
3.2.3. Şiiliğin Kolları	34
3.2.4. Sünniliğin Tanımı	36
3.2.5. Sünnilik Ortaya Çıkışı	36
3.2.6. Sünniliğin Kolları	36
3.3. Sünni Ve Şiilerin Temel Siyasi Argümanları	37
3.3.1. İmamet ve Hilafet	38
3.3.2. Ehl-i Beyt.....	41
3.3.3. Mecii	43
3.3.4. Velayet-i Fakih	45
3.3.5. Irak Sünni Ve Şiilerini Diğer Sünni Ve Şii Gruplardan Ayırt Eden Özellikler	46
3.4. Sonuç	49

IV. BÖLÜM

4. 2003 SONRASI DÖNEMDE SÜNNİ – Şİİ REKABETİNİN SİYASAL YAPILANMAYA YANSIMASI.....	51
4.1. İşgal Sonrası Irak Yönetim Biçimi	51
4.2. Irak'ta Anayasa Oluşum Süreci	54
4.3. Iraktaki Siyasi Partiler	60
4.3.1. Şii Partiler	60
4.3.2. Sünni Partiler	69
4.3.3. Kürt Partiler	71
4.3.4. Türkmen Partileri	72
4.4. 2003 Sonrasında Yapılan Seçimler ve Sonuçları.....	73
4.4.1. 2005 Genel Seçimleri.....	73
4.4.2. 2010 Genel Seçimleri.....	76

4.4.3. 2014 Seçimleri	78
4.4.4. 12 Mayıs 2018 Seçimleri	80
4.5. Arap Baharı	85
4.6. Sonuç	87

V. BÖLÜM

5. DEAŞ	91
5.1. DEAŞ'ın Kavramsal Arka Planı	91
5.2. DEAŞ'ın Oluşumu ve Yapısı.....	93
5.3. DEAŞ'ın İlerlemesi.....	96
5.4. ABD'nin Irak'tan Çekilmesi.....	99
5.5. DEAŞ'le Mücadele	100
5.6. DEAŞ'ın Irak'ta Taban Bulmasının Sebepleri ve Maliki'nin Politikaları.....	103
5.7. Sonuç	106

VI. BÖLÜM

6. SONUÇ	107

KAYNAKLAR	112

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.3: Irak Nüfus Dağılımı.....	8
Tablo 4.4.1.1: 30 Ocak 2005 Parlamento Seçim Sonuçları	75
Tablo 4.4.1.2: 15 Aralık 2005 Parlamento Seçim Sonuçları	76
Tablo 4.4.2.1: 7 Mart 2010 Parlamento Seçim Sonuçları.....	78
Tablo 4.4.3.1: 30 Nisan 2014 Parlamento Seçim Sonuçları	79
Tablo 4.4.4.1: 12 Mayıs 2018 Parlamento Seçim Sonuçları.....	83
Tablo 4.7.1: 2004 – 2008 Arası Irak Cumhurbaşkanı Listesi.....	90
Tablo 4.7.2: 2004 – 2008 Arası Irak Başbakanları Listesi	90

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bİİ	: Birleşik Irak İttifakı
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev.	: Çeviren
DEAŞ	: Irak Şam İslam Devleti
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
GIY	: Geçici Irak Yönetimi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDK	: Hukuk Devleti Koalisyonu
Hz.	: Hazreti
IAEA	: International Atomic Energy Agency
İGDİY	: Irak Geçiş Dönemi İdari Yasası
İGHK	: Irak Geçici Hükümet Konseyi
İGYK	: Irak Geçici Yönetim Konseyi
İİD	: Irak İslam Devleti
İİYK	: Irak İslam Yüksek Konseyi
ISIS	: Iraq Sham Islamic State
IUUH	: Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi
IUDC	: Irak Ulusal Diyalog Cephesi
IUKC	: Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi
İDP	: İslami Dava Partisi
İFP	: İslami Fazilet Partisi
KBY	: Kürdistan Bölgesel Yönetimi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
Md.	: Madde

MIH	: Milli Islah Hareketi
MŞK	: M¼cahit Şura Konseyi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OPEC	: Organization of Petroleum Countries
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
SFA	: Strategic Framework Agreement
SOFA	: Status of Forces Agreement
TDV	: T¼rkiye Diyanet Vakfı
UNSCOM	: United Nations Special Commission
YİİYB	: Yeniden İna ve İnsani Yardım B¼rosu
US	: United States

GİRİŞ

Ortadoğu uzun zamandır istikrarsızlığın hâkim olduğu bir coğrafya olarak hem bölgesel hem de küresel çatışmaların oluşmasında ve gelişmesinde önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bölgenin; insanlık tarihinin bildiği kadim medeniyetlere ev sahipliği yapma, üç semavi din olarak bilinen Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Musevilik için önemli olan yerleri içinde barındırma ve sahip olduğu yeraltı ve yerüstü kaynakları itibari ile I. Dünya Savaşından beri büyük güçlerin ilgi odağı olduğu görülmüştür.

Enerji kaynaklarına hükmetmek ve bölgede gücü elinde bulundurmaya isteyen yerel, bölgesel ve küresel aktörlerin kimi zaman çakışan/çatışan kimi zaman da uzlaşan çıkarları doğrultusunda bölgedeki istikrarsızlık derinleşmiş günümüzde neredeyse içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

Irak; coğrafi, beşeri ve ekonomik özellikleri bakımından geniş Ortadoğu coğrafyasının özeti mahiyetindedir. Hem bölge dinamiklerinin daha iyi anlaşılması hem de bu dinamikler üzerine daha sağlıklı politikalar üretilmesi için Irak'ta çatışma durumuna neden olan parametrelerin anlaşılması elzem duruma gelmiştir. Türkiye'nin de Ortadoğu bölgesinde yer alması ve Irakla sınır komşusu olması sebebiyle; Irak çalışmaları ülkemiz için hayati öneme sahiptir.

Irak birbiri ile iç içe geçmiş ve çok katmanlı kimliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bir Iraklının ilk etapta akla gelen bireysel, ailevi/aşiret, mezhepsel, dini, etnik ve ulusal olmak üzere en az altı kimliği bulunmaktadır. Bütün bu kimliklerin tek bir çalışmada ayrıntılı ele alınması hem çalışmanın hacmi hem de konunun bütünlüğü açısından mümkün olmadığı için; çalışma bütün kimliklere değinmekle birlikte siyasi yapılanmaya en çok etki eden rekabet halindeki kimlikler olan Sünnilik ve Şiilik üzerinde yoğunlaşacaktır.

Bu çalışma Irak'ta Sünni ve Şiiiler arasında bir rekabet olduğu ve bu rekabetin siyasal yapılanmada yansımalar oluşturduğu varsayımı üzerine bina edilecektir. Bu minvalde çalışma Irak'taki siyasi istikrarsızlığın temel sebebinin güç mücadelesini meşrulaştırmak için yürütülen kimlik siyaseti olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada ülkede var olan Sünni – Şii ayrımının tarihsel süreci incelenerek, bu ayrımın sebepleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca çalışmada ülkede var olan ve istikrarsızlığa varan rekabet ortamının en çok kimin işine yaradığı; bölge insanı Sünni ve Şii şeklinde mezhepsel olarak karşı karşıya gelirken arka planda ekonomik ve siyasi olarak neler olduğu sorularına cevap aranacaktır.

Çalışmamızda daha önce Irak üzerine yapılan çalışmalarda olduğu gibi sadece Sünni ya da Şii kesimin bir diğerinden bağımsız olarak güncel durumu, tarihsel gelişimi ve siyasal yapılanmaya yansımaları incelenmeyecektir. Aksine hem Sünni hem de Şii kesimin güncel durumları, demografik ve ekonomik koşulları, coğrafi konumlanmaları, çok yönlü olarak ele alınacaktır. Aslında insani farklılıklardan oluşan mezheplerin nasıl şiddetli çatışma gruplarına dönüştüğü sorgulanacaktır. Bu rekabetin siyasal yapılanmayı hangi oranda ve ne şekilde etkilediği de çalışmada cevabı aranacak sorulardan biri olacaktır.

Çalışmada öncelikle Irak'ın 2003 öncesi tarihine kısaca değinilecek; Sünni ve Şii ayrımının tarihsel oluşum süreci, Şiilik ve Sünniliği temel parametreleri, ayrışan ve örtüşen yönleri, rekabetin Irak tarihindeki sürecine kısaca yer verilecek; günümüzde Sünni ve Şii grupların ekonomik, demografik, beşeri ve coğrafi durumu ele alınacaktır. Ayrıca 2003 sonrası ABD kontrolünde Irak devlet yapılanmasındaki değişiklikler, anayasa ve seçim süreçleri, siyasi koalisyonlar, siyasi partiler, seçimlerde Sünni ve Şii grupların durumu incelenecektir. ABD'nin Irak'tan fiilen çekilmesi sonrası yaşanan siyasi durum ve bu süreçte Sünni – Şii rekabetinin 2018 seçimlerine kadar olan döneme yansımaları değerlendirilecektir. Çalışmanın sınırlandırılması açısından 12 Mayıs 2018 seçimleri sonrasında yaşanan gelişmeler çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Özellikle bölgede siyasi olarak şiddetli dalgalanmalara yol açan Arap Baharının Irak'a etkileri ve söylemlerinde kendisini mezhepsel anlamda Sünni temele oturtan

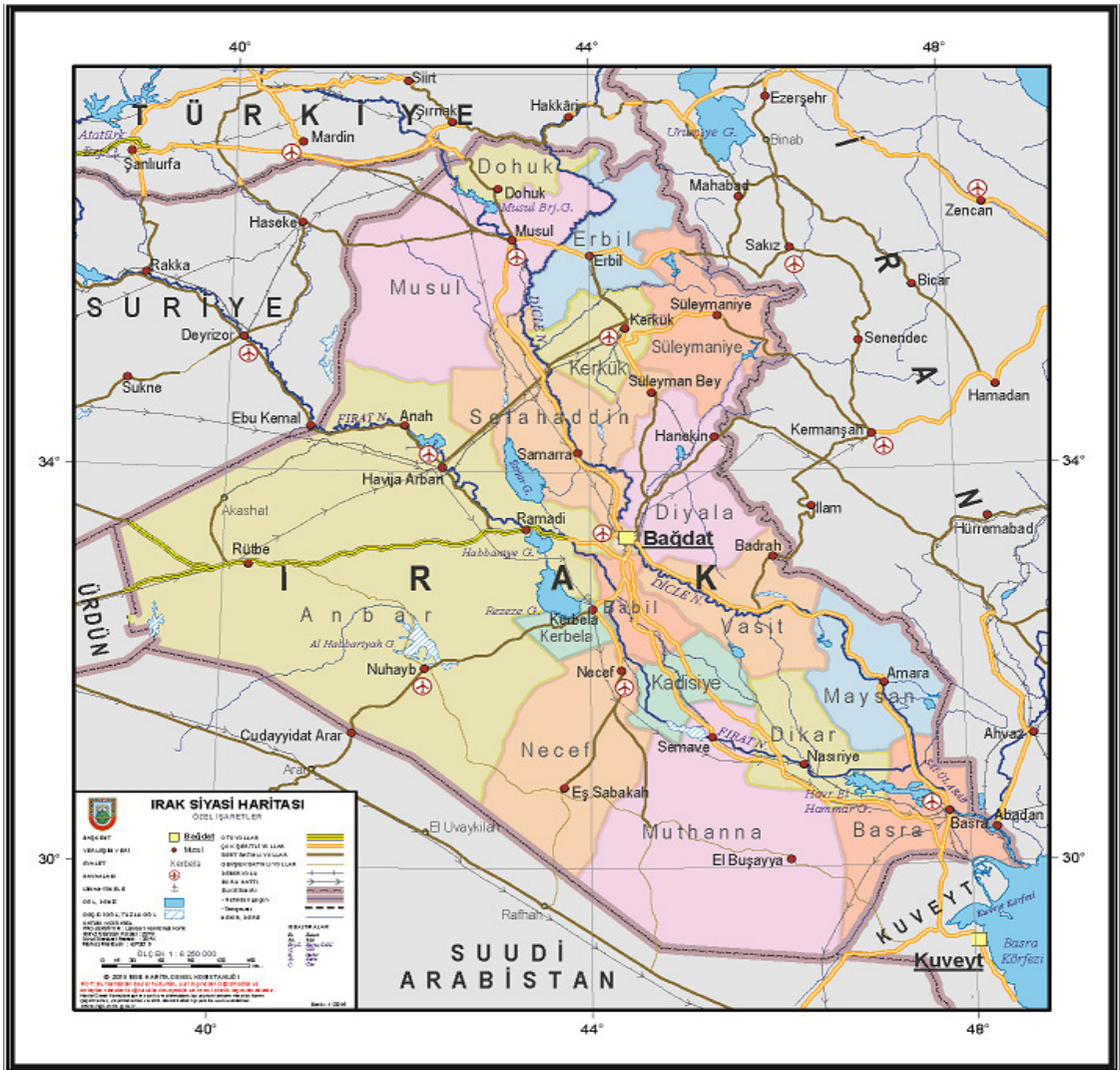
DEAŞ terör örgütünün Şii nüfusun yoğunlukta olduğu Irak'ta toplumsal temel bulmasının sebepleri ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Herhangi bir olay, kişi ve ya durumu tam anlamıyla anlayabilmek için arka planında bulunan zaman, mekân ve insan mefhumları incelenmelidir. Çalışmada mekân olarak Irak coğrafyası belirlenmiş olup ilk bölümde bu coğrafyanın fiziki, ekonomik, stratejik ve demografik özellikleri incelenecektir.

Zaman olarak çalışma 2003 sonrası döneme odaklansa da bütünlüğü sağlamak, sebep sonuç ilişkisini doğru kurmak açısından 2003 yılına kadar olan Irak siyasi tarihinin incelenmesi elzemdir. Bu bağlamda çalışmamızda 2003 yılına kadar Irak Siyasi Tarihi; Osmanlı Öncesi Dönem – özellikle Irak'ın Müslümanlarca Fethi ve Kerbela olayı –, Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi, İngiliz Manda Yönetimi Dönemi, Bağımsızlık Dönemi ve Saddam Dönemi olarak ele alınacaktır. Sünni-Şii rekabeti konusunda etkili olan kişilerle alakalı Irak tarihi incelenirken yeri geldiğinde ayrıntılı bilgiler verilerek insan mefhumu da bu bağlamda değerlendirilecektir.

I. BÖLÜM

1. IRAK'IN FİZİKİ YAPISI VE GENEL BİLGİLER

¹ www.harita.gov.tr

1.1. Irak'ın Fiziki Özellikleri

Tarihte güçleriyle kendilerini kabul ettiren Osmanlılar, İngilizler, Fransızlar, Ruslar ve son dönemde de ABD ile Çin gibi kıta devletlerinin ilgilerine hedef olan Ortadoğu'nun dünya coğrafyasındaki konumu ve ekonomik kaynaklarının sömürülmesi düşüncesi bu bölgeye ilginin başlıca etkeni olmuştur (Memiş 1995: 21).

Eski çağ coğrafyacılarının Mezopotamya olarak tanımladıkları, 7. yüzyılda Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra Arapçada “nehrin kıyısı ve onu çevreleyen verimli topraklar” (Keegan 2005: 13) anlamına gelen Irak kelimesiyle adlandırılan bölgenin dünya medeniyet tarihinde önemli bir yer işgal ettiği bilinen bir gerçektir.

Günümüzdeki Irak Devleti Osmanlı Devleti'nin Osmanlıların Kürt, Asurlu, Hıristiyan, Türkmen, Yahudi, Sünni ve Şii Arap gibi birbirinden çok farklı özellikler gösteren toplulukları barındıran Bağdat, Basra ve Musul eyaletlerinin birleşimiyle oluşturulmuş suni bir yapılanmadır (Özcan 2003: 7-10).

Bir Ortadoğu ülkesi olarak Irak; kuzeyden Türkiye, doğudan İran, batıdan Suriye ve Ürdün, güneyden Suudi Arabistan, Kuveyt, Tarafsız Bölge ve Basra Körfezi ile Çevrilidir (Abbas 2013: 22).

Irak yüzey şekilleri bakımından bir birinden farklı olan toplamda dört bölgeye ayrılmıştır; Kuzey ve Kuzeydoğu Dağları, el-Cezire bölgesinde bulunan tepeler, Fırat'ın doğusu yer alan Arabistan ve Ürdün sınırlarına kadar ulaşan çöller bulunmaktadır. Fırat ve Dicle'nin biriktirimi sonucunda meydana gelen alüvyonlarla oluşmuş bereketli topraklar Irak'ın tarımsal alanda en verimli yeridir.. (Akkan 1999, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#1>, 7 Şubat 2019'da erişildi). Irak, Türkiye hariç tutulacak olursa, Ortadoğu ülkeleri içinde akarsular bakımından en şanslı ülkedir. Yıllık yağış miktarları ise, güneyden (100 mm.) kuzeye (400 mm.) doğru, nispeten artış gösterir (Doğanay, Hayli 2004: 4)

1.2. Irak'ın Ekonomik Ve Stratejik Özellikleri

Bugün Irak'ın bulunduğu bölge olan Mezopotamya'da yerleşik yaşamın MÖ 10000'li yıllarda başladığı bilinmektedir. Zaman içinde bu bölgede bulunan nehirlerin sulama faaliyetlerinde kullanılmasıyla bölgede gelişmiş bir tarım medeniyeti ortaya çıkmıştır (Qurani 2018: 37).

1920 yılında İngiltere'nin Irak'ı işgalinde en önemli sebeplerden birisi de petroldür (Dağ 2015: 2). Irak ekonomisinde petrol üretimi ve tarım ön plandadır. Petrol yatakları Basra körfeziyle kuzeyde Musul-Kerkük yörelerinde yoğunlaşmıştır. Osmanlı yönetiminden alınan izinlerle 1902 yılında İngilizler tarafından başlatılan sondaj faaliyetleri 1907'de olumlu sonuçlanmış ve 1927 yılında Kerkük yöresinde başlayan üretim her yıl artarak 1975 yılında 100 milyon tonu aşmıştır (Akkan 1999, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#1>, 7 Şubat 2019'da erişildi). Yeraltı rezerv toplamında dünyanın üçüncü ülkesi olan Irak; henüz işletilmeyen 75 milyar varillik petrol hariç olmak üzere 112,5 milyar varil ile dünya petrol rezervlerinin %12,5 kısmına sahiptir (Abbas 2013: 24).

Irak'ın petrol sahalarını üç bölümde ele almak mümkündür. Bunlar Kuzey Irak Petrol Yatakları (Musul, Kerkük), Orta Irak Petrol Yatakları (Hanikin, Nefthane) ve Güney Irak Petrol Yataklarıdır (Havza, Rumeyle). Bu petrol yataklarından en verimli olan Kuzey Irak Yatakları olup, Güney Irak Petrol Yatakları da verimli sahalarlardır. Ancak Orta Irak Petrol yatakları verimsiz olup Irak ekonomisi için büyük bir önem arz etmemektedir (Doğanay, Hayli 2004: 8-10).

Irak'a yönelik olarak yapılan petrol ambargoları nedeni ile var olan ihracat ithalat oranlarının altında kalmasından dolayı ülke ekonomik sıkıntı yaşamaktadır. Irak ihracat anlamında sadece bir miktar hurma, pamuk, satmakta; dışarıdan ise çimento, elektronik malzemeler, askeri malzemeler, gıda malzemeleri, motor, kimyasal malzemeler almaktadır. Irak'ın dış ticaretinde özellikle, ABD, Japonya, Fransa, Brezilya, Türkiye, Almanya oldukça önemli yere sahiptirler. (Akkan 1999, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#1>, 7 Şubat 2019'da erişildi).

Dışışleri Bakanlığı 2017 resmi verilerine (<http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa>, 7 Şubat 2019'da erişildi) göre Irak Ekonomisinin rakamsal ifadeleri aşağıdaki gibidir:

GSYH (milyar \$)	192,7
Reel GSYH Büyüme Yüzdesi	1,1
Nüfus (milyon)	39,2
Nüfus artış hızı	2,55
Kişi başına GSYH (\$)	4.915
İhracat (milyar \$)	56,7
İthalat (milyar \$)	36,5
İşsizlik oranı (%)	16
Döviz rezervleri (milyar \$)	47
Dış borç (kamu) (milyar \$)	73,4
Dış borç/GSYH (%)	38
Bütçe açığı/GSYH (%)	6,4
Enflasyon Oranı (%)	2

1.3. Irak'ın Demografik Özellikleri

Irak, toprakları içinde farklı gruplardan oluşan değişik millet ve ırkları içinde bulunduran heterojen yapıda olan bir toplumdur. Ülkenin güneyinde genelde dini topluluk olan ve ülke nüfusunda oldukça etkin ve fazla olan Şiiler yaşamakta iken kuzeyde genelde Kürtler ve Türkmenler bulunmaktadır bu iki arada ise Sünni olan Araplar yaşamaktadırlar. (Wiley 2004: 20-21).

Irak'ta yerleşme ve nüfusun dağılışı üzerinde yüzey şekilleri, daha çok da Fırat ve Dicle nehirleriyle yer altı zenginlikleri önemli rol oynamaktadır. Nehirlerin arasındaki bereketli topraklar yerleşme ve nüfus bakımından yoğunluk kazanırken dağlık alanlar, çöller ve geniş bataklıklar ıssızdır. Irak'ın XX. yüzyılın başlarında 2 milyon civarında olan nüfusu 1947'de 4.186.000, 1957'de 6.298.000, 1965'te 8.220.000, 1977'de 12.171.500, 1987'de 16.335.198 ve 1995'te 20.400.000'e ulaştı (Akkan 1999, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#1>, 7 Şubat 2019'da erişildi).

Tablo 1.3: Irak Nüfus Dağılımı (Cansever 2010: 42)²

Etnik Grup	Etnik – Dini Grup	Miktar	%	Toplam (%)
Araplar	Sünni Araplar	900.000	19,7	71,1
	Şii Araplar	2.344.000	51,4	
Kürtler	Sünni Kürtler	840.000	18,4	19
	Şii Kürtler	30.000	0,6	
Türkmenler	Sünni Türkmenler	50.600	1,14	2
	Şii Türkmenler	27.600	0,6	
Acemler		52.000	1,2	1,2
Toplam(%)				93,3

Ülke nüfusunun % 77'sinin ana dili Arapçadır. Kürtçe konuşanların oranı % 10, Türkçe konuşanların oranı % 1,4'tür. Nüfusun % 0,8'i de Farsça konuşur. Irak halkının % 95,5'i Müslüman'dır (% 61,5'i Şii, % 34'ü Sünnî). Ülkedeki Hıristiyanların oranı ise %3,7 kadardır(Akkan 1999, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#1>, 7 Şubat 2019'da erişildi).

Yüzlerce yıldır aynı dili konuşmalarına ve aynı etnik kökene sahip olmalarına rağmen Irak Türkmenleri dini yönden farklı mezhepleri takip etmişlerdir. Bugün bu durum, Irak Türkmenlerinin siyasi birliğine ve bütünlüğüne yönelik bir tehdit içermektedir. Irak Türkmenlerinin yarıya yakını Şii/ Caferi mezhebine mensuptur (Wiley 2004: 19-20.) Şii Türkmenler genel olarak hem sayı hem de etkinlik olarak zayıf bir grup olarak kalmışlardır. Ayrıca Şiiiler arasındaki siyasi etkinlik özellikle Arap Şiiiler tarafından yürütülmekte ve siyasi olarak da bu grubun sözü geçmektedir. Bu noktada Şii Türkmenler daha çok kültürel bir yapı kalmış ve siyasi olarak da etkileri görülmemiştir (Köse 2015: 80).

Aynı şekilde Şii dini kimliğine sahip olan Feyli Kürtlerinin de siyasi tercihleri Kürt olmalarından Şii olmaları üzerinden şekillenmektedir. 19. Yüzyıldan beri vatandaşlık başta olmak üzere bir çok sorunla uğraşan Feyli Kürtler yakın tarihte Kürt siyasetinde aktif olsalar da Kürt siyasetçilerin Feylilerin sorunları ile yeterince ilgilenmedikleri gerekçesi ile siyasi temsil için ayrı mecralar takip etmişlerdir.³

² Tabloda kullanılan veriler Wiley, Irak Şiiileri, s. 21 ve Cabbar, Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş, s. 66 adlı yayınlardan alınmıştır

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gökcan, Özkan 2014. "Ortadoğu'da bir Kürt Topluluğu: Feyliler". Alternatif Politika 3 (6): 359-386

Irak toplumu incelenirken göz ardı edilmemesi gereken bir yapı da aşiretlerdir. Aynı soya bağlı bireylerden oluşan aşiretler siyasi ve sosyal olarak da birlikte hareket etme eğilimindedirler. 2003 işgaline kadar siyasi hayatta etkili olan aşiretler ABD işgali sonrası siyasette etnik ve dini temelin hakim olması üzerine aşiretler siyasetten uzaklaşmıştır. DEAŞ olayları ile birlikte Sahva ve Haşdi Şabi ile birlikte tekrar gündeme gelen aşiretler 2018 seçimlerinde siyasi partilerin ilgi odağı haline gelmiştir.⁴

1.4.Sonuç

Yukarıdaki veriler ışığında Irak'ın Ortadoğu'nun merkezinde yer alması, sahip olduğu doğal kaynakları, demografik olarak Ortadoğu'nun hem dini hem de etnik özeti olması; Irak için büyük imkânları içerisinde barındırırken önemli güçlüklerin de sebebi olmaktadır. Bu durum iç siyasette istikrarlı bir siyasi yapı oluşmasını zorlaştırırken aynı zamanda da Ortadoğu'da çıkarları olan küresel, bölgesel, yerel her devlet ya da oluşum için Irak'ı hedef haline getirmektedir.

Özellikle Şii kesim için mezhep bağlılığı önemli bir etken olduğu için mezhepçi politikalardan uzaklaşmaları daha zor olmaktadır. Bu durum İran'ın Şii Arap, Kürt ve Türkmenler üzerinde diğer Sünni orijinli devletlere göre daha etkin olmasını beraberinde getirmektedir. Irak'ta Şiilerin mezhepçi değil de gerçekçi politikalar izleyip toplumsal uzlaşma için adım atmaları çoğunluk olmaları hasebiyle önemli bir gelişme olacak ve diğer grupları da uzlaşmacı hareket etmek konusunda teşvik edecektir

---

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Al Sadon, Watqeh (2018). "Çağdaş Irak'ta Arap Aşiretlerin Siyasi Rolü". Orsam Anliz: 221, (<https://orsam.org.tr/tr/cagdas-irakta-arap-asiretlerinin-siyasi-rolu/>, 12 Ağustos 2019'da erişildi)

II. BÖLÜM

2. 2003 ÖNCESİ IRAK TARİHİ

Irak'taki Sünni-Şii çatışmasının yaşamasında ilk olarak, Irak Birinci Dünya Savaşının takiben bölgenin haritasının Ortadoğu halklarının adına değil, büyük güçlerin (başta İngiltere ve Fransa olmak üzere) çıkarına uygun bir şekilde tasarlanması; daha sonra 20. Yüzyılın sonu ve 21. Yüzyılın başında yaşanan önemli siyasi olaylar Ortadoğu'nun bugünkü dizaynında etkili olmuştur. (Dmeral 2018: 57)

Zaman olarak çalışma 2003 sonrası döneme odaklansa da bütünlüğü sağlamak, sebep sonuç ilişkisini doğru kurmak açısından 2003 yılına kadar olan Irak siyasi tarihinin incelenmesi elzemdir. Bu bağlamda çalışmamızda 2003 yılına kadar Irak Siyasi Tarihi; Osmanlı Öncesi Dönem, Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi, İngiliz Manda Yönetimi Dönemi, Bağımsızlık Dönemi ve Saddam Hüseyin Dönemi olarak ele alınacaktır. Sünni-Şii rekabeti konusunda etkili olan kişilerle alakalı Irak tarihi incelenirken yeri geldiğinde ayrıntılı bilgiler verilerek insan mefhumu da bu bağlamda değerlendirilecektir.

2.1. Osmanlı Öncesi Dönem

En eski yerleşim yerlerinden olan Ortadoğu coğrafyasının merkezindeki ülkelerden biri olan Irak'ın tarihi milattan önce 2000'li yıllara kadar dayanmaktadır⁵. kadar dayanmakta olup çalışmanın konusunu ilgilendiren en büyük olaylar Osmanlı

⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Irak'ta 400 Yıllık Kayıp Şehir Bulundu. <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/irakta-4-bin-yillik-kayip-sehir-bulundu,FpDiMp5etUm2mG7VVZC8GQ/Zw7ewIhxQ0Kz1e2qIPqO7Q>, 18 Ağustos 2019'da erişildi

Dönemi ve Sonrasında yer aldığı için bu çalışmada Osmanlı Dönemi öncesine kısaca değinilecektir.

Osmanlı dönemine kadar sulak ve bereketli olan Mezopotamya bölgesine farklı milletlerden birçok göçler yaşanmış ve Irak coğrafyası çok fazla devlete ev sahipliği etmiştir. Bu medeniyetlerin en başında Sümerler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu verimli olan topraklarda, Akkad, Bâbiller, Sasaniler, Lahmiler gibi farklı toplum ve ırklardan birçok kesim yaşamış ve varlıklarını devam ettirmiştir. (Et-Talib: 1999, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#2-ortacag-musliman-cografyacilarina-gore-irak>, 07 Şubat 2019 ‘da erişildi)

Mısır Krallığı, Pers, Roma, İskender, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları hep bu bölgede kurulmuşlar ve birbirlerine karşı mücadele etmişlerdir. (Kocaoğlu 1995: 167)

Osmanlı öncesi dönemde en önemli ve konumuz açısından can alıcı dönem Irak’ın Müslümanlarca fethi ve Kerbela olayıdır. Kerbela olayı ile alakalı çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bilgi verileceği için bu bölümde kısaca bilgi verilmiştir.

Hız. Ebu Bekir döneminde askeri seferler, Irak ve Suriye olmak üzere iki bölgede yoğunlaşmıştı. Bu da Müslümanların dönemin iki büyük gücü olan Sâsânî ve Bizans İmparatorlukları ile aynı anda karşılaşmaları demekti. Irak coğrafyasının Müslümanlar tarafından peyderpey fethi Hız Ömer döneminde 634-642 yılları arasında gerçekleşmiştir (Kelpetin 2008: 463).

Irak devletinin devlet merkezi olan Medine kentine uzak olması, azınlık olan dini gruplara tanınan ayrıcalıkların kötüye kullanılması ve Müslümanlar arasında meydana gelen farklı düşünceler Irak’ın fethinden itibaren merkezi güce karşı başkaldırılara neden olmuştur. Yapılan bu başkaldırılar sebebi ile Hız. Ömer ve Hız. Osman Irak valilerini sürekli olarak değiştirmek zorunda kalmış bu da siyasi anlamda otorite boşluğuna ve istikrarsızlığa yol açmıştır (Et-Talib: 1999,

<https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#2-ortacag-musliman-cografyacilarina-gore-irak>, 07 Şubat 2019 'da erişildi).

Emeviler ve Abbasiler döneminde Halife ordusunda yer alan askerlerle bölgeye gelen ve Büveyhiler döneminde nüfus olarak da bölgede sayısı artan Türkler Selçuklu Devletinin kurulması ile birlikte bölgede siyasi anlamda da söz sahibi olmaya başlamışlardır.

Selçuklulardan sonra Atabeyler, İlhanlılar, Celayirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevi devleti ile birlikte ortalama 100 yılda bir farklı bir devletin hâkim olduğu istikrarsız bir dönem başlamıştır (Saatçi 2017).

Irak'ın Şah İsmail'in eline geçmesiyle beraber Şiilik, bölgede uyulması zorunlu bir mezhep haline gelmiştir. Şiilik ve Sünnilik arasındaki farklar Safevi hanedanlığı döneminde özellikle yaratılmış ve arttırılmıştır. Safeviler iktidarlarını bu farklılıklar üzerine inşa edilmiştir (Arı 2004: 85).

2.2. Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi

Osmanlı dönemin padişahları arasında en güçlülerinden biri olan Yavuz Sultan Selim 1512'de tahta çıkmıştır. Yavuz İran Şiiliğinin yükselişine ve Safevi hükümdarı Şah İsmail'in Şiiliği İran'ın resmi mezhebi ilan edişine tepki göstermiştir. Yavuz Sultan Selim, Şah'ın Bağdat'ta Sünni Müslümanları katletmesine, İranlıların Osmanlı içerisinde yıkıcı ve kışkırtıcı eylemlerine karşı Irak'ı fethetmeye böylece İran'ı küçük düşürmeye karar vermiştir. 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nda Şah ağır bir yenilgiye uğratılmıştır (Polk 2007: 68-69).

Osmanlı döneminde Sünni ağırlıklı iktidarlar Irak'ta hâkim olsa da oluşan hoşgörü ortamı sayesinde Sünniler ile Şiiler arasında büyük çatışmalar görülmemiştir. Özellikle aile ve akrabalık bağı ile birbirine bağlı Arap toplumuna çok müdahale etmemesi Osmanlı yönetimine karşı kitlesel muhalefetin oluşmasına engel olmuştur.

Ancak Osmanlı Devleti 1869 yılında arazi kanununu yürürlüğe koymuş, ayrıca Fırat nehri üzerinde Hüseyniye ve Hindiye kanallarını inşa etmiştir. Bu reformlar göçebe Sünni Arapların yerleşik hayata geçmelerindeki ana faktörü oluşturmuştur. Böylece aşiret içi ekonomik sistemin ortak mal varlığı kurulumundan, ferdiyetçi toprak sahipliği sistemine geçilmiştir. Bu da aşiret şeyhlerinin aşiret üzerindeki otoritelerini oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Meydana gelen bu olumsuz etki ile şeyhlerin yönettiği kabileler arasında bir takım isyan olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. Geniş dini yetkilere sahip Şîî din ulemaları bu çerçevede Osmanlı yönetimi ile Şeyhler arasında çıkan çatışmalarda arabuluculuk yapmışlardır. Arabuluculuk misyonu, Şii din adamlarının büyük itibar kazanmasına sebep olmuştur. Bu da Şîî din adamlarının, bu aşiretleri Şiiliğe davet etmelerini kolaylaştırıcı bir faktör teşkil etmiştir (Omer 2008: 32).

Bunun yanı sıra Şii topluluklar Irak içinde 19. yüzyıl sonlarına doğru demografik olarak yoğunlukta bulunmaya başlamışlar. Bu gruplar Irak'ın şehirleri olan Kerbela, Bağdat ve Necef bölgelerinde yoğun şekilde yaşamaya başlamışlardır (Köse 2015: 15). Bu zamana kadar genellikle aşiret/kabile çatışmaları olarak gerçekleşen küçük çaplı olaylar özellikle İngiltere ve Rusya'nın bölgede ayrılıkçı gruplar oluşturma ve desteklemeye yönelik politikaları sebebiyle mezhep odaklı rekabete dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti'nin işgal edildiği yıllarda ise Şiiiler yine Osmanlı askeri olmamak için İran vatandaşı olmuş ve ordu içerisinde savaşa katılmamışlardır. Nitekim İngilizler tarafından topraklar işgal edilince merciler tarafından yayınlanan fetvalar ile Osmanlı yanında İngilizlere karşı mücadele vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nin gerçek İslam dinini temsil etmediğini düşünseler bile Osmanlı'nın oluşturduğu tehlikenin Müslüman olamayan İngilizlerin yaratmış olduğu tehlikeden daha az olduğunu düşünmüşlerdir (Abbas 2013: 118).

Mondros Mütarekesi ile İngiltere hâkimiyetine geçen Irak'ta İngilizlerin yönetebilecekleri istikrarsız ve güçsüz devletler oluşturma çalışmaları sonucunda mezhepler arası rekabetin sistemleştiği/sistemleştirildiği bir dönem başlamıştır. Irak Manda ile oluşturulmuş bir devlet olmasına rağmen eski zamanlara dayanan bölgesel

varlığı ile Iraklılık üst kimliği alternatif bir aidiyet olarak ortaya çıkmıştır. Bu üst kimlik toplumun geniş kesimlerine ulaşmış olmasa da hem Sünniler hem Şiiler arasında bölgesel bazda ortak bir platform oluşturma potansiyeline sahiptir. (Yıldız 2019: 175).

İngilizlerin toplumun mezhepsel boyutunu yeterince dikkate almadığı bu devlet inşası beraberinde etnik, politik, mezhepsel ayrışmaları körüklemiş, bu yönde hükümet ve politikalar birinin diğerini neredeyse yokettiği aldığı kardeş katliamlarını doğurmuştur. Hınç, kin kültürü akliselime hayat tanımamıştır (Yılmaz 2015: 38).

2.3. İngiliz Manda Yönetimi Dönemi

Modern anlamda Irak Osmanlıların Birinci Dünya Savaşında yıkılmalarının sonucunda İngilizlerin Musul, Bağdat ve Basra'da uygulamaya koydukları politikaların sonucunda yapılan değişikliklerle kurulmuştur. Bu bölge özellikle Hindistan'ı etkisi altında tutan İngilizlerin vasat bir devlet görmek istemesinden dolayı buralarda etkin olmak için bir devlet oluşturmaya çalışmışlardır (Haris 2000: 50).

Ancak Irak'ta İngiliz karşıtı hareketlerin oluşması ve bu durumun İngiltere için hem maddi hem de insan gücü kaybına yol açması sonucu İngiltere Irak'ı direkt yönetmek yerine kontrol edebilecekleri bir manda yönetimi oluşturma yoluna gitmiştir.

Irak 30 Haziran 1920'de İngilizlere karşı geniş çaplı bir isyanla sarsılmıştır. Bu bir aşiret isyanı değil, bir ulusal bağımsızlık savaşı olmuştur. Şii Merciler de yayınladıkları fetvalar ile bu isyana büyük destek vermişlerdir (Abbas 2013: 150).

Bu isyan sonucunda İngilizler yeni bir hükümet kurmuş ve başına Fransızların bir süre önce Suriye krallığı tahtından indirdiği Faysal'ı getirmişlerdir (Polk 2007: 89). Bu yöntemle Faysal'ın babası ve kardeşini Ürdün'ün başına geçiren İngilizler hem Irak'a tamamen hâkim olmak hem de Osmanlı'nın ardından doğan halife boşluğunu bu şekilde doldurarak diğer İslam ülkelerine de etki etmeyi planlamıştır. (Galalı 2015: 32)

Bu bölgelerde yer alan Kürt aşiret topluluklarının dışında bulunan toplulukların tamamı İngiliz politikalarına karşı çıkmışlardır. Bu bağlamda Kral Faysal alt tabakadan yönelen tepkiler ve baskılardan dolayı 1931 yılında İngilizlerle yapılan anlaşmayı tek taraflı fes etmek istemiştir. Bunun üzerine İngilizler Barzani aşiretini kışkırtmış ve bir isyan çıkartmış bunun üzerine isyanı bastırma gücü bulunmayan Kral, İngilizlerden yardım istemek zorunda kalarak onlara muhtaç hele gelmiştir. Bu isyanın bastırılmasının ardından Barzani aşiret lideri Basra kentine sürgüne gönderilmiş ve aşiretin başına Molla Mustafa Barzani tayin edilmiştir (Cansever 2010: 52).

Faysal döneminde bağımsız bir Irak isteyen halkın çoğunluğu tarafından Kralın İngiltere ile olan bağlantısı sebebiyle iç siyasette yaptığı uygulamalar tepki ile karşılanmış, Manda yönetimi altında Arap milliyetçiliği oluşturulmaya çalışılması ise aşiret aidiyetinin yüksek olduğu bölgede halkı yönetimden soğutmuştur.

1930 yılında Irak hükümeti bağımsız bir devlet olma yolunda İngiltere ile 25 yıllık bir anlaşma imzalarken, 1932 yılında İngilizler manda yönetimine son vermeye razı olmuş ve Irak Milletler Cemiyetine bağımsız bir devlet olarak katılmıştır (Polk 2007: 104).

Manda yönetimi dönemlerinde mevcut olan Irak yönetimi dış siyaset ve politikalarında İngilizlere bağlı olarak hareket etmektedir. Bu dönemde Irak devletinin diğer Arap devletleri ve komşusu olan Türkiye ile yakın ilişkiler kurmasına müsaade edilmiştir. Bu çerçevede İngilizlerin gerçekleştirmek istediği başka bir politika ise Irak ile Suriye arasında bir yerel yönetim kurulmasını Suriye üzerinden Ortadoğu'da etkin olan Fransızları devre dışı bırakmaya çalışmışlardır. (Kahraman 2008: 6)

2.4. Bağımsızlık Dönemi

1933 yılında Kral Faysalın ölümü üzerine yerine oğlu Kral Gazi geçmiş, zaten karışık olan ülke iyice çalkantılı bir döneme girmiştir. Durumun böyle olması ülke içindeki milliyetçi ve İngiliz karşıtı muhalif grupların emellerini gerçekleştirebilmeleri

açısından oldukça işlerine yaradı. Bu gruplar özellikle, kabileler arasındaki anlaşmazlıkları iyice körüklediler. Dolayısıyla ülkede yeni muhalif grupların oluşmasına zemin hazırlanmış oldu. Ortaya çıkan bu yeni kitlenin en büyük destekçileri ise orta sınıf aydınlarından oluşuyordu (Kalkan 1991: 19-20).

Şii mercilerin hükümetlere devamlı muhalefeti nedeni ile İngilizler yeni fetvalarını önlemek ve Şii Hareketi'nin kırılması amacıyla Mercileri sürgün etmiştir. Bunlardan en önemlisi olan el-Halisi İran'da Şii Merciliği'nin bir diğer merkezi olan Kum'a yerleşmiştir. (Abbas 2013: 170-171)

Bu sürgünler aslında Irak'ta Şiilerin siyasi kazanımlarının İran'a taşınmasına neden olmuştur. Sürülerek İran'a gelen ve Kum şehrinde bulunan medresede görev alan Merciler Şii Hareketi'ne süreklilik ve değişim kazandırmışlardır. Bu paylaşım, süreklilik ve değişim İran'ı Irak ile Irak'ı da İran ile bütünleştiren gerçeğin Şii mezhebi olduğunu ispatlamıştır (Yılmaz 2015: 40).

Kral I. Gazi'nin 1939'da bir kazada ölmesi üzerine dört yaşındaki oğlu II. Faysal kral olarak tayin edilmiştir. Ancak yaşının küçüklüğü nedeniyle yerine vekalet etmek üzere kuzeni Prens Abdullah Kral naibi olarak atanmıştır. Bu dönemde İngiliz aleyhtarı muhalefetin sürgüne gönderilmesi nedeniyle Kral naibi Prens Abdullah ve yine İngiliz yanlısı Başbakan Nuri Said, Irak'ı 1958 yılına kadar İngiliz etkisi altında yönetmişlerdir (Özcan 2003: 12).

İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar sürekli istikrarsızlık, kısa süreli koalisyonların hâkim olduğu Irak'ta halk gerçek bağımsızlık isterken İngiltere hâkimiyetine muhalif bir yönetim kabul etmemektedir. Bu sebeple iktidarlar bağımsızlık yanlısı olursa İngilizler, İngiliz yanlısı olursa halk tarafından değişime zorlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı süresince yükselen milliyetçilik dalgasından etkilenen Irak'ta hâkimiyetini korumak için sıcak çatışmalara da girmekten çekinmeyen İngiltere, savaşın sonunda ABD'nin dünyada ve bölgede hâkim güç haline gelmeye başlaması ile

Irak'a doğrudan müdahalelerini azaltmış ancak bölgedeki çıkarlarından ve kazanımlarından da vazgeçmemiştir.

Irak'ı yükselen komünizm dalgasından korumak, Fransa'nın Suriye ve Lübnan üzerindeki hâkimiyeti ile birlikte Ortadoğu'daki varlığını da sınırlandırmak isteyen İngilizler Arap ülkelerinin bir örgüt etrafında birleşmesi fikrini ortaya attı. Mısır'ın bu fikre sıcak bakmaması, Orta Doğu'da İngilizlerin etkisinin zayıflaması, İsrail devletini kurulması gibi nedenlerle bu birlik fikri hayata geçirilemedi (Galalı 2015: 34).

Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı karşıtı olarak İngiltere ve diğer batılı ülkeler tarafından desteklenen Arap milliyetçiliği, savaş sonrası Araplara verilen sözlerin tutulmaması ile birlikte hedefini Batılı ülkeler olarak değiştirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte yükselen batı karşıtlığını ve Arap ülkelerinin birleşmesini engellemek isteyen ABD'nin yönlendirmesi ile Irak'ta başta bulunan Nuri El Said ile beraber General olan Abdülkerim Kasım Suriye topraklarına işgale gönderilmiştir. İstenen bu işgalin tersine General komutasında olan ordu Bağdat'a geri gelerek kraliyet ailesini öldürerek rejimi yıkmış ve Cumhuriyeti ilan etmiştir (Manaz, www.manaz.net/arastirma/kuzey-irak, 07 Şubat 2019'da erişildi.).

Ancak bu darbenin ardından başta bulunan General Abdülkerim Kasım'a karşı Albay Abdülselam isyanda bulunarak mevcut olan hükümeti devirmiş bunun ardından ilk cumhurbaşkanı olarak görev yapmaya başlamıştır (Kahraman 2008: 13).

1963 yılında Baas mensuplarının da yer aldığı ve General Abdülkerim Kasım deviren darbenin ardından Albay Abdülselam Arif Baasçıları ekarte etmek için bir dizi girişim yapmıştır. Baas partisi bu arada temellerini sağlamlaştırıp örgütlenmesini güçlendirirken Irak Arif kardeşler dönemine girmiş bulunmaktaydı (Muhammad 2007).

Suriyeli bi Arap olan Mişel Eflak tarafından oluşturulan Baas Partisi, Arap milliyetçiliği kapsamında sosyalist bir parti olarak meydana gelmiştir (Manaz, www.manaz.net/arastirma/kuzey-irak, 07 Şubat 2019'da erişildi). Baas Partisinin fikirleri Irak'a 1951'de Fuad er-Rikabi adlı genç bir Iraklı mühendisçe atılmıştır. Bu kişi

daha sonra Saddam Hüseyin tarafından öldürülmüştür (Polk 2007: 112). Bunun yanı sıra 1969 yılında Baas yönetimi içinde cumhurbaşkanlığı, başbakanlık, ve devrim komuta başkanlığı görevine General Hasan el Bekir getirilerek yardımcılık görevine ise Saddam Hüseyin getirilmiştir. (Manaz, www.manaz.net/arastirma/kuzey-irak, 07 Şubat 2019'da erişildi.)

2.5. Saddam Hüseyin Dönemi

Saddam Hüseyin, 1937'de Bağdat'ın kuzey batısında bulunan Tikrit kentinde doğmuş; 1979-2003 tarihleri arasında Irak'ın Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık görevini yürütmüştür. 19 yaşındayken 1956 tarihinde Baas Partisine katılarak iki yıl sonra hüküm yemiştir. Daha sonra rejim aleyhine çalıştığından dolayı altı aylık askeri hüküm yemiştir. 1959'da başbakan Abdülkerim Kasım'a başarısız suikast girişiminde bulunarak 1960 yılında gıyabında idam hükmüne çarptırılarak önce Suriye, daha sonra Mısır'a kaçmıştır. 1963 tarihinde gerçekleşen Ramazan devriminden sonra Irak'a dönerek Baas partisinin liderlik kademesine katılmıştır. Fakat muhalif Baas Partisi üyeleri yanında yer almasından dolayı tutuklanmıştır. Hapishanedeyken Genel Sekreter pozisyonuna seçilmiştir. 1967 tarihinde hapishaneden kaçmıştır. Kasım 1967 tarihinde Devrim Komuta Konserliği Başkanlığı (Rvolutionary Command Council: RCC) sözcülüğüne seçilmiştir (Seddon 2004, Aktaran: Chaten 2009: 18).

Saddam Hüseyin, iki kardeş olan Arif ve Kasım'ın tersine, ne bir subay ne de bir serbest meslek sahibi olmuştur. Yoksul ve kırsal aileden geldiği için, çok az resmi eğitim almış olmasına rağmen okumayı çok seven biri olmuştur. Her yetişkin Iraklının ismini, mevkiini ve seri numarasını öğrenmeyi kendine iş edinmiştir. 1979 yılında General Bekir'in hâkimiyetine son verdikten sonra, Baas'ı kitlesel bir siyasal partiye dönüştürmüştür. (Polk 2007: 133)

Saddam Hüseyin sosyalist, milliyetçi ve seküler Baas zihniyet yapısı ile ülkeyi yönetirken yönetim kadrosunu da bu kıstaslara göre oluşturmuştur. Belli dönemlerde değişiklik gösterse de 70'li yıllar boyunca Saddam'ın söylemlerinden amacının

Iraklılığı ÷lkedeki kimlik meselesinin ana odağı yapmak, Irak'ın kadim ve modern tarihine yaslanmak ve Irak'ın Arap dñnyasındaki potansiyel liderlik rolñnñ vurgulamak olduğunu sñyleyebiliriz (Baram 1991, Aktaran, Yıldız 2019: 185).

1979 Ocak ayında, Şah devrilmiŐ ve Ayetullah Humeyni İran'da gerek siyasi gerekse dini anlamda lider olmuştur. Ayetullah Humeyni dış politikada ilk olarak Irak'ın Baasçı rejimini aŐađılamak ile işe başlamıştır. Irak'ta Şii Mñslñmanlara uygulanan cebir ve Şiddet İran'da da bñyñk tepkiler ile karŐılanmıŐtır. Yapılan İslam Devrimi'nin sadece İran'a değil, o dñnem tñm Mñslñman dñnyasına verdiği heyecanı ve desteği de arkasına alan Humeyni, Saddam Hñseyin'e karşı verdiği bu tepki ile bñyñk ses getirmiştir. Irak Őiilerine yozlaşmış baskıcı bir rejimin yerine İslami bir devlet kurmaları çağrısında bulunmuştur. Baas yñnetimi milliyetçiliği yñzñnden İslam Devrimi sonucunda oluşan değerlere karşı çıkmış bunun yanı sıra ÷lkede çoğunluğun Şii olmasına karşın Baas rejimi Şii olan toplulukları baskı altına almaya çalışmıştır (Galbraith 2007: 28).

Irak Hñkñmeti, 1979 yılında İran'da meydana gelen İslami Devrim'in Irak'ta da etkili olacağından kayđı duymuŐtur (Armaođlu 2005: 749). Bu kayđıda haklı olduklarını Bñyñk Őii merci Ayetullah Muhammed Belir el-Sadr'ın, İran'da devrim gerçekteŐtiren Ayetullah Humeyni'ye desteğini ilan etmesi ačíkça gñstermiŐtir. Bu nedenle de hñkñmet, durumun kendi aleyhine dñnuŐmesinden ve Irak'ta da benzer bir devrim yaŐanmasından endiŐelenmiŐ, tutuklamalar ve sñrgñnler baŐlamıŐtır. İnsanlar evlerinden alınmıŐ ve pek çođu da tutuklamanın ardından idam edilmiŐtir (Abbas 2013: 221).

Ayetullah'ın gñzleri önñnde kız kardeŐine tecavüz edilmiş ve öldürñlmñŐtür. İŐkenceciler es Sadr'ın kafasına çiviler çakararak öldürmeden önce sakalını ateşe vermişlerdir. Bu duruma çok öfkelenen Bñyñk Lider Humeyni, Saddam Hñseyin'in devrilmesi için Şii Irak halkına çağrıda bulunmuştur. 17 Ekim 1980'de Saddam Hñseyin, Cezayir AntlaŐması'nı feshetmiŐ, Őattñl Arap suyunun Irak egemenliği altında olduğunu iddia etmiştir. Beş gün sonrasında da savaş başlatmıştır (Galbrith 2007: 28).

Savaşın ilk başlarında üstünlük sağlayan Irak'ın İran'a karşı başlatmış olduğu askeri ilerlemesinde yavaşlama başlamıştır. Bu ilerlemenin yavaşlamasının ardından, Humeyni bunu fırsat bilmiş ve Irak'ın içinde bulunan Şii grupları ve Kürt grupları kendi tarafına çekmeye çalışmıştır (Dmeral 2018: 79). 1982 itibariyle Körfez Ülkelerinin de Saddama desteğini açıklaması ile savaş bölgesel bir nitelik kazanmıştır (Yıldırım 2005: 74). Savaşın uzaması üzerine Saddam BM, Arap Ligi, Körfez İşbirliği Teşkilatı gibi uluslar arası kuruluşlar hakemliğinde ateşkes çağrısında bulursa da İran bu kuruluşların taraflı olduğu gerekçesi ile teklifi reddetmiştir (Yıldırım 2005: 71).

Savaşın Basra Körfezinden geçen petrol tankerlerinin karşılıklı vurulması ile BM ABD ve Sovyelerin işin içine girmesi sonucu İran ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır (Ataman 2004: 61). Savaş Temmuz 1988'de BM Güvenlik Konseyi destekli bir ateşkesle varılmasıyla sona ermiştir (Arı 2007: 409). Savaşın kazanımı olmamıştır. Savaş sonrası Saddam Hüseyin intikam almak amacıyla kendi halkına saldırmıştır. İhanetle suçladığı Kürtlere de savaş açmış ve Halepçe katliamını gerçekleştirmiştir (Galbraith 2007: 39).

Irak Devleti'ni yıkmaya çalışmakla suçlayan Saddam Hüseyin'e karşı, Iraklı Şii Merciler Baas Partisi'ne katılımı haram kılan fetvalar yayınlamışlardır (Abbas 2013: 221). İran- Irak Savaşı'nda Irak yanında savaşmalarına rağmen Şii'lere tehlikeli bir güç olarak görülmüşler ve 40 yıl boyunca Saddam Hüseyin rejiminin potansiyel düşmanı olarak kabul edilmişlerdir (Polk 2007: 134).

İran – Irak savaşı sonrasında ekonomik anlamda zora giren Saddam; Arap ülkelerinden kredi alamadığı gibi, Kuveyt de zaten harcanmış fonların ödenmesi için dayatmalar yapmıştır. Saddam Hüseyin çaresiz halde kalmıştır. Sonunda banka olarak gördüğü ve Irak'ın parçası olarak iddia ettiği Kuveyt'i 2 Ağustos 1990'da işgal etmiştir (Polk 2007: 163).

Krize neden olan ve 1. Körfez Savaşının yaşanmasında en önemli gelişmeler, şu şekilde verilmektedir.

- 1980-1988 Irak-İran Savaşı'nda, ilk başlarda tarafsız kalsa da sonrasında ABD açık şekilde Irak'a destek vermesi
- İran ile olan savaşta aldığı destek üzerinden Saddam'ın ABD'nin desteğinin daimi olacağını düşünmesi
- Saddam yönetiminin Kuveyt'e ilişkin var olan tarihsel bağlantıyı ileri sürmesi,
- Irak petrollerinin Kuveyt'te yaşanan petrol üretiminin artırılması sonucunda petrol fiyatlarının aşağı yönlü düşüşün yaşanmasını ileri sürmesi,
- Irak yönetimi İran'a karşı yapmış olduğu savaş sırasında Kuveyt'ten aldığı borcu bu ülkenin silmemesi üzerine Irak yönetimi Kuveyt'e girmiş bunun üzerine burayı işgal ederek Kuveyt'i 19. ili olarak açıklamıştır (Öztürk 2010: 2).

Aslında Kuveyt'in işgal edilmesinin asıl amacı Irak yönetiminin Osmanlı döneminde Kuveyt'in kendilerine bağlı olduğu gerekçesiyle burayı tekrardan kendine bağlamak istemesi olarak bilinir (Çıkrıkçı 2009: 78).

1990 'da Sovyet Rusya dağılmış, ABD rahatlamış ve Irak ekonomik kriz içine girmiştir. Saddam Hüseyin'e gönderilen mesajlar Kuveyt'e yönelik saldırıya ABD'nin kısmen onay verdiğini sanmasına yol açacak nitelikte olmuştur. ABD'nin tavrı krizin başından Çöl Fırtınası Operasyonu'nun bittiği 28 Şubat'a kadar Irak'ın saldırmasını bekleyerek bir müdahale ortamına hazırlanma şeklinde gelişmiştir. (Arı 2007: 439) Saddam Hüseyin, 1991'de Kuveyt'e saldırdıktan sonra, ABD'nin Irak'ın Kuveyt'ten koşulsuz bir şekilde çekilmesinde ısrar etmesi ve bir uzlaşmaya yanaşmaması Irak'a müdahaleye zemin hazırlamıştır (Arı 2007: 442).

ABD müdahalesi esnasında Irak'ta yaşanan önemli bir gelişme de El- Şabaniye ayaklanmasıdır. El-Şabaniye ayaklanması Şii grupların Baas yönetimi olan iktidarın baskılarından kurtulmak için yaptıkları bir isyandır aslında. Yaşanan bu ayaklanma Körfez Savaşı'nda yaralanmış olan Irak hükümeti güçte olsa bu isyanı kanlı şekilde sakinleştirmiştir (Kavak 2011: 53).

Saddam'ın Şiiilere karşı yapmış olduğu bu baskıların asıl nedeni ise Irak İle İran savaşıında Irak içinde bulunan Şiiilerin saf değiştirerek İran saflarına katılması ve kendisine karşı savaşıması olarak bilinir. Körfez savaşıından sonra Irak'ın yönetim yapısı değişmezken bunun yanı sıra ekonomik çöküş meydana geldiği görülmektedir (Dmeral 2018: 83).

Saddam Hüseyin ve çevresindeki bulunan Sünni Müslümanlar, Irak devletinin kuruluşundan beri çoğunlukla yönetimin dışıında tutulmuş olan Şiiilerin sadık vatandaşlar olabileceğine inanmamışlardır. İran kültürünün etkisi altında olan, çoğu kez Farsça konuşan, İran'da akrabaları ve dostları bulunan Şiiiler, geçmişte sadece Sünni Araplar değil, İngilizler tarafından da Iraklı sayılmamıştır (Polk 2017: 134).

Diğer yandan, Mısır'ın Camp David Anlaşması'yla birlikte Arap dünyasındaki liderliğinin ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki itibarının sarsılması ve İran'da Şah'ın düşmesi de Saddam'ın gerek Arap dünyasının ve gerekse Üçüncü Dünya'nın liderliğini yapma ve bölgede ortaya çıkan güç boşluğunu doldurma yönündeki isteklerini önemli ölçüde uyandırmıştır (Arı 2007: 379).

ABD'deki Clinton yönetiminin Irak'ın potansiyel bir tehdit unsuru olduğunu göstermesi, İran ve Irak'ın kuşatılmasını öngören 'Çifte Kuşatma' politikasını uygulamaya koymuştur. Bu politika; BM vasıtasıyla kitle imha silahların denetlenmesi ve ekonomik yaptırımlar uygulanarak sürdürmüştür. (Arı 2007: 458)

Körfez Harekâtından sonra, Irak'ın askeri gücü sıfırlanarak bütün nükleer ve kimyasal tesisleri yok edilmiştir. Ayrıca, BM Güvenlik Konseyi'nin, 3 Nisan 1991 tarihinde kabul ettiği 687 sayılı kararı ile belirlenen ateşkes koşulları uyarınca, Irak'a uygulanan ekonomik yaptırımlar devam edecekti. Buna göre, Irak'ın sahip olduğu nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların tamamen ortadan kaldırılacağı gibi, Irak'ın bu tür silahlar geliştiren geliştirmedeği de BM Özel Komisyonu (United Nations Special Commission: UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency: IAEA) tarafından sürekli denetlenip bulunan silahlar imha edilecekti (Arı 2007: 459).

Özellikle 1995 yılı içinde Irak'ın gerekli olan ilaç ve gıda ihtiyaçlarını karşılamak için BM Güvenlik Konseyi kararı ile beraber, petrole ilişkin ticaret ve satış yapması serbest bırakılmıştır. Bu çerçevede Petrol Karşılığı Yapılan Gıda programı kapsamında yapılan ambargo kısmi olarak kaldırılması kararlaştırılmıştır (Aydın, Özcan, Kaptanoğlu 2007: 7).

ABD, 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen saldırıların ardından ABD karşıtı terörizmin en büyük tehdit kaynağını El Kaide Örgütü olarak görmüştür. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush terörizme karşı savaş ilan etmiş ve bu çerçevede ABD, El Kaide'ye karşı savaşını Ekim 2001'de başlatarak, Afganistan'ı işgal etmiştir (Cleveland 2008: 592-593). Afganistan'ın ardından 2002 yılında ABD Irak müdahalesiyle alakalı sinyaller vermeye başlamıştır.

Dönemin ABD Başkanı Bush Haziran 2002'de West Point Askerî Akademisi'nde yaptığı konuşmasında, ABD'nin caydırıcılık ve çevreleme gibi Soğuk Savaş dönemine özgü savunmaya dayalı yöntemlerinin küresel terörizm gibi yeni tehditlere karşı mücadele etmede yeterli olmayacağını söylemiştir. Başkan Bush, ABD güvenliğinin kitle imha silahlarına sahip diktatörlerin eline bırakmamak için önleyici stratejilere geçiş yapılması gerektiğini belirtmiştir (Özpetek 2012: 191-192).

Irak'ın, BM denetlemelerine her fırsatta direnmesi, ABD'ye önemli bir koz vermiştir. Temmuz 2002'de, Irak'ın BM Genel Sekreteriyle görüşmeleri sonunda, nihai olarak silah denetçilerinin ülkeye gelişlerini reddetmesi dönüm noktası olmuştur. ABD Kongresi, Ekim 2002'de, Başkan Bush'a Irak'a karşı savaş açma yetkisi tanınmıştır. 8 Kasım 2002'de BM Güvenlik Konseyi'nin 1441 sayılı kararıyla silah denetçilerinin yetkileri artırılırken, Irak'a da işbirliği yapmaması durumunda "ciddi sonuçlarla karşılaşacağı" uyarısı yapılmıştır. Takiben denetçiler Irak'a dönerken, süreci fırsata çevirmek üzere harekete geçen ABD, savaş hazırlıklarına hız vermiştir. Başkan Bush, 17 Mart'ta, Saddam Hüseyin ve oğullarına ülkeyi terk etmek için kısa süre tanıyan bir kesin uyarı vermiştir. 20 Mart'ta ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri "Irak'ı kitle imha silahlarından arındırmak, Saddam Hüseyin'in teröre verdiği desteği kesmek ve Irak haklarını özgürleştirmek" gerekçeleriyle saldırıya geçmiştir. 9 Nisan'da başkent

Bağdat'a giren koalisyon güçleri Saddam Hüseyin iktidarını devirmiş ve 15 Nisan'da Irak'ın tümünü ABD önderliğinde koalisyon güçlerinin denetimine geçmiştir (Aydın, Özcan, Kaptanoğlu 2007: 8).

2.6. Sonuç

Irak tarihine kısaca göz attığımızda da görüleceği üzere bölge büyük imparatorlukların sınırında olması ve Ortadoğu'nun merkezinde yer alması açısından farklı devletlerin egemenliğinde kalmış ve devletlerin güç mücadelelerini yürüttükleri bir saha olmuştur. Günümüzde de bu durum değişmemiştir.

Yaşanılan tarihi sürecin bu kadar iniş çıkışlı olması aynı zamanda toplumsal anlamda çok katmanlı ve çeşitli bir yapı oluşmasına sebep olmuştur. Tarihsel olarak baktığımızda bir dönemin sonu diğerinin başını oluşturmakta ve yaşanılan olaylar sebep sonuç ilişkisi ile birbirine bağlanmaktadır. Bu bağlamda kısaca değinilen 2003 yılına kadar yaşanılan süreçte yaşanan olaylar da sonrasındaki durumun sebebini oluşturmaktadır.

III. BÖLÜM

3. SÜNNİ – Şİİ REKABETİ

3.1. Rekabetin Tarihsel Dönüm Noktaları

Sözlükte “gitmek” anlamındaki zehâb kökünden hem mastar hem de “gidecek yer ve yol” manasında mekân ismi olan mezheb kelimesi, terim olarak “dinin aslî veya fer‘î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem” diye tanımlanabilir (Üzüm 2004, Mezhep, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mezhep#1>, 12 Ağustos 2019’da erişildi). Siyasi, ekonomik, tarihi, coğrafi ve sosyolojik sebepler açısından dinin anlaşılması yönünden oluşan farklılıklar mezhepleri meydana gelmiştir. Yaşanan bu farklılaşma kurumsallaşmaya başlaması, toplumlar üzerindeki etkisinin derinleşmeye başlaması ve din anlamında toplumun anlama seviyelerinde yaşanan değişimler sonucunda mezhep kavramı ortaya çıkmıştır (Onat 2004: 7).

Hiz. Muhammed’in vefatından günümüze kadar Müslüman toplumlar içerisinde gerek itikâdî gerekse siyasi anlamda mezhepsel çatışmalar yaşanmış ancak bu çatışmalar yerelde kalmış son yüzyıldaki gibi genel ve kitlesel hale dönüşmemiştir.

Mezhep kavramları Hiz. Peygamber’in vefatından oldukça uzun süre sonra meydana gelmiştir. Sırasıyla Haricilik, Şiilik, Mürcie, Mutezile gibi düşünce ve inanç sistemi açısından farklı mezhepler ortaya çıkmıştır. Fıkhi bağlamda mezhep oluşumu ise genellikle 9. Yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlamıştır. Ehl-i Sünnet / Sünnilik ise farklılaşan grupların ayrılması ile çoğunlukta kalan ancak ayrılan gruplara

katılmayan Müslümanların düşüncelerinin sistematik hale gelmesi ile oluşmuştur. (Onat 2004: 10).

Bu sebeple çalışmamızın bu kısmında öncelikle Sünnilik ve Şiiliğin ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı sorusuna cevap aranacak, Sünni ve Şii ayrımının temelini oluşturan tarihi kırılma noktalarına değinilecektir. Tarihsel olarak kavramsal ayrımı daha önce olduğu için Şiiliğin siyasi argümanlarının tarihi arka planları ve temelleri açıklanmaya çalışılacak, daha sonra da bu olayları Sünnilerin nasıl yorumladığına bakılacaktır.

Bu bağlamda kronolojik sırasıyla Gadir-i Hum Olayı, Kırtas Olayı, Sakife-i Beni Saide, Fedek Hadisesi, Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Cemel Savaşı, Sıffin Savaşı, Hakem Olayı, Hz. Ali'nin şehit edilmesi ve Kerbela Hadisesi incelenecektir.

Şiiilerin iddialarını dayandırdıkları olaylardan birincisi Gadir-i Hum olayı Şii kaynaklara göre şu şekilde gelişmiştir: Hz. Peygamber Veda Haccı (632) dönüşü sonrasında gelen tüm emirleri yani ayetleri ne kadar yorgun olsa bile duyurması gerektiği emredilmiş bunu yapmaması durumunda verilen bu elçilik görevinin son bulacağı hatırlatılmıştır (Maide: 5/67). Bunun üzerine Hz. Peygamber orada bulunan kişilere Peygamberlik görevini yeteri derecede yerine getirip getiremediği konusunda soru yöneltmiş almış olduğu olumlu cevapların ardından onlardan helallik istemiş ve ardından onlara “Size paha biçilmez iki şey bırakıyorum Allah'ın kitabını ve Ehl-i Beytimi. Benden sonra bunlara sarılırsanız kesinlikle sapkınlığa düşmezsiniz” diyerek onlara uyarılarda bulunmuştur ve bu konuşmanın ardından Hz. Ali'yi yanına alarak: “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol” diyerek Hz. Ali'nin halifeliğini işaret etmiş ve orda bulunan sahabeler Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dâhil kendisini tebrik etmiştir. (Fığlalı 1996, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gadir-i-hum>, 07 Şubat 2019'da erişildi).

Şii kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde anlattığı Gadîr-i Hum olayı; ilk dönem İslam âlimlerince hiç bahsedilmemiş, bahsedilse bile sadece konaklama olarak söz edilmiştir. Ayrıca bu eserlerin hiçbirinde Hz. Muhammed'in sözlerini, Şiiilerin anladığı gibi Hz. Ali'nin imameti ve hilâfeti için bir işaret olarak değerlendirmemiş. Aslında Şii

geleneğinin bu olay münasebetiyle indirildiğini söylediği ayet (el-Mâide 5/67) tefsir âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre çok önce nazil olmuştur. Esasen bu ayetin, içinde yer aldığı diğer ayetlerle birlikte ele alındığında Müslümanlar hakkında değil Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğu ve onların Hz. Peygamber'e bir kötülük yapamayacaklarını ifade ettiği anlaşılır (Er-Razi, Aktaran, Fığlalı 1996, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gadir-i-hum>, 7 Şubat 2019'da erişildi).

Vasiyet olayı olarak bilinen Kırtas Olayı Şiilerin atıfta bulunduğu ikinci olaydır. Bu olaya ilişkin Şii kaynaklarının iddiası Hz. Peygamber'in engellenmiş olmasaydı Hz. Ali'yi halife olarak vasiyetine yazdıracağı ancak Hz. Ömer'in engellemesi ile bunun mümkün olmadığı yönündedir (Onat 1997: 92). Şii kaynaklara göre Gadir-i Hum olayında Müslümanlara sözel olarak Hz. Ali'nin kendisinden sonra halife olmasını zaten vasiyet etmiş olan Hz. Peygamber'in yazılı vasiyetine engel olduğu ve bu yüzden de Hz. Ali'nin hakkının yendiği iddiası Gadir-i Hum olayının önemine gölge düşürmüştür.

Sakifetü Benî Sâide olayını incelersek eğer Sakifetü Benî Sâide, Hazrec kabilesinin kollarından Sâideoğulları'na ait gölgeliktir ve İslâm tarihinde Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiği yer olması dolayısıyla önem taşımaktadır. Hz. Muhammed'in vefatının hemen ardından Medineli Ensar'dan bir grup sahabe halifenin kim olacağı ile alakalı bu mevkiye toplanmış ve olayı haber alan Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer de yanlarına giderek olaya dahil olmuştur ve gün sonunda gölgelikte bulunanların Hz. Ebu Bekir'e biat etmesi ile Hz. Ebu Bekir halife seçilmiştir (Küçükaşçı 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakifetu-beni-saide>, 7 Şubat 2019'da erişildi). Bu süreçte defin işlemlerinin devam etmesi sebebiyle Hz. Ali ve Hz. Muhammed'in yakın akrabalarının olaya dâhil olmaması Şiiler tarafından Hz. Ali'nin hakkı olan Halifelik meselesinin Hz. Ebu Bekir tarafından oldu bitiyile gasp edildiği şeklinde yorumlanmıştır.

Hz. Muhammed'in vefatının ardından yaşanan ve Şiilerin referans gösterdiği Fedek arazisi meselesi şu şekilde gelişmiştir; Hz. Muhammed'in vefatı ile birlikte kızı Hz. Fatıma, yeni halife olan Hz. Ebu Bekir'e, Fedek arazisinin gelirlerini peygamberin kendisine bıraktığını söyler. Hz. Ebu Bekir bunun üzerine “Şahidin var mı?” der.

Fatıma; Hz. Ali ve Ümmü Ümeyye'yi şahit gösterir. Ancak Hz. Ebu Bekir'in: "Ey Allah'ın Resulünün kızı bilmez misin, şahitlik için iki erkek veya iki kadın bir erkek gerektiğini demesi ile Hz. Fatıma oradan ayrılmış ve ölene kadar Halife ile konuşmamıştır (Atçeken 2000: 328). Hatta Hz. Ali, Hz. Fatıma'nın cenazesini halifeyi çağırmadan kaldırmıştır (Altun 2012: 10). Bu olay Şiiler tarafından Ehl-i Beyt'e yapılan bir haksızlık olarak değerlendirilmektedir. Aslında Hz. Ebu Bekir'in kendi insiyatifi ile değil de Hz. Muhammed'in sözleri ile duruma müdahale etmesi kim olursa olsun peygamber kızı da olsa dini kuralların üzerinde değildir şeklinde de değerlendirilebilir.

Hz. Osman'ın halifeliği ikinci altı yılından sonra, otoritesi sarsılmaya başlamıştır. Çünkü kendi ailesi olan Ümeyye oğullarını bölgelerde bulunan valilerle değiştirerek, üst mevkilere yerleştirmiştir (Apak 2005: 160). Özellikle Hz. Osman döneminin ikinci altı yılında İslam Devleti'nin doğal sınırlara ulaşması ve bu nedenle ganimet gelirlerinin durması, huzursuzluk ortamı oluşturmuştur (Söylemez 2003: 65).

Bu sorunlu ortamda yaşanan karışıklıklar sonucunda Hz. Osman Medine halkının gözleri önünde öldürülerek şehit edilmiştir. Bu olayın ardından Ümeyyeoğulları⁶, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden direkt olarak Haşimoğulları⁷ ve Hz. Ali'yi hedef göstermişlerdir. Yapılan bu tutum kabilecilik anlayışının yıkılmadığı ve geleceğe ilişkin siyasi olarak etkin olacağını söylemek doğru olacaktır (Onat 2004: 17-18).

Yaşanan bu olayın sonucunda halifelik makamına Hz. Ali geçmiştir. Bunun yanı sıra halifelik makamına gelen Hz. Ali birçok kişi tarafından desteklenmiş olmasına karşın Müslümanlar arasında birlik ve istikrarı sağlayamadığı anlaşılmıştır. Dönemin Şam valisi ve Ümeyyeoğullarından olan Muaviye Şam'da Hz. Ali'ye boyun eğmemiş ve ona katılmayı reddetmiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesi sonucunda Hz. Ali'yi sorumlu tutan Talha, Zübeyr, Hz. Aişe, Hz. Ali'ye karşı ayaklanmış ve bu ayaklanmanın sonucu Cemal savaşı meydana gelmiştir.

⁶ Hz. Osman'ın dahil olduğu kabile

⁷ Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin dahil olduğu kabile

Cemel ve Sıffin savaşları ile alakalı kaynaklarda Muaviye'nin içinde bulunduğu iktidar hırsı ve kabilecilik bağlamında bu olayların onu iktidara gelmesine neden olduğu yer almaktadır. (Onat 2004: 18). Hz. Ali döneminde yaşanan Sıffin Savaşı ve Hakem olayları ileride Şii-Sünni çatışmasının kavramsal zemininde önem arz eder. Bu savaşlar Müslümanlar arasında ilk ayrılıkların sebepleri arasında gösterilmiştir (Dmeral 2018: 16).

657 yılının mayıs ayı içerisinde iki grup savaş hazırlıkları kapsamında Sıffin bölgesinde karargâhlar kurulmaya başlanmıştır. Hz. Ali'nin savaşta üstün olduğunu anlayan Muaviye'nin Amr b. El As'tan aldığı tavsiyelerin ardından savaşın seyri değişmeye başlamıştır. Muaviye askerleri savaşmış oldukları aletlerin uçlarına Kuran ayetlerini takmasının sonucunda Hz. Ali'nin askerleri saldırma konusunda aralarında tartışmaya neden olmuş ve bu karmaşık ve hileli durum ortamında savaşın kazanımı hakemler tarafından belirlenmesine karar verilmiştir (Yiğit 2009, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sifin-savasi#1>, 07 Şubat 2019'da erişildi). Yaşanan bu durumun dinin siyasi amaçlara hizmet için kullanıldığına ilişkin verilmiş olan en önemli örnekler arasında yer almaktadır.

Hz. Ali Muaviye'nin manevrasının bir savaş stratejisi olduğu konusunda ordusunu uyarmasına rağmen ordu yoğunlukla hakem teklifinin kabul edilmesini istemiştir. Hakem belirlenirken de Hz. Ali farklı isimler üzerinde dursa da hakem teklifinde ısrarcı olan grup Ebu Musa el-Eşari dışında kimseyi kabul etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Hakemler hem Hz. Ali hem de Muaviye'nin halifelikten azledilmesi ve şura ile yeni bir halife seçilmesini kararlaştırdıktan sonra ilk açıklamayı yapan Ebu Musa Hz. Ali'yi halifelikten azlettiğini açıklamıştır. Sonrasında açıklama yapan Amr b. As ise boş kalan halifelik makamına Muaviye'yi geçirdiğini ilan ederek durumu daha da karışık bir hale getirmiştir.⁸

Sıffin Savaşı incelendiğinde İslam dünyasında ve Müslümanlar arasında yaşanan ayrılımların sinyalini vermektedir. Bunun yanı sıra Hz. Ali'nin yaşanan bu hileli olayın ardından hakem teklifine uymak istemesi Müslümanlar arasında yaşanacak yeni

⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Yiğit, İsmail (2009). Sıffin Savaşı. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sifin-savasi#1>. 18 Ağustos 2019 tarihinde erişildi.

ayrılıklara engel amaçlı olduğu anlaşılmaktadır. Hakem olayı ileride siyasi anlamda çatışmalara zemin hazırlayan bir olay olmasının yanı sıra Şii-Sünni çatışmasına da temel teşkil etmiştir. Bunun yaşanmasından önce olan Hz. Ali'nin yanında olmak ile bundan sonra yapılan tarafgirlik arasında ki farklar çok iyi analiz edilmeli ve anlaşılmalıdır (Dmeral 2018: 18).

Bunlardan hareketle İslam tarihinde yaşanan birçok hadiseyi siyasi mücadele olarak değerlendirebiliriz. Muaviye'nin Sıffin savaşında Kuran sayfalarını kullanmasını ya da Haricilerin siyasi isteklerini meşrulaştırmak için Allah'tan başka hakem olmadığı söylemine sarılmaları gibi örnekleri sadece İslam tarihi değil bütün dinlerin tarihinde görebiliriz. İnsanların şahsi düşüncelerini meşrulaştırmak veya iktidar hırsı için dini terimleri kullanmak, meşruiyet arayışları içerisinde ilk başvurulmuş yol olmaktadır.

Bu olaylar yaşanırken olan Hz. Ali'nin İbn Mülcem tarafından şehit edilmesinin ardından halifelik görevi büyük oğlu olan Hz. Hasan devam ettirmiş bu değişimi kabul etmeyeceğini belirten Muaviye ordusu ile beraber karargâhını kurmuştur. Yaşanan bu baskının ardından Hz. Hasan, Muaviye ile yazılı olan bir anlaşmaya (Kapar 1997) vararak halifelik makamını ona bırakmıştır (Onat 1997: 107-108).

Muaviye'nin halifeliği döneminde kısmen yüzeysel olarak durulan sular, ölmeden önce halifeliği oğlu Yezide bıraktığını açıklaması tekrar ısınmıştır. Hilafetin saltanata dönüştüğü bu yöntemi kabul etmeyen Hz. Hüseyin, Yezid'in halifeliğini kabul etmemiş ve Medine'den Mekke'ye geçerek muhalefet çalışmalarına başlamıştır.

Hz. Hüseyin'in Yezid'in halifeliğini kabul etmemiş ve Kufelilerden aldığı destek mektupları üzerine Kufe'ye hareket etmiş, ancak yolda Kufelilerin fikir değiştirmesi üzerine yalnız kalmıştır (Onat 2007: 7). Yezid'in Hz. Hüseyin ve beraberindeki 70 kişiyi Kerbela'da kuşatıp şehit etmesi ile son bulan olaylar ile Şii düşünce sisteminin temelleri oluşturulmaya başlanmıştır (Onat 1997: 101)

Kerbela olayında Hz. Hüseyin ve yanındakiler susuz bırakılmış, Hz. Muhammed'in akrabası olan birçok kişi de şehit edilmiş, Hz. Hüseyin'in oğlu Abdullah

kucağındayken şehit edilmiş, Hz. Hüseyin'in cesedi atlara çığnetilmiş ve başı gövdesinden ayrılmıştır⁹. Kerbela olayını bu kadar travmatik hale getiren de olayın gerçekleşmesinden ziyade gerçekleşme biçimidir.

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinin ardından Yezid'in orduları tarafından Mekke ile Medine'nin kuşatılması ve Kâbe'nin mancınıklarla zarar görmesi üzerine Yezid b. Muaviye İslam tarihi boyunca hatırlanan ve İslam'a zarar verdiği düşünülen en kötü kişi olarak Müslümanlar tarafından anılmış ve hiç sevilmemiştir. Hatta Müslüman toplumlarda Yezid isminin insanlar tarafından birbirlerine karşı hakaret amaçlı kullanılması günümüze kadar gelen bir alışkanlık olarak devam etmektedir (Apak 2018, <http://www.sonpeygamber.info/tum-yonleriyle-kerbela-olayi>, 7 Şubat 2019'da erişildi).

Şii siyasetçiler halkı yanlarına almak için Kerbela olayını bir propaganda malzemesi olarak kullanmış ve Kerbela olayı üzerinden destek sağlamaya, taban oluşturmaya çalışmışlardır. Bu durumun en büyük göstergesi Irak coğrafyasından uzakta gerçekleşmesine rağmen 1979 İran İslam Devriminde Humeyni'nin halkı devrime teşvik etmek için "Her gün aşura, her yer Kerbela" sloganını kullanmasıdır. Humeyni, taraftarlarını Şah'ın askerlerine karşı cesaretlendirirken, "Evlatlarım, açın bağrılarınızı! Size isabet edecek her kurşun, sizin Hz. Hüseyin'e daha çabuk kavuşmanızı sağlayacaktır" diye sesleniyordu (Onat 2007: 4). Bilhassa Kerbela olayının Irak'ta olması ve Hz. Hüseyin'in mezarının Irak'ta bulunması bu konunun en çok bu coğrafyada istismara açık hale gelmesine sebep olmuştur Bu çerçevede Kerbela olayını dini argümanlar kullanılmasına rağmen daha çok siyasi sebeplerle yaşanmış bir olay olarak değerlendirmek çok ta yanlış olmayacaktır.

Kerbela olayı sadece siyasi olarak sonuçlar meydana getirmemiş bunun yanı sıra Kerbela sonrasında sistemli hale gelen Şii hareketinin genel ideoloji hatlarını belirleyen bir köşe taşı olmuştur. Şiilik artık bir Hz. Ali destekçisi ya da taraftarı olmakla yetinmeyeceğini ona bağlı olan ve onun soyundan gelen kişilerin İslam âlemini ve Müslümanları yönetmesi gerektiği düşüncesi hâkim olamaya başlanmış bu kapsamda gerekli siyasi ve ideolojik yaklaşımlara başvurulmuştur (Apak 2018,

⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Köksal, M. Asım (2004). *Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası*. İstanbul: Köksal Yayıncılık

<http://www.sonpeygamber.info/tum-yonleriyle-kerbela-olayi>, 07 Şubat 2019'da erişildi). Hasan Onat tarafından seçilmiş ve transfer edilmiş travma (Onat 2007) olarak değerlendirilen Kebela olayı; Şii düşüncedeki muhalif/protest kimliğinin de en temel dayanağı olmuştur (Onat 2004: 14).

İslam yayılma ve ilerleme sürecinde Mısır, Roma ve Sasani medeniyetleri karşılaşmak durumunda kalmıştır. Bunun yanı sıra yaygınlık kazanmaya başlayan İslamiyet ile beraber bu üç medeniyette bulunan topluluklar İslam dinini kabul etmişlerdir. Bu üç medeniyet İslam'ı kabul etseler bile bundan önce içinde yer aldıkları dinlere ilişkin uygulamaları da beraberinde getirmişlerdir.

Ebu Zehra'ya göre Şii mezhebinin aslı İran'ın kendi görüş ve inancını kaybedişi karşısında ortaya koyduğu bir garabetten ve inancını devam ettirmenin özleminden ibarettir. Şii inancında var olan masum imam kavramının İran kültüründeki tanrı kral inancı ile gösterdiği benzerlik de bu sebeptir (Ebu Zehra 1970: 54).

Farklılıklara vurgu yapan ve doğası gereği ayrıştırıcı olan siyasi dilin, ortak paydalara vurgu yapıp birleştirici olması gereken dini dilin önüne geçmesi hatta din dilini siyasi amaçlar için meşrulaştırma aracı olarak kullanılması; olayları daha da ayrıştırıcı bir hale getirmiş ve aynı dine mensup olan insanlar arasında derin uçurumlara sebep olmuştur.

3.2. Sünnilik Ve Şiilik Kimliğinin Oluşum Şekli

Tarih boyunca bütün inançlarda olduğu gibi İslam'ın farklı mezheplerine inanan toplumların kurduğu devletler, mezheplerinin getirdiği inanç doğrultusunda bir egemenlik anlayışına sahip olmuşlardır (Kaymal 2017: 172). Çalışmamızın bu bölümünde Sünnilik ve Şiiliğin tanımları, oluşum süreçleri ve kolları incelenip iki mezheple alakalı genel bir çerçeve çizilecek; sonrasında da özelde Irak Sünni ve Şiiilerinin ayırt edici özellikleri ile alakalı bilgi verilecektir.

3.2.1. Şiiliğin Tanımı

Sözlükte “tâbi olmak, desteklemek; şâyi olmak, çoğalmak” anlamlarındaki şiyâ kökünden türeyen Şia kelimesi “tarafdar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup” manasına gelir (Öz 2010, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia#1>, 07 Şubat 2019’da erişildi). Terim olarak ise Şia; Hz. Muhammed’in vefatından sonra Hz. Ali’nin sonra nas ve tayinle halife olduğuna inanan, imametın kıyamete kadar onun soyundan gelen imamlarda olacağını ileri süren, bu imamların masum olduklarını iddia eden toplulukların ortak adıdır (Onat 1989: 123).

Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’den sonra insanların en üstünü olduğu; kendisi ve sonra da çocuklarının halifeliğe en layık kişiler olduğu hususunda ortak inancı paylaşan kişiler, Müslümanların ihtilaf ettikleri başka konularda bunlara uymasalar bile Şii’dir (Onat 1997: 81).

3.2.2. Şiiliğin Ortaya çıkışı

Tarihsel gelişimi göz önüne alındığında Şii hareketin Kufe, Nəcəf, Kerbela gibi şehirlerde yani Irak coğrafyasında ortaya çıktığı söylenebilir.

Şiiliğin Irak’ta ortaya çıkmasının nedenlerinden biri Hz. Ali’nin halifeliği döneminde Irak’ta yaşamış olmasıdır (Ebu Zehra 1970: 53). Böylece Kufe halkı başta olmak üzere geniş Irak coğrafyası Hz. Ali’yi tanıma ve taraftarı olma imkânı bulmuştur. Muaviye ve Hariciler ile mücadelede “Hz. Ali’nin Şiaları” olarak adlandırılarak ruhani olan tarafının yanı sıra siyasi tarafıyla bir hareket olmaya da başlamıştır. Siyasi hareket haline gelmesinin en önemli nedeni Hz. Ali’nin tüm görüş ve önerilerini hayatlarına uygulamış, ortak hareket etmiş olmalarıdır. Hz. Ali’nin halifeliği boyunca neredeyse tüm Irak halkı Şii olmuştur (Abbas 2013: 49).

Şiiliğin ne zaman ortaya çıktığı ile alakalı birçok görüş vardır. Bu görüşleri tek tek incelemek çalışmamız çerçevesinde mümkün olmasa da altı ana başlıkta toplayabiliriz. Bu görüşler aşağıdaki gibidir:¹⁰

- Hz. Muhammed'in yaşamında doğmuştur.
- Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ali'yi Halife seçmek isteyenler tarafından oluşturulmuştur.
- Hz. Osman döneminde ortaya çıkmıştır.
- Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra Hz. Ali'ye biat eden grup tarafından oluşturulmuştur.
- Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin'in Yezid'in askerleri tarafından şehit edilmesi ile oluşmuştur.
- Emevi Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkmıştır.

3.2.3. Şiiliğin Kolları

Şiilik günümüze kadar tek bir kitle olarak kalmamış ve bu farklılıklara binaen bazı kollara ayrılmıştır. Bu kollar hakkında kısaca bilgi vermek çalışmanın kalanında kullanılan isimler ve terimlerin daha iyi açıklanmasını sağlayacağı için Şii fırkaları özellikle siyasi görüşleri üzerinden özet bilgiler verilecektir.

Şiiliğin ayrıldığı kollardan birincisi Zeydiyye' dir. Hz. Hüseyin'in torunlarından İmam Zeyd b. Ali'nin düşüncesine bağlı olan koldur. Emevîler tarafından hunharca öldürülen İmam Zeyd'den sonra 8. yüzyılda tekrardan cemaat olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir (Demirci 2011: 194). Zeydiyye zulme karşı mücadelenin gerekliliği (Yücel 2011: 257) ve Hz. Muhammed'in vasiyetle beyan ettiği imamın isimle değil, sıfatla tayin edilmiş olduğuna inanır. Zeydiyyeyi; ilk üç halifenin meşru olduğunu kabul etmesi ve fıkıh da çok az ve ferî konular hariç hemen hemen Ehl-i Sünnetin en önde gelen âlimi, İmam Ebu Hanife'nin düşüncelerini geçerli görmesi açısından Ehl-i Sünnete en yakın grup olarak görmek mümkündür (Mutlu 1997: 209).

¹⁰ Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: Nabel Ashraf Anwar DMERAL, (2018), 2003 Sonrası Dönemde Irak'taki Şii-Sünni Çatışması: İç ve Dış Aktörlerin Rolü, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya, s.35-39

Şiiliğin kollarından ikincisi İmamiyye'dir (İsna'aşeriyye / 12. İmam). İmamiyye inancında Allah'ı, O'nun hakkında doğru ve mümteni olanı, nübüvveti ve İmameti tanımak vacip olarak görülür (Yüksel 1993: 18). Şia'da imanın esasları; tevhit, adalet, peygamberlere ve imamlara imandır (Güneş 2004: 186). Şii kaynaklarına göre Muhammed el-Bâkır'ın ölümünden sonra mensupları Ca'fer es-Sâdık'a itaat etmeye başlamışlardır.¹¹ İmamiyye inancında, on ikinci imamın ölmediği ve tekrar zuhur edeceği düşüncesi hakimdir. Safevi Devleti'nin yıkılışından sonra sessizliğe gömülen İmamiyye düşüncesi, 1979 İran devrimiyle tekrar yükselişe geçmiştir (Öz 2010, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia#1>, 07 Şubat 2019'da erişildi). Temel ibadetler konusunda, genellikle Sünnilerle benzer görüşlere sahip olan İmamiyye, yalnız bu ibadetlerin ayrıntılarında farklılaşırlar. Bugün İran'ın resmî mezhebidir ve İran Anayasasında da yer almıştır (Mutlu 1997: 227). Bu inanca göre İmamların sıralaması aşağıdaki gibidir (Demir 2003: 110):

1. Ali b. Talib (599-661)
2. Hasan b. Ali (625-669)
3. Hüseyin b. Ali (626-680)
4. Ali Zeynelabidin b. Hüseyin (659-713)
5. Muhammed Bakır b. Ali (676-734)
6. Ca'fer es-Sadık b. Muhammed (699-765)
7. Musa el Kazım b. Ca'fer (745-799)
8. Ali er-Rıza b. Musa (765-818)
9. Muhammed et-Takiyy b. Ali (811-835)
10. Ali en-Nakıyy (828-868)
11. Hasan el- Askeri (846-874)
12. Muhammed el-Mehdi (869)

Şiiliğin üçüncü kolu İsmailiyye 'dir. İsmailiyye mezhebi, İmam Cafer El Sadık'ın büyük oğlu İsmail'in adına izafeten ortaya çıkmış bir mezheptir. On iki İmam'ın altıncısı olan Ca'fer es-Sadık'ın sağlığında oğlu İsmail'i imam olarak bıraktığı inancını savunan İsmailiyye'nin, İslam inancı bakımından İslam mezheplerinin arasında

¹¹ Bu sebeple Caferilik olarak da bilinir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa ÖZ, Şia, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia#1>,

görünmesi mümkün değildir. Bunun da başlıca nedeni kelime-i şهادet, namaz, oruç, zekât, cihat ve hac gibi İslam'ın temel ilkelerini yok saymalarıdır (Mutlu 1997: 215).

Şiiiliğin Dördüncüsü de Nusayriliktir. Kurucusu Muhammed b. Nusayr (883) olan Nusayrilik Şii itikatlarından bir diğeridir. Nusayriliği İslam mezhepleri içerisinde değerlendirmek pek doğru değildir çünkü Nusayrîlere göre Hz. Ali zahirde imam batini olarak da tanrı sayılmaktadır (Bulut 2012: 589).

3.2.4. Sünniliğin Tanımı

Sünniliğin kaynaklarda Ehl-i Sünnet düşüncesine mensup olan kişilerin mezhebine dendiği görülür. "Sünni kelimesinin anlamı da "sağlam ve doğru inancı benimseyenler" kimselerdir. Ehl-i Sünnet'i, "Hz. Peygamber ile ashap cemaatinin dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler" diye tarif etmek mümkündür (Yavuz 1994, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet>, 22 Şubat 2019'da erişildi).

3.2.5. Sünnilik Ortaya Çıkışı

7. yüzyıl hadis kaynaklarında da Ehl-i Sünnet tabiri görülmemekte, buna karşılık "sünnet" ve "cemaat" kelimelerine rastlanmaktadır. Bazı geç dönem eserlerinde Hz. Peygamber'e nispet edilmiş olarak ehl-i sünnet tabirine rastlanmaktadır (Yavuz 1994, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet>, 22 Şubat 2019'da erişildi).

Sünni akaidinin oluşmasına tesir eden alimlerin en önemlisi şüphe yok ki Ebu Hanife'dir. Ebu Hanife, Hz. Ali'nin Hariciler'e karşı takındığı tavırla büyük günah işleyen mümin olduğuna işaret etmesini dikkate alarak onu Ehl-i sünnet'in öncüsü saymıştır (Yavuz 1994, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet>, 22 Şubat 2019'da erişildi). Sünni düşüncenin sistematik hale gelmesi Ebu Hanife ile özdeşleştiği için 8. yüzyılda olduğu söylenebilir.

3.2.6. Sünniliğin Kolları

Sünni grupların tespiti konusunda ileri sürülen bu farklı görüşler bir yana kelimeler mezhepler tarihi ve konuyla ilgili diğer eserlerde Sünnilik genellikle Selefîyye, Eş'

ariyye ve Matüridiyye'yi kapsayan bir tabir olarak kullanılır. En büyük azınlık olan Şia bile terimi bu kapsamıyla manalandırır (Yavuz 1994, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet>, 22 Şubat 2019'da erişildi).

İlk olarak Ebu Hanife'den sonra sahabe ve tabiin mezhebinde bulunan fıkıh ve hadisçilerin yolu (Mutlu 1997: 300) olarak tarif edilen Selefîyye ortaya çıkmıştır. Selefîyye alimleri ayet ve hadislerde geçen bilgileri olduğu gibi kabul edip ayrıntıya girmemiş ve fikir yürütmemişleridir (Mutlu 1997: 301).

İkinci olarak Eş'arilik, Ebu'l Hasan el-Eş'ari'den sonra mezhep şeklini almıştır (Kalaycı 2011: 46). Eş'ariliğin savunduğu düşünce yapısına bakıldığında Şii mezhebindeki İmamet konusunda; Eş'ari bir imam (halife) seçmenin ümmet üzerine vacip olduğunu (Mutlu 1997: 309), imamlığın seçimle olması gerektiğini, imamı seçmeye elverişli olanların sayısının önemli olmayıp, eğer ki imam vasfını taşıyan biri seçilirse akdin kabul olacağını, İmamlar Kureyş'tendir ilkesinin gerekli olmadığını söylemektedir (Keskin 2005: 235-236).

Üçüncüsü Mâtürîdîlik ise Semerkand'ın Mâtürîdî kasabasında doğan Ebû Mansur el-Mâtürîdî 'nin (Önal 2013: 328) , öncülüğünü yaptığı itikattır. İmamet konusunda Mâtürîdî, şartın takvada aranması gerektiğini söylemiştir (İşcan 2007: 465). Maturidiliğe göre Hz. Ali'nin soyundan olmak da Kureyş'ten olmak da yeterli dini olgunluk olmadıktan sonra bir anlam ifade etmemektedir.

Bu açılardan bakıldığında Mâtürîdîlik ve Eş'arilik kendilerinden önce gelen Sünni geleneği geliştirerek, sistemleştirerek Sünni itikadına göre İslam'a aykırı olan düşüncelere karşı mücadele etmişlerdir. Günümüzde dünya üzerinde yaşayan Müslümanları büyük çoğunluğu bu iki ana akım çevresinde birleşmiş; itikâdî, ameli ve siyasi davranış ve düşüncelerini halen bu çerçevede oluşturmaktadır.

3.3. Sünni Ve Şiiilerin Temel Siyasi Argümanları

Gerek Sünnilik gerekse Şiiiliğin daha iyi anlaşılması açısından Çalışmanın bu kısmında Sünni – Şii ayrımının merkezinde yer alan İmamet, Hilafet, Ehl-i Beyt, Mercii

ve Velayeti Fakih kavramları açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kavramların anlaşılması iki kesimin de siyasi görüşlerinin daha iyi anlaşılmasına imkân verecek, çalışmanın ilerleyen kısımlarındaki konular için zemin teşkil edecektir.

3.3.1. İmamet ve Hilafet

Müslüman toplumlarda siyasi liderliği temsil etmek için emir, halife, sultan, imam, reis gibi birçok kavram kullanılmıştır. Bu kavramlar çoğunlukla siyasi iktidarla birlikte dini liderliği de temsil etmiştir. Sünnilik ve Şiilik arasındaki siyasi rekabetin en önemli kaynağı da bu liderlik meselesidir.

Şiiliği diğer mezheplerden ayıran en belirgin görüş "imamet" meselesi etrafında düğümlenmektedir. Şiilere göre, "İmamet" inanç esasıdır (Onat 1991: 91); yani bir kimsenin Müslüman olabilmesi için, bu "imamet"e de inanması zorunludur. Sünnilere göre ise, imamet konusunu ısrarla inanç alanının dışında tutmaya özen göstermiştir konuyu daha çok idari bir mesele olarak ele almıştır.

Sözlükte; kastetmek, öne geçmek anlamındaki “emme” fiilinden mastar olan imamet; insanların önüne geçmek anlamına gelir (Demir 2005: 87). Fıkıhta, cemaate namaz kıldırmanın yanında “imamet-i kübra” (devlet başkanlığı) anlamında da kullanılır (Avcı 1998, <https://www.islamansiklopedisi.org/hilafet#1>, 19 Mart 2019’da erişildi). Bu bağlamda, Sünniler açısından imamet ve hilafet arasında bir fark yoktur. Ancak Şiilere göre bu iki kavram aynı şey değildir. Şia’ya göre nas ve tayin ile belirlenmiş lider imam, başka bir yolla Müslümanların başına geçen kişi ise, halifedir (Onat 1991: 89).

"İmam" unvanı daha çok Şii siyaset düşüncesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Her ne kadar halife kelimesiyle eşanlamlı olarak kullanıldığı, imametın hilafetle kardeş olduğu görüşü ileri sürülmüşse de imam kelimesine yarı peygamberlikle eş bir anlam yüklenmiştir (Yıldırım 2011: 6). Şii mezhebinde İmam’ın özelliklerine bakıldığında ve dünyevi konularda sorumlu kişi görülmesinden dolayı, İmamette buna bağlı olarak dini ve dünyevi otoriteyi karşılar (Yar 2003: 6).

Şiiiliğin içerisinde yer alan alt kollarından İmamiyye fırkası, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi ve sırasıyla onun neslinden gelen 11 kişiyi imamet için tayin ettiğine kesin olarak inanmaktadır. Bu fırkaya inananlara göre, imamlara inanmak dinin asıl unsurlarındandır (Mutlu 1997: 223). İmamiyye'ye göre imamet, kıyamete kadar devam edecek bir kurumdur ve ilk üç Halife Hz. Ali'nin hakkını çiğnemiştir. Keza onlara biat edenler Allah'ın emrine karşı gelmiştir ve bu nedenle de lanetlenecektir (Demir 2015: 7). İmamiyye mezhebinin diğer tüm İslam mezheplerinden bir farkı da günahlardan arınmışlık inancını imamlar hakkında da benimsemiş olmasıdır (Kaymal 2017: 180). Bu durumda İmamların toplum karşısındaki eşsiz konumu iki sebebe dayandırılır: Hz. Muhammed'in ilahi nas ile tayin edilmiş meşru varisi olmaları ve kendilerini diğer insanların tartışmasız lideri yapacak kişisel özelliklerle donatılmış olarak kabul edilmeleridir (Kaymal 2017: 182).

Şiiilere göre toplumun başında bir imamın bulunması toplumun hayrınadır ve Allah'ın lütfudur. Bu imam ise mutlaka Allah tarafından görevlendirilmelidir. İmamet tıpkı nübüvvet gibi Allah vergisidir ve hak etme yoluyla elde edilmez. “imamın masumiyeti” niteliği ile “nas ile tayin” arasında bağlantı vardır. Zira Allah' tan başka kimse “büyük ve küçük günahlardan arınmış olma” niteliğine sahip olan ile olmayanı ayırt edemez. Yani imamın belirlenmesinin insanlara bırakılması asla söz konusu olamaz (Onat 1992: 95-96). Sünni anlayışa göre imamın dünyevi konularda verdiği kararları yerine getirmek görev iken, Şii görüşte Allah'ın bir farzı ve güzelliğidir (Demir 2015: 7).

İslam mezheplerinden Sünniliğin kendi içerisinde içerdiği siyasi kavramlara bakıldığında iki terim ön plana çıkmaktadır. Bunlar Hilafet ve Halifeliktir. Bu terimlerin incelenmesi İslam dünyasında yaşanan olayların dini ve siyasi boyunu da gözler önüne serilmesi için gereklidir.

Halifelik; bir kimsenin yerine geçen, yerini alan anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed'in vefatından sonra başa geçenlere Halife, devlet yönetimine de Hilafet denmiştir (Hizmetli 1999: 30). Hilafet, Hz. Muhammed sonrası Müslümanların siyasal tecrübeleri bağlamında kullanılan ve geleneksel İslam siyaset literatürü içerisinde yer

alan önemli bir kavramdır. Hilafet kavramı, teorik çerçevesi önceden belirlenmiş bir siyaset teşkilatından ziyade yaşanan siyaset pratiğinin idarî merkezini oluşturan yapıyı tanımlamak amacıyla yaygın şekilde kullanılan genel bir isimdir (Yıldırım 2011: 7).

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yerine kimin geçeceği soruları nedeniyle Hilafet konusu gündeme gelmiştir. Hilafetin sözlük anlamı bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek, vekâlet veya temsil etmektir. İslam Devletlerinde ise Hz. Muhammed'den sonra gelen devlet başkanlığı kurumunu belirtir (Avcı 1998, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hilafet#1>, 22 Şubat 2019'da erişildi).

Sünni inancına göre ise peygamberin halefi olacak kişi, halife olarak adlandırılır ve seçimle belirlenir. Seçimle belirlendiği için de onu yanılmaz olarak görmezler. Ancak onun rehberliğine, dini konularda yetkin olduğuna inanırlar. Sünniler, bu mevkisine nasıl geldiğini önemsemeden yöneten kişinin meşruluğunu kabul ederler (Great Decision 1985, Aktaran: Yıldırım 2005: 45).

Bakara suresinde geçen “Yeryüzünde yeni bir halife yaratacağım” (Bakara:30) ayeti ve yeryüzünde hâkim olan cinlerin yerine insanın getirildiği için düşünülen Hz. Âdem ve soyuna halife denmesi, halife kelimesinin dayanağı olarak gösterilmiştir (Uludağ 1997, <https://islamansiklopedisi.org.tr/halife-tasavvuf>, 22 Şubat 2019'da erişildi). Ayrıca hilafet konusunda Sünni kesim hadislere dayanırken Şii kesimin rivayetleri üzerinden kendilerini savunma yoluna gitmiştir. Örnek olarak, Şiilerin “İmamet nasa dayanır” sözüne Hz. Muhammed'in hadislerinden örnek göstererek “Hilafet nasa dayanır” görüşünü ispatlamaya çalışmışlardır. Aynı zamanda Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in halifeliğini Hz. Muhammed'in: “Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer'e uyunuz” diyerek kanıtlamaya çalışmışlardır (Canikli 2006: 145-146).

Şiilerin imamet doktrinine karşı oluşan literatür, Sünni hilafet teorisinin ilk nüvelerini atmıştır. Bunun için de hilafet teorisi olarak ortaya çıkan görüşlerin büyük bir kısmı tepkisel bir karakter taşır. Dolayısıyla hilafet hakkındaki teorilerin meşruiyet kaynağı, Müslümanların tarihsel siyasî pratikleridir ve bu farklı siyasal pratikler, farklı hilafet teorilerini tesis etmiştir (Yıldırım 2011: 16).

Hız. Muhammed kendisinde sonra kimin halife olacağına dair kesin bir nass ya da açık bir işret vermemiştir (Ebu Zehra 1970: 37). Peygamberin ölümünden sonra Hız. Ebu Bekir Halife olmuştur. Hız. Ömer kendi döneminde halifenin şur'a meclisinin kurulmasını istemiştir. Böylece Halifenin seçiminde seçkin kişilerin rol aldığı bir sisteme geçilmiştir (Hançabay 2015:383). Nitekim şur'anın Kur'an'da delilleri de vardır. şur'a suresinin 38. ve Âli İmrân suresinin 159. ayetinde, müminlerin kendi içerisinde dünyevi konularda müşavere yapılabileceğini söylemektedir. Nitekim bu ayetlere binaen Hız. Ebu Bekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman'ın buna uygun olarak Halife oldukları görölmektedir. Hız. Ali'nin de bir kısım topluluk tarafından müşavere yolu ile başa geldiği kaynaklarda geçmektedir. Ancak dört halife döneminden sonraki süreçte halife seçim usulü Muaviye zamanında veliaht tayin etme yoluyla gerçekteşmeye başlamıştır (Yiğit 1995, <https://islamansiklopedisi.org.tr/emeviler#1>, 19 Mart 2019'da erişildi). Bu sebepten, dört halife dönemi uygulamalarının peygambersiz hayata intibak etmeye çalışan Müslümanların siyasi, idari alandaki ciddi arayışları olarak değerlendirilmesinde fayda vardır (Onat 1991: 90).

3.3.2. Ehl-i Beyt

"Ev halkı" anlamına gelen Ehl-i Beyt (ehlü'l-beyt) terkibi ev sahibiyle onun eşini, çocuklarını, torunları ve yakın akrabalarını kapsamına alır (Öz 1994, <https://www.islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-beyt>, 3 Haziran 2019'da erişildi). Hız. Muhammed'in ev halkını ifade etmek anlamında kullanılsa da Müslümanlar arasında ortak bir Ehl-i Beyt tasavvuru bulunmamakta, bunun yanı sıra Ehl-i Beyt tasavvurları geçerli olmaktadır. Bu bağlamda tarih boyunca bir birlerine ilişkin eş zamanlı farklı tasavvurlar meydana gelmiştir. Bazıları Hız. Muhammed'in Ehl-i Beyt yakınları olan tasavvurlara inanmakta iken kimileri de itikati bir ayrıcalık atfetmişlerdir (Karabiber 2007: 2). Ehl-i Beyt'in tanımlanması Hız. Peygamberin dini / siyasi mirasına kimin sahip olacağı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir (Özdemir 2004: 31).

Ehl-i Beyt tanımı siyasi anlamda tartışmaların ilk dönemlerde odak noktası haline gelmiştir. İktidarda bulunan kişiler ya da muhalefette bulunan kişiler sürekli olarak kendilerini Ehl-i Beyt olarak nitelendirmeye çalışmışlar bu kapsamda Hız.

Muhammed'in soyundan geldiklerini ileri sürerek siyasi çıkarlar gözetmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda Ehl-i Beyt kavramı genellikle tartışmalarda hilafet yönünden ya da imamet açısından ele alınmaya çalışılmıştır (Karabiber 2007:1).

Konumuzu yakından ilgilendirilen ve “*tathir ayeti*” olarak da anılan Ahzab suresi 33. ayette ise “Ey hane halkı, Allah sizden her türlü manevi kiri gidermek ve böylece sizi tertemiz kılmak istiyor.” mealinde gelmektedir. Ayette yer alan söz konusu terkip zamanla birtakım mezhebi/siyasi saik ve kaygılar neticesinde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra nas ve tayinle halife olduğuna inanan, imametın kıyamete kadar onun Hz. Fatıma'dan olan soyunda kalacağını ileri süren Şiiler tarafından sadece Ali - Fatıma soyunu kapsayan bir içeriğe dönüştürülmüştür (Öz 1994, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-beyt>, 22 Şubat 2019'da erişildi).

Şia'nın Ehl-i Beyt kavramına yaklaşımı aynı zamanda onların siyasi anlayışlarını da ortaya koymaktadır. Hz. Muhammed'in eşlerini, Ehl-i Beyt tabirinin anlamının sınırlarını çizerken, bu tanımlamanın özellikle dışında tutmaya çalışırlar. Hatta bu konuda özel bir titizlik gösterirler. Bu kavram içerisine sadece Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in girdiğini belirtirler. Bu kişilerin faziletlerine dair müstakil eserler yazanlar bile olmuştur.¹² Bu konu ile alakalı olarak da “Kısa / Cübbe Hadisini” delil olarak göstermişlerdir. Bu hadiste Hz. Muhammed'in cübbesinin altına Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i alarak “Ehl-i Beytim” kelimesini bu kişiler için kullandığı rivayet edilmektedir (Et-Tabatabai, Aktaran, Adıgüzel 2015:132).

Açıkça görülmektedir ki, Şia, Ehl-i Beyti Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den ibaret görmektedir. Şiiler Ehl-i Beyti konu alan ayetlere kendi anlayışını doğrulayan kimi rivayetlerle yaklaşmakta, zorlama yorumlar yapmaktan çekinmemekte hatta nas ile ilgili herhangi bir izah çıkmazına düştüklerinde ayeti yalanlamayı veya zorlama manalarla ayetlere istedikleri şeyleri söyletme yolunu tercih etmektedirler. Şia, Hz. Muhammed'deki masumiyet karinesinin imamlar için de geçerli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in siyasi vazifesinin,

¹² Ayrıntılı bilgi için bakınız: El- Makrizi, (2002), “Ehl-i Beyt'in Fazileti” Çev. M. Söylemez, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 43 (2): 413-447

ayrıcalıklı bir soy algısı oluşturacak biçimde yine Peygamber ile kan bağı olan imamlar üzerinden devam etmesi gerektiğini belirtmektedir (Özdemir 2014: 31).

Ehl-i Sünnet müfessirleri arasında da Ehl-i Beyt'in tam olarak kim olduğu ve Ehl-i Beyt ile ilgili, başta Ahzab 33 gibi, ayetlerin tefsiri hususunda tam bir görüş birliği olmadığı görülmektedir (Özdemir 2014: 31). Ehl-i Sünnet'in Ehl-i Beyt tanımı içerisinde Şia'dan farklı olarak Peygamber eşlerini de sokmak dışında Şia'nın Ehl-i Beyt tanımından pek farklı bir bakış açısı getirmediği görülmektedir (12004: 36).

3.3.3. Mecii

Şii Hareketi'nin gelişiminde en önemli rol Şii Merciliği'nindir. Şiiilerde genel yapı Hz. Peygamber ve İmamet inancına dayanmıştır. Müslümanların liderliği, Hz. Muhammed'den sonra, Ehl-i Beyt'ten olan imamlarıdır. Şii inancına göre Hz. Muhammed, Hz. Ali'yi lider olarak atadıktan sonra diğer 11 imamı da ümmete bildirmiştir. Peygamberlerde olduğu gibi imamet için seçilen liderinde takvalı olması, kâmil olması ve masumiyet yani hatasız olması gereklidir. Veli olan imama itaat etme mecburiyetleri vardır. İmamet, ilmi, fikri, toplumsal ve kültürel konularda da söz sahibidir. İnsanlar onun tavsiyelerine uyar. Taklit edilen imamın görüşlerine itiraz edilmez, tartışılmaz, tenkit edilmez, alanına karışılmaz (Abbas, 2013: 58-59).

Merci, Şii mezhebine göre ayet ve hadislere dayanarak hüküm çıkaran İslam hukukçusu, âlim, fakihtir. Sıradan bir müminin fıkıh ile dinin ayrıntılı hükümleri hakkında özellikle yeni ortaya çıkan veya şüpheli durumlarda bu unvana sahip âlimi takip etmek ve danışmak zorundadır. Mercilik 18. yüzyılın sonlarından itibaren benimsenmiştir. Şeyh Muhammed Kazım Tabatabai Yazdi (ö. 1919) döneminden itibaren namaz dâhil bütün ibadetlerin ancak bir fıkıh âlimini taklitle geçerli olabileceği kabul edilmiştir. Fıkıh âliminin merci makamına yükseldiğini gösteren bir işaret de 'Ayetullah' unvanına eklenen 'Uzma' yani en üstün sıfatıdır. (Algar 2004, <https://www.islamansiklopedisi.org/merci-i-taklid>, 18 Haziran 2019'da erişildi)

Şii Merciler, Hz. Muhammed'in ve On iki İmamın temsilcisi olarak görülür. Âlim olan mercilerin tamamı aynı zamanda fetva makamıdır. Bunun için para almaları yasak ve haramdır. Allah rızası için çalışan, insanların iyiliğini isteyen, bunun için çalışan ve ibadet eden kişilerdir. Bu yüzden insanlar merci olan kişiyi üstün kabul eder ve saygı gösterirler. Merci, toplum piramidinin zirvesindedir ve güncel konularda karşılaşılan zorlukların giderilmesi için dini boyutta çözümler arar, insanları bilgilendirir (Abbas, 2013: 60).

On iki imamın altıncısı olan Cafer b. Sadık dönemi sırasında kurulan medreselerde Şiiliğin temellerinin atıldığı söylemek mümkün olacaktır. On iki imam döneminden sonra özellikle 19. yüzyılda Şiilik kavramı bir kurum halini almaya başlamıştır (Abbas 2014: 1). Bunun yanı sıra Necef'te bulunan Şii medreseleri buralarda Şiilerin yetişmesi anlamında önemli yere sahip olmuş ve Şiiliğin merkezi haline gelmiştir (Abbas 2016: 118).

Merci-i Taklit terim olarak İmamiye Şiasının mensup olan kişilerin dini uygulama ve inanç esasları ile ilgili konularda müracaat ettiği içtihat seviyesine ulaşmış kişidir (Işılak 2015: 395). Böyle bir makam diğer mezheplerde olmadığı gibi yaşayan ve dini anlamda her konuyu danışabileceği kişilerin olması Şiiler için Merci-i Taklit makamını zamanla sadece dini değil sosyal ve siyasi hayata da taşımıştır (Üstün, 1999, Aktaran, Işılak 2015: 398).

Irak'taki günümüzde en çok takip edilen Mercii Taklit Ayetullah el-Uzma Seyyid Ali el-Hüseyini el-Sistani'dir. Şiilikte âlimlerden bir kısmının ya da daha fazlasının diğer âlimlerden farklı ve üstün olduğu anlaşılır ise bunlara “âyetullâhi'l-uzmâ” unvanı verilmektedir. Bu bağlamda ilmi ve dini yönden bu kişilerin ayrıcalıklı olması ve Kuran'da geçen Ayetullah lakaplarının takılması, onun Allah'ın benzeri ya da ilahi bir gücü olduğu anlamlarına gelmesine neden olmuştur (Muhakkık 1991, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayetullah>, 7 Şubat 2019'da erişildi).

Şiilerde bir kişi medrese eğitiminin hepsini tamamladıktan sonra kendisinin dini alanda başvurulacak bir otorite olarak kabul edilmesi ile birlikte merci-i taklid

makamına erişir. 1979 İran Devriminde Humeyni'nin önderliğinde hayata geçirilen velayet-i fakih anlayışı, imam adına devlet başkanlığı yürüten bir mercii olarak mercii-i taklitlerin otoritelerini tehdit etmeye başlamış ve mercii-i taklitlerin büyük çoğunluğu bu anlayışa karşı çıkmıştır (Işılak 2015: 395)

3.3.4. Velayet-i Fakih

1979 yılında gerçekleşen, İran'ın adını "İran İslam Cumhuriyeti"ne dönüştüren İran İslam Devrimi, bütün İslam dünyasında ciddi bir heyecan dalgası yaratmıştır. 3 Aralık 1979 tarihindeki referandumla kabul edilen İran Anayasası'nın hiç değiştirilemeyecek 12. maddesine göre İran'ın resmi dini İslam, mezhebi ise "Caferilik"tir (Onat 2013: 224). Sürgün olarak bulunduğu Necef'te Ayetullah Humeyni tarafından öne sürülen velayet-i fakih teorisi 1979'da İran'da meydana gelen devrimin ardından İran İslâm Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden biri olmuş ve Şii İmamiyye siyaseti anlayışında önemli bir dönüşümü başlatmıştır. Velayet-i fakih terkihi esasen "fakihin tasarruf yetkisi" anlamına gelse de siyasî bağlamda fakihin yönetim yetkisini ifade etmektedir (Üstün 2013, <https://islamansiklopedisi.org.tr/velayet-i-fakih>, 22 Şubat 2019'da erişildi). Böylece bu tarihe kadar devlet egemenliği dışında faaliyet gösteren Şii ruhaniler İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla artık bu anlayış çerçevesinde devlet denetimi altına girmiştir (Tafloğlu 2013: 110).

Unutulmamalıdır ki; velayet mutlak otoritedir ve imamet yoluyla halka sunulan siyasi bir ideolojidir. Aynı zamanda Humeyni teorik olarak düşünmüş olduğu bu anlayışı yaşanan devrimin ardından İran'da anayasal düzene uygulayarak sistemin içine dâhil etmiştir. Velayet konusunun dayandırıldığı asıl nüve Şii yönetiminde İmamet inancı olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra velayet kavramı bakıldığında Arapça ve Farsçada yardım, yönetme yetkisi anlamlarına gelmektedir. Bu düşünce kapsamında Müslümanlar üzerinde özellikle yönetsel anlamda yönetme yetkisi Ehl-i Beyt soyundan gelmiş olan imamlar tarafından yapılması gerektiğine inanılmaktadır (Tafloğlu 2013: 96-97).

3.3.5. Irak Sünni Ve Şiiilerini Diğer Sünni Ve Şii Gruplardan Ayırt Eden Özellikler

Irak'ta Sünnilik ve Şiilik diğer ülkelerden ayrı olarak etnik milliyetçilikle kuvvetli bağlar kurmuştur. Baas partisi döneminde Sünni Araplar Arap milliyetçiliği ile Sünni Kürtler Kürt milliyetçiliği ile ön plana çıkıp daha seküler bir anlayış benimsemişlerdir. Şii Araplar ise İran'ın etkisi altına girmemek için farklılıklarını ön plana çıkaran bir tutum içerisine girmiştir. Son dönemlerde Şii grupların dini kuralların siyasi hayata rehberlik etmesini savunmakla birlikte Iraklılık vurgusu da yaptıklarını gözlemlemekteyiz.

Irak Şiiliği çok yönlü ve karmaşıktır; o bir dini mezhep, bir toplumsal bağlılık, bir siyasal oluşum, bir düşünce ve bilgi kaynağıdır. Irak Şiiliği toplumsal olarak homojen değildir. Nitekim kutsal şehirlerin din adamı sınıflarını, kent burjuvazisini, modern entelektüelleri, aşiret mensubu köylüleri ve onların reislerini kapsar (Cabbar 2014: xiv).

Şiiiler dini otoriteye çok önem verip hayatın her alanında din âlimlerinin yönlendirmelerini kabul ederler. Bu bağlamda en çok Şii nüfusun olduğu ülkelerden biri olan aynı zamanda Şiiliğin siyasi anlamda savunucusu olma iddiasına sahip İran ile aralarındaki farkı anlamak için öncelikle dini otoritelerin arasındaki farka bakmakta fayda vardır.

Şii düşünce sisteminin ana ekolü Irak'ta bulunan Necef kentidir. Bu çerçevede Necef şehri dini anlamda en fazla korunan yer olmasının yanı sıra Şiiiler için Irak'ta bulunan en önemli şehirlerden biridir. Bu merkezde bulunan fakir ve eğitimsiz olan çocuklar buralarda medreselerde aldıkları eğitim sayesinde 19. yüzyılda meydana gelen merciyenin önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Bu bağlamda Necef kenti Şiiliğin eğitimi anlamında temel dayanak noktalarından birisi haline gelmiştir. (Çubukçu 2006, Aktaran, Akoğlu 2013: 406).

İmamiyye Şiiilerinin İran'da kurulan ilk bağımsız merkezi olan Kum 8. yüzyıldan beri mezhep mensuplarının kontrolü altında oldu. Ayetullah Humeyni'nin 1964 sürgününden sonra İran'daki dini liderlik Kum merkezli âlimlerce yürütülmüştür. İslam Devriminin ardından da Dünya'nın pek çok yerinden din eğitim almak için gelen öğrencilere ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca şehirde din eğitimi alan öğrenciler için açılmış modern anlamda eğitim veren bir hukuk fakültesi ve sadece bayanların eğitim görebildiği Zehra medresesi de vardır. Bu eğitim kurumlarında yer alan âlim ve öğrenciler İran İslam Devriminin toplumsal tabanını oluşturmada ciddi katkı sağlamışlardır.(Ca'feriyan, Çev: Metin Bozan 2007: 309-319) Özellikle Baas rejimi döneminde Irak'da Şiiilere yapılan baskılar sebebi ile Kum şehri dini eğitim almak isteyen öğrenciler için bir numaralı tercih yeri haline gelmiştir.

Irak Şiiileri için dini otorite Mercii Taklit iken İran Şiiileri için Velayet-i Fakihtir. Mercii-i taklit ile velâyet-i fakîh kurumlarının farklarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- a. Mercii-i taklit, devlet yapılanmasının dışında, bağımsız ve daha çok devlete muhalif tavır takınan bir kurumdur. Velâyet-i fakîh ise resmi otoriteyi temsil eden bir kurumdur.
- b. Mercii-i taklit tek bir ülkeye has olmayıp, evrenseldir. Mercii-i taklidin, bulunduğu ülke dışında birçok ülkede müntesibi vardır. Mercii-i taklitler, Şiiilerin yaşadığı farklı bölgelerde ofisler açarlar, buralara vekillerini gönderirler ve dinî-sosyal faaliyetlerde bulunurlar. Velâyet-i fakîh ise milli bir olgudur ve günümüzde İran'la sınırlıdır. İran dışındaki Şiiiler için bağlayıcı bir yanı yoktur. Velayeti-i fakîh makamındaki kişi, İran dışındaki Şii coğrafyada da faaliyetlerde bulunur, fakat bunu Velayeti-i fakîh makamından dolayı değil, mercii-i taklit makamından dolayı yapar. Bugün Hamaney'in İran dışındaki müntesipleri, ona Velayeti-i fakîh olmasından dolayı değil, mercii-i taklit olmasından dolayı bağlıdırlar.
- c. Mercii- i taklit makamı dini bilgi ve yaşayışla, insanların tabiiyeti ile oluştuğu için seçimle başa gelme ya da görevden ayrılma gibi bir durum söz konusu değildir. Velayet-i fakihte ise seçimle işbaşına gelme ve görevden azil söz konusudur (Işılak 2015: 398).

Velayet-i fakih sistemi ile birlikte dini alimler devlet kontrolüne girmiş olup diğer Şii ulema alimlerin devletten bağımsız olması gerektiğini savunduğu için bu sisteme muhalif tavır takınmıştır. Bu durum muhalif kalmak isteyen Şii âlimlerin yönünü Irak'a çevirmesi ve İran'dan uzaklaşması ile sonuçlanmıştır.

Irak Şii âlimlerinden Muhammed Bakır Es- Sadr İran devrimini destekleyen belki de tek Iraklı Şii âlimdir (Manavi 1992: 85). Aslında Sadr'ın bu desteği velayet-i fakih sistemini desteklemesinden dolayı değil yönetim biçim ve kurumlarının İslami ilkelere göre tasarlandığı bir yönetim biçimini desteklemesinden dolayıdır, zira Sadr Humeyni'nin aksine halk egemenliği fikrini savunuyordu (Cole 2006: 7). Dava partisinin liderliğini üstlenen ve 2003 yılında bombalı araç saldırısında öldürülen Muhammed Bakır El-Hekim de, Es- Sadr ile aynı çizgiye sahiptir (Işılak 2015: 398).

Meci-i taklitlerin bu muhalif tavrı Irak'ın İran etkisi altına girmesinin önündeki en önemli engellerden biridir. İran her ne kadar Kum medreseleri ile Şiiilerin merkezi otoritesi olmaya adaysa da Necef medreselerinin tarihi ve Şiiiler açısından manevi birikimine sahip olması mümkün değildir. Şiiiler için kutsal sayılan mekânların çoğunun Irak'ta olması da Irak'ın Şiiiler için önemini artıran bir etkidir.

Her ne kadar Sünni ve Şiiileri kendi içerisinde farklı gruplara ayırmak mümkün olsa da mezhep bağlantısı sebebiyle tarihsel ve güçlü bağlarla birbirlerine bağlı olduklarını kabul etmek gerekir. Mezhep olgusunun mekânla sınırlı olmaması bu bağın mekanla sınırlanan ulus devlet olgusunun zayıflaması halinde başat hale geleceğini ve ulus devletler arasındaki mezhep gruplarının uluslar arası bağlantılarının devletle olan bağlantılarından daha önemli hale geleceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Irak Sünniliği ise Şii nüfus yoğunluğunda yaşayan nadir Sünni topluluklardan biri olarak daha temkinlidir. Bunun haricinde daha seküler bir yapı arz ederek komünist partiler de kurmuş ve yıllarca Sosyalist Baas rejimi altında da yaşamışlardır. Dini bağlılık katı olmadığı için yurt dışındaki diğer gruplarla daha çok iletişim halindedirler.

Şiilik gibi katı bir bağlılık anlayışı olmaması Sünni kimliğin aşiret ya da etnik kimliğin zaman zaman gölgesinde kalmasına sebep olmuş ve tam bir Sünni birliği oluşmasını engellemiştir. Sünniliğin Dünya'daki Müslüman nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturduğu ve çok farklı tezahürleri olduğunu düşünürsek Şiilikteki gibi Irak Sünnilerini ayırt edecek katı bir Sünni ana akımdan bahsetmek daha zor olacaktır. Bu sebeptir ki Irak Şiiliğinde daha keskin farklar göze çarparken Sünnilikte bu farklar flulaşmaktadır.

3.4. Sonuç

Sünnilik ve Şiiliğin tarihsel gelişimi, kullandıkları kavramlar ve bu kavramalara yükledikleri anlamlara baktığımızda siyasi çekişmeler sonucu oluşan bölünmenin zamanla inanç ve ibadet alanlarına yayıldığını görmekteyiz.

Hâlbuki Kur-an'da işlerin ehline verilmesi (Nisa:58), vahiyle belirlenmemiş konularda müşavere ile hareket edilmesi (Al-i İmran:139), insanlar arasında adaletle hükmedilmesi (Nisa:58), Allah'a, Peygamber'e ve mümin emirlere itaat edilmesi (Nisa:59), bilinmeyen şeyin desteklenmemesi (İsra:36) (Onat 1997: 87) şeklinde genel ilkeler haricinde siyasi bir model belirleme ya da keskin sınırlar yoktur. Buradan da siyasi ve sosyal hayatın; yaşanılan zaman ve coğrafya ile bağlantılı olarak içinde bulunan toplumsal yapıyı da dikkate alarak şekillendirilmesinin önünde hiçbir engel olmadığı çıkartılabilir. Hatta bu durum dini açıdan genel kaidelerle çakışmamak kaydıyla farklı zamanlarda aynı coğrafyada ya da aynı zamanda farklı coğrafyalarda farklı meşru siyasi sistemlerin olmasına imkân sağlamaktadır.

Güç peşinde koşan insanlar tarafından siyasi anlamda güç elde edilmesi için dini dayanaklara başvurulmasının ardından bu dayanaklar kendi istekleri doğrultusunda yorumlanmıştır. Kuran'da geçen ayetler belli dönemlerde kişisel olarak yorumlanmasının ardından siyasi anlamda bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu fitne döneminde yer alan hurafeler yorumlanan Kuran ayetlerine bağlanmaya çalışılarak siyasi anlamda güç elde edilmeye çalışılmıştır (Yıldırım 2011: 15).

Şiiiler Hz. Muhammed ve imamlar dönemini kendilerine yol olarak seçmesine karşın Sünniler ise Hz. Muhammed ve dört halife dönemini siyasi odağının merkezine oturtmuşlardır (Onat 2005, Aktaran, Hakyemez 2003: 179).

Sünnilik ve Şiiliğin günümüzde bu kadar radikal ayrım oluşturmasının sebebi iki tarafında birbirini gerçek Müslüman olarak görmemesi hatta İslam dinini tahrif edip bozan kişiler olarak değerlendirmesidir. Özellikle radikal gruplar açısından farklı dine mensup olan insanlardan daha tehlikeli olarak görülmekte hatta yok edilmesi gerekli olarak düşünülmektedir. Tarihi olarak ister gerçek olsun ister sonradan icat edilmiş olsun nesilden nesile aktarılan travmalarla da bu ayrım derinleşerek korunmaktadır.

IV. BÖLÜM

4. 2003 SONRASI DÖNEMDE SÜNNİ – Şİİ REKABETİNİN SİYASAL YAPILANMAYA YANSIMASI

4.1. İşgal Sonrası Irak Yönetim Biçimi

20 Mart 2003'te ABD ve İngiltere'nin ortaklaşa yürüttüğü Irak'a Özgürlük Operasyonu adıyla da bilinen işgal operasyonu, ABD askerlerinin Bağdat'ın merkezinde bulunan Firdevs Meydanı'na girmesi ve 10 Nisan'da meydana bulunan Saddam Heykeli'nin yıkılması sonucu sona ermiştir. (Arı 2007: 61).

Bir aydan kısa sürede Irak işgal edilmiş ve efsanevi Irak ordusundan tek bir direniş bile gelmemiştir. Bundan cesaretle çiçeklerle karşılanacaklarını düşünen işgal kuvvetleri için Umm Kasr, Basra, Nasıriye ve Necef'te karşılaşılan direniş hayal kırıklığına uğratmış ve işgalin kısa sürede biteceği konusundaki hesapların yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir (Arı 2007: 60).

Irak'ta yaşanan direniş, ilk olarak Sünniler arasında yaygın olarak görülmüş ve bu direnişin Suriye, İran, El Kaide tarafından desteklendiği belirtilmiştir. ABD'ye göre ise bu direnişin başında Baasçı milliyetçiler vardır ve eğer Saddam Hüseyin yakalanırsa bu direniş sona erecekti. Ancak bu olay gerçekleşmemiştir. (Kahraman 2008: 50). Eski Baas kadrolarının işgale direnmesinin ardında milli duygular olabileceği gibi, işgal sonrası ilk hedefin Saddam Hüseyin ve Baas Partisi kadroları olacağını düşünmüş olmaları da ihtimal dâhilindedir.

Irak'taki direnişin temel özelliklerine özetlemeye çalışırsak (Aydın, Kaptanoğlu ve Özcan 2007: 67-70):

- Irak ordusundan tasfiye edilen profesyoneller tarafından yapılmış olup çok hızlı ve sistemli örgütlenmiştir.
- Irak ordusunun elindeki mühimmata ulaşıp ileri düzey silahlara hızlı bir biçimde sahip olmuşlardır.
- Ekonomik, lojistik, eğitim, mali, psikolojik açılardan dış destek almaktadır.
- Denetlenmesi zor Irak coğrafyası direnişçilere fiziki avantaj sağlamaktadır.
- Direnişçilerin aşiret bağlantısı kendilerine toplumsal destek bulmalarını sağlamaktadır.
- Irak'ta bürokrasi ve güvenlik boşluğu direnişçiler için fonksiyonel bir avantaj oluşurmaktadır.

Irak'ta Saddam Hüseyin sonrası kurulacak yeni yönetime dair ilk hamle, işgalden iki ay önce 20 Ocak 2003'de kurulan Yeniden İnşa ve İnsani Yardım Bürosu (YİİYB/ORHA)¹³ adındaki yapıdır. ABD'li emekli general Jay Garner yönetiminde kurulan YİİYB'nin görevi, Irak halkına yapılan insani yardımları kontrol etmek, ülkenin yeniden yapılanmasına katkıda bulunmaktı ve yönetimi sağlamaktı. YİİYB'de ABD'li görevlilerden başka Iraklı akademisyenler, yazarlar ve başka etkin isimler de vardı. Bunlar Pentagon tarafından Irak Yeniden İnşa ve Yapılandırma Konseyini oluşturacak ABD'li yöneticilere danışmanlık yapacaktı. Garner yönetiminin en önemli görevi askeri otoriteden sonra Geçici Irak Yönetimini (GIY/IGC)¹⁴ oluşurmaktı (Cabbar 2004: xvi).

Geçici yönetimi oluşturmak için ilk toplantılar 15 ve 28 Nisan tarihlerinde Nasıriye ve Bağdat Konferansları adı altında yapıldı. Bu toplantılar Irak'ın her bölgesinden ve toplumsal kesiminden gelen yaklaşık 300 kişinin katılımıyla gerçekleştirildi (Salihi 2017: 202).

Mayısın başında savaşın bittiğini ifade eden Bush, Irak'ta oluşturulacak işgal yönetiminin başına getirilmesi düşünülen emekli general Jay Garner ve ekibinin

¹³ Office of Reconstruction and Hummanitarian Assistance

¹⁴ Interim Governing Council

görevine son verildiğini ve yerine emekli büyükelçi Poul Bremer'i atadığını 6 Mayıs'ta kamuoyuna açıklamaktaydı. Emekli diplomat 12 Mayıs'ta Irak'taki görevine başlamıştır (Arı 2007: 60).

22 Mayıs 2003'te BM Güvenlik Konseyi'nin ABD ve İngiltere'yi Irak'taki işgal güçleri olarak tanımasından ve koalisyona, işgal altındaki bölgeleri yasal ve yerel bir hükümet kuruluncaya kadar yönetme hakkını vermesinden sonra, 1 Haziran'da YİİYB'nin yerine IGYK (Irak Geçici Yönetim Koalisyonu) geçirildi (Cabbar 2004: xvii).

13 Temmuz 2003'te Irak Geçici Hükümet Konseyi/Geçici Yönetim Konseyi (IGHK) kurulmuştur (Public Policy, 2004, Aktaran, Dmeral 2018: 143). IGHK, Baas Partisine muhalif, Şii, Sünni, Kürt, Türkmen ve diğer azınlık gruplarından olan 25 milletvekilinden oluşmuştur. Bu konseyde 12 Şii, 5 Sünni, 5 Kürt, 1 Türkmen, 1 Hıristiyan kesimin temsilcileri ve 1 başkan konseyin yapısında yer almıştır (Dağ, 2015: 9). Bu dağılım ABD tarafından Irak etnik-sekter yapısının nasıl okunduğunu göstermekle beraber alt kimliklerin ayrımını belirginleştirmiş ve Iraklılık üst kimliğini geri plana atmıştır (Yıldız 2019: 190).

Yeni Irak anayasasını hazırlayacak meclisin seçilmesi için yapılacak Irak Geçiş Dönemi İdari Yasasını (IGDİY) yapma çalışmaları IGHK tarafından başlatılmıştır. Burada Şiiler, İslam'ın anayasada daha fazla yer almasını savunurken; Kürtler ise 1991'den bu yana sağlamış oldukları kazanımları muhafaza etmek ve otonom bölge haklarını savunmak gibi konulara odaklanmışlardır. Sünniler ise bu süreçte Irak'ta Arap kimliğinin korunması üzerinde durmuşlardır. (Salihi 2017: 211).

30 Ocak 2005'te Irak halkı yeni anayasayı yapacak olan meclisi seçmek için sandık başına gitti. Bu seçime partiler çeşitli ittifaklar şeklinde girmeyi tercih etmiştir.(Salihi 2017: 225)

Bremer, Irak için yapılan düzenlemeler ile kendini tamamıyla gösterme şansını elde etmiştir. Bremer tarafından verilen kararlar neticesinde Irak ordusu tasfiye edilmiş ve Bass Partisi Hükümeti'nin siyasi yaşamı sonlandırılmıştır. Diğer yandan Bremer,

Irak'ta yaklaşık olarak 85.000 Bass Partisi üyesinin bulunduğunu ifade etmiştir. (Pfiffner, 2010, Aktaran, Dmeral 2018: 142)

Irak'a yapılan BM'in müdahalesinden sonra tüm nükleer ve kimyasal tesisler yok olmuş ve askeri gücü bütünüyle yok edilmiştir. Ekonomik açıdan ise çok kötü duruma gerilemiştir. Bu müdahale ile Irak'ın 46 tümeni yok edilmiş, yaklaşık olarak 100 bin kadar ölü ve yaralı, 175 bin dolaylarında da esir vermiştir. Yani Irak'ın yaklaşık olarak 200 bin kadar askeri değişik nedenlere bağlı olarak etkisiz hale getirilmiş, buna karşın koalisyon güçlerinin ise sadece 148 askeri yok olmuştur. Irak silahlı kuvvetleri, savaş öncesinde dünyanın en güçlü 4. savaş makinesi şeklinde betimlenirken, savaşla birlikte bu askeri gücün neredeyse tamamı ortadan kaldırılmıştır. Rakamlar ile bu konuya açıklık getirmek gerekirse; toplamda 4200 adet tanktan geriye 200 adet, 2700 personel taşıyıcıdan 700 tane kalmıştır. Ayrıca 3100 tane ağır silahın üçte ikisi yok edilmiş, 2000 topu, 4000 savaş aracı, minimum 200 Scud füzesi tahrip olmuş ve savaştan önce 800 tane olan uçaktan geriye sadece 200 uçak kalmıştır (Kahraman 2008: 44). Bu durumla beraber Irak'ta ciddi güvenlik problemleri ile bürokratik açık oluşmuş, bu açık yaşamsal çoğu hizmetin halka ulaştırılmasının önünde engel olmuş ve toplumsal manada büyük bir mağduriyet yaşanmıştır.

ABD yönetiminin iddia ettiği demokratik ve özgür girişimci Irak operasyonu, 2003 yılının ortalarında giderek uzun bir askerî işgale dönüşmeye başlamıştır. Ayrıca, işgalin başlıca nedeni olan Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu savı, gerçek dışı çıkmıştır. Bu süreç hem uluslararası kamuoyu nezdinde ABD'nin itibar kaybetmesine sebep olmuş; hem de maliyeti paylaştığı müttefiklerinin desteğini çekmesi ile ABD'yi ekonomik olarak sıkıntıya sokmuştur. Ayrıca iç politikada da ABD kamuoyu artık işgalin bitmesini beklemekte ve gerçekçi olmayan sebepler için Irak'ta asker ve para kaybetmeyi istememektedir.

4.2. Irak'ta Anayasa Oluşum Süreci

2005 seçimlerinden sonra siyasi anlamda çok büyük bir eşik aşılmış olup her ne kadar tartışmalı da olsa Irak'ta bir seçim yapılmış ve bir yürütme mekanizması

kurulmuştur. Yeni meclis Irak'ın siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal anlamda karışık olan bir dönemde işgal sonrası anayasa oluşum süreci gibi tarihi bir misyonla göreve gelmiştir.

ABD yönetimi, anayasanın planlanan tarihte bitirilerek referanduma gidilmesini bir zafer olarak görmüştü. Irak anayasasının yazılması ve kabulü konusu ABD kamuoyuna yönelik propagandanın bir parçası olarak kullanılmış, ABD askerlerinin Irak'tan çekilme takviminin işlediğinin bir göstergesi olarak yansıtılmıştır (Çetinsaya ve Özhan 2009: 47). Ancak bu süreçte Irak'ın yeni bir anayasa hazırlamak için gerekli siyasi yapıya ulaşip ulaşmadığı, anayasa ile alakalı bilgilerin halka sağlıklı bir şekilde ulaştırılıp ulaştırılmadığı ve savaştan çıkmış bir ülkede ve kaotik bir düzende referandumun olması gerekeni yansıtmayacağı gibi Irak için hayati meselelerin göz ardı edildiği görülmektedir.

Anayasanın kabulüne ilişkin süreçte aceleci davranılmasıyla iki olumsuz sonuç meydana gelmiştir. İlki; taraflar arasında tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanmadan anayasa metni bitirilmiştir. ABD'nin Irak Büyükelçisi olan Zalmay Halilzad, son anda bir hamle yaparak anayasaya ilişkin Sünni Araplar ile alakalı olan endişeleri dile getirmiş ve bu açıdan az da olsa bir uzlaşma sağlayabilmiştir. Fakat referandum sonuçları bize Sünni Arapların anayasayı büyük oranda reddettiklerini göstermektedir. İkinci olumsuz sonuç ise; anayasa metninin eksik kalmasıdır. Federalizmin sınırlarında olduğu gibi önem arz eden hususlardaki detaylar, 15 Aralık 2005 seçimlerinden sonra oluşan meclise bırakılmıştır. (Çetinsaya ve Özhan 2009: 48).

Anayasa yapım sürecinde parlamentoyu bekleyen önemli bazı sorunlar vardır. Bunlardan birincisi Irak'ın yönetim biçimidir. Federal, konfederal ya da üniter bir devlet mi olacak ya da hangisi olacaksa sınırları ne olacak; dini bir devlet mi yoksa laik bir devlet mi oluşturulacak sorusu en çok tartışılan sorundur. İkincisi ise Kerkük'ün statüsüdür. Kerkük Kürt Özerk Bölgesinde mi olacak yoksa Arapların elinde mi olacak, Arapların elinde olacaksa Sünnilerin mi yoksa Şiiilerin mi kontrolünde olacağı sorunu

Kerkük petrollerinin paylaşımı açısından tartışmalı konulardan biri olmuştur. Üçüncü konu ise genel olarak Irak petrollerinin paylaşımı meselesi olmuştur¹⁵.

Irakta anayasa yapımı ile sonrasındaki referandum sürecini belirleyici faktörler şunlardır;

- Sünni Arapların önceden sahip oldukları iktidarı kaybetmelerinin şokunda olmaları ve buna bağlı olarak yeni düzene adapte olup, anayasanın hazırlanması çalışmaları ile referanduma katılıp katılmayacakları,
- Kürtlerin bağımsız bir devlet kurma hayallerinin gerçekleştirilmesi hususunda uygun koşulların daha oluşmadığını görmeleri,
- Yine Kürtlerin yeni anayasayı en azından güçlü bir otonomiye sahip olacak biçimde düzenleme isteklerinin başarıya ulaşip ulaşamayacağı,
- İran'daki ile benzerlik taşıyacak bir İslami Şii devleti kurma hayalinde olan Şiiilerin çoğunluğunun anayasayı bu istekleri doğrultusunda şekillendirip şekillendiremeyecekleridir (Dale 2005,Aktaran, İnat 2006: 69)

Anayasa'da kanunlaştırılması için yeni meclise birtakım konular bırakılmıştır.

Bu konular şunlardır:

- Resmi dilin alanı ve uygulanışı,
- Askerlik,
- Milli marş ve bayrak,
- Madalyalar,
- Resmi tatiller,
- Resmi ve dini bayramlar,
- Vatandaşlıktan çıkarma,
- Siyasi sığınma,
- Sendikalar,
- Kamulaştırma,
- Özel ve kamu eğitimi,
- Gösteri ve yürüyüş hürriyeti,

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Çetinsaya Gökhan (2005). 30 Ocak 2005 Irak Seçimleri Sonrası Irak. <https://www.setav.org.tr/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak> 26 Nisan 2019'da erişildi

- Milletvekilliği yetkileri ile ayrıcalıkları,
- Milletvekili hakları (Çetinsaya ve Özhan 2009: 48-49).

Sünniler ise Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını ve işgalden önceki durumunun sürmesini istemekteydiler. Sünniler Irak'ın üniter yapıda kalmasını istemekteydiler. Ancak federal bir yapıdan kaçınamayacakları bildiklerinden ötürü de en azından bu yapıda daha fazla etkin olmayı istemişlerdir. (Kahraman 2008: 56). Irak'ta petrol rezervlerinin en yoğun olduğu Musul ve Kerkük şehirleri ile Irak'ın denize açılan kapısı ve petrol taşımacılığında kilit noktalardan birisi olan ayrıca yine petrol rezervine sahip olan Basra şehri Şii Arap, Türkmen ve Kürtlerin çoğunlukta olduğu şehirlerdir (Vatansever 2010: 40). Bu nedenden dolayı meydana gelecek olan Federal yapının imkânları ile sınırları Sünniler açısından hayati bir öneme sahipti. Kürt ve Şii nüfusun yoğun olduğu bölgelerde federal devletlerin oluşması sonucunda Sünniler petrolü ve doğal gazı olmayan, yağışın az çölün çok olduğu orta ve güneybatı Irak bölgesinde sıkışıp kalmaktan korkmaktadır. Şiiilerin ise bir kısmı bölünme taraftarı iken; bir kısmı ise her ne kadar Şii de olsa, Arap olmayan İran'ın etkisinin yükselmesinden kaygı duydukları için bölünmeye karşı çıkmışlardır. Ayrıca Suudi Arabistan, Türkiye, Rusya gibi bölgesel aktörler Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması konusunda hemfikirdir. İran ise bölünme sonucu Irak'ın güneyinde oluşacak Şii bölgesi üzerinde hâkimiyetini güçlendireceği için bölünme taraftarıdır.¹⁶ Irak'ın bölünmesi konusundaki en hevesli kesim Kürt kesimidir. Kerkük'ü içerisine alarak oluşturulacak otonom bir Kürt bölgesi bağımsızlık isteği olan Kürtler için önemli bir basamak olarak görülmektedir.

2005 Daimi Irak Anayasası birinci maddesinde “Irak Cumhuriyeti, egemen ve bağımsız bir devlettir. Yönetim şekli, Parlamenter Demokratik Federal Cumhuriyettir” (Md.1) ibaresi ile anayasa güçler ayrılığını tesis edip yasama yetkisini parlamentoya verdikten sonra 66. Maddede “Federal Yürütme organı Cumhurbaşkanı ve Bakanlar

¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Kahraman, Abdulkadir (2008). *Irak'ın Geçmişi, Bugünü Ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kurulu'ndan oluşur. Bu makamlar yetkilerini anayasa ve yasalara uygun olarak yürütürler" ibaresi ile yürütme organını belirlemiştir (Saadi 2018: 63).

Yasama organı (parlamento) da diğer federal devletlerde olduğu gibi iki meclislidir: Millet meclisi ve federal meclis. Millet meclisi bütün Irak halkını temsil eden ve seçim bölgelerinden her yüz bin kişiye bir milletvekili düşecek şekilde seçilen temsilcilerden oluşurken (md.48-49), federal meclis de bölgelerden ve bir bölgeye dâhil olmayan vilayetlerden gelen temsilcilerden oluşacağı öngörülmüştür (md.65) (Dalar 2015: 43). 19 maddede yargı yetkisi bağımsız mahkemelere bırakılmış ve kanun önünde bütün Iraklıların eşit olacağı vurgulanmıştır (Md. 19) ve böylece yargı erki de belirlenmiştir.

Anayasanın ilk maddelerinde devletin resmi dini İslam olduğu ifade edilirken bütün fertlerin inanç ve dini vecibelerini yerine getirme özgürlüğü de teminat altına alınmıştır (Md.2). Arapça ve Kürtçe ulusal resmi dil olarak belirlenmiş, Türkmen ve Asurilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Türkmençe ve Asurice de yerel resmi diller olarak kabul edilmiştir (Md.4).

Anayasaya ilişkin bir başka özellik de sistem ile alakalı olanıdır. Sistem, anayasa ile geniş bir âdem-i merkeziyetçi ve gevşek bir federasyon modeli şeklinde oluşmuştur. Yani bir veya birkaç tane eyalet kendi aralarında toplanarak bölgeler oluşturabilecek ve bu bölgeler ise yüksek derecede otonomiye sahip olabilecektir (Çetinsaya ve Özhan 2009: 49). Anayasada Irak'ın federal sistemi başkent, bölgeler ve bölgeye bağlı olmayan vilayetlerden oluşacak şekilde tanımlanmış (Md. 116), Kürt bölgesinin federe bölge olarak tanındığı belirtilmiş ve yeni oluşacak bölgelerin de tanınacağı taahhüt edilmiştir (Md. 117).

Irakta yetki alanları federal devlet, bölge ve vilayetler ve ortak yetkiler olarak düzenlenmiştir. Dış politika, güvenlik, savunma, maliye, vatandaşlık kabulü, yayın ve frekans ayarları, su kaynaklarının planlanması ve genel nüfus sayımı federal merkezi hükümete bırakılmıştır (Md. 110). Tarihi eserler, eğitim, sağlık, gümrük, çevre elektrik

ve kalkınma konuları ise ortak hareket edilecek konular olarak belirtilmiştir (Md. 113-114).

Petrol ile alakalı 112. maddede “Federal Hükümet mevcut yatlardan çıkan petrol ve doğalgaz yönetimini Bölge Hükümetleri ve Vilayetler ile birlikte yapar. Elde edilen gelir, ülkenin tamamına nüfus dağılımına göre adaletli bir şekilde dağıtılır” denerek düzenleme getirilmiştir. Ancak bu düzenlemede mevcut kaynaklar ifadesinin kullanılması yeni bulunacak kaynaklarla alakalı belirsizliğin devam etmesini ve petrol konusunun çözümsüz kalmasını beraberinde getirmiştir.

Bölgelerin kendilerine ait anayasaları, yargı ile bütçeye ilişkin yetkileri olacaktır. Yine bölgeler iç güvenliğini kendileri sağlayacaktır ve güvenlik güçlerini kendileri oluşturacaktır (Çetinsaya ve Özhan 2009: 49). Anayasa, merkezi hükümet ile federe birimler arasında diğer yetkilerin kullanımı konusunda anlaşmazlık ortaya çıkması halinde bölge ve vilayetlerin yasalarının geçerli olacağını (md.115) öngörerek bu konularda üstünlüğü bölge ve vilayet hukukuna tanımıştır. Bununla birlikte yetki çatışmalarının çıktığı konularda taraflar arasındaki sorun çözülemezse, Anayasa sorunun çözümü için federal yüksek mahkemesini adres göstermiştir (Dalar 2015: 44). Bu gün Irak'ta federal bölge olarak yalnız Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) vardır.

Bağımsızlıktan beri üniter bir devlet olarak var olmuş ve yoğun işgal ve savaş yıllarının ardından işgal yönetimi altında kısıtlı toplumsal katılım ve sürede hazırlanmış, toplumsal zeminde var olan derinleştirecek şekilde belirsizlikleri içinde barındıran yeni Irak Anayasası 15 Ekim 2005 tarihinde referanduma sunulmuştur.

15 Ekim'de Irak'ta yapılan referanduma Sünni Arapların büyük bir kısmı katılmamıştır. Katılanların ise geneli anayasa taslağının reddine ilişkin oy kullanmıştır. Anayasa, her ne kadar Sünni Arapların birçoğunun katılmamasına, katılanların ise red oyu kullanmasına rağmen yüzde 78 ile kabul edilmiştir. (İnat 2006: 71). Her ne kadar yeni anayasa, Arap dünyası açısından çağdaş ve demokratik olarak nitelendirilse de Irak'ta siyasi istikrarı sağlama açısından yeterli olduğu iddia edilemez. (Çetinsaya ve Özhan 2009: 48).

Demokratik toplumlarda anayasanın yapım süreci ve toplumsal kesimlerinin hepsinin anayasadan memnun olması, demokrasinin işleyebilir olmasının en önemli şartıdır çünkü demokrasi toplumun rızasından beslenir. Irak gibi çok katmanlı toplumsal yapılarda bu uzlaşma ortamını sağlamak ise çok zordur. Ancak bir anayasa temelinde farklı etnik, dil, din, mezhep veya inanç özelliklerine sahip parçalanmış ve bölünmüş toplulukların yaşadığı ülkelerde birbirlerinden ayrılmayarak kendi otonomilerini de muhafaza etmek suretiyle ülke bütünlüğünü koruyarak yönetimde temsil edilmeleri, karşılıklı tanıma, nitelikli çoğunluk ilkesiyle karar alma mekanizmalarına katılarak karşılıklı veto hakkı, kaynakların adil paylaşımının sağlanması gibi konularda geniş konsensüsün sağlandığı yönetim biçimi olan ortaklıkçı demokrasi yöntemi (Dalar 2015b: 348) Irak'ta bu uzlaşmayı sağlayabilecek bir yöntem olarak görünmektedir.

2005 tarihli anayasa, ortaklıkçı demokrasinin ilkeleriyle önemli oranda uyuşmasına rağmen Irak'ta topluluklar arasında siyasi kriz ve çatışmalardan dolayı ortaklıkçı demokrasinin tesisi ciddi problemlerle karşı karşıyadır (Dalar 2015b: 374).

4.3. Iraktaki Siyasi Partiler

4.3.1. Şii Partiler

Çalışmanın bu kısmında 2003 sonrasında Irak siyasetinde etkin olmuş siyasi partilerle alakalı bilgi verilecektir. Irak siyasetinde yer alan bütün partileri değerlendirmek çalışmanın kapsamı açısından mümkün olmayacağı için ön plana çıkan Şii partiler incelenecektir.

4.3.1.1. İslami Dava Partisi¹⁷ (İDP)

1950'lerde Irak, Irak Komünist Partisi'nin (IKP) genişlemesi ile birlikte sekülerliğin yükselişine tanık oldu (Dai 2008: 242). Bu durumun sadece taşrada değil merkez şehirlerde hatta Şii ulemaların etkinliği altındaki bölgelerde de gençleri etkilemeye başlayınca siyasi anlamda bu durumla mücadele etmek için Cemiyetü'l-

¹⁷ Hizbul El Dava El İslamiyye

Ulemai'd-Din (Din Âlimleri Cemiyeti) önderliğinde 1957'de Necef'te İslami Dava Partisi, kurulmuştur. Partinin kurucuları; Salih el Edib, Murtaza el Askeri, Mehdi el Hekim, Talib el Rufai, Abdulsahib el Dehil ve Ayetullah Muhammed Bakır el Sadr'dır (Bezirgan 2012: 36).

İDP'nin liderliğini Muhsin el-Hâkim yapsa da, partinin görüşleri Muhammed Bakır el-Sadr çerçevesinde gelişmiştir (Akoğlu; 2013: 409). Parti kuruluş döneminde Hizbu-t Tahir ve Müslüman Kardeşler gibi Sünni kökenli siyasi oluşumlardan da etkilenmiş ve ilk dönem söylemlerine bakılırsa Şii değil İslami bir parti olarak kurulmuştur (Dai 2008: 245).

Parti kendisini, dürüstlikle kurulan, İslam'ın rehberliğinde rehberlik eden ve doğruluğa dayanan siyasi bir organizasyon; İslam'ı yaşam liderliğinin kökeni olarak temsil eden, saf, temiz, sosyal bir yaşam doktrini, düşünce ve davranış olarak tanımlamaktadır (<http://al-daawa.org>, 19 Haziran 2019' da erişildi).

El- Sadr Temmuz 1979 yılında kaleme aldığı mektubunda zalimlerin sağduyulu Sünnilere, Sünniler ve Şiilerin ayrı olduğunu dayatıp ortak düşmana karşı Irak ve İslam için birlikte mücadele etmelerini engellemeye çalıştığını ifade etmiş (Şehit İmam Muhammed Bakır El-Sadr'ın Irak Halkına Çağruları, <http://al-daawa.org>, 21 Haziran 2019'da erişildi) ve Sünnileri de zalimlere karşı direnmeye çağırmıştır. Bu çağrının yapıldığı dönemde Baas Partisi ve Saddam Hüseyin'in iktidarda olduğu düşünülürse Saddam'ın baskıcı politikalarına karşın bir birlik çağrısı olarak değerlendirilebilir. 1970'den itibaren Baas partisi ciddi anlamda Dava partisi üzerine baskı uygulamaya başlamış hatta o dönemde sadece parti üyesi olması sebebiyle idam edilenler olmuştur (Dai 2008: 248). Bu baskıcı politikalar parti üyelerini ülke dışına kaçmak zorunda bırakmış ve aslında Baas partisi İrancı olmakla suçladığı parti üyelerini İran'ın kucağına kendisi atmıştır. Bu durum 1979 sonrası devrim ihracı politikası izleyen İran'ın elini güçlendirmiştir.

Irak'ta olan en organize Şii hareketi şeklinde tanınan partinin kurulma amacı; dinin, hem siyasi hem de sosyal yaşamda etkin olma şansının azaldığı ortamda, yeni bir

siyasi hareket oluşturarak dünyaya İslami ahlak değerlerini benimsetmektir. Bu şekilde Irak'ta İslami görüş ve siyasi duruş yeniden hayata geçirilmek istenmiştir (Salihi, 2008, Aktaran, Qurani 2018: 63). Bu bilgiler ışığında, dinin siyasi, sosyal hayatta ve fikri alanda referans olma karakterinin zayıfladığı bir ortamda, İslami ahlaka ilişkin değerler üzerinde bir zemine oturmuş olan bir dünya görüşünü topluma arz etmek aracılığıyla yeni bir hareketin meydana getirilmek istendiği söylenebilir. Bu şekilde de Irak'ta İslam'ın bir dünya görüşü ve ideolojik duruş şeklinde yeniden ihya edilmesi amaçlanmıştır. (Baştürk vd. 2013: 17). İşgal sonrası Irak siyasetinde etkin olan isimlerin büyük çoğunluğunun yolu siyasete başladıkları yıllarda Dava Partisi'nden geçmiş ve 2003 sonrası dönemde üç başbakan çıkarmıştır (Hasan 2019, <https://carnegie-mec.org/2019/04/16/from-radical-to-rentier-islamism-case-of-iraq-s-dawa-party-pub-78887>, 28 Haziran 2019'da erişildi).

Dava Partisi, İslami hayat tarzını benimseyen bir hükümet istemiştir. Dava Partisi'nin öngördüğü program ise dört aşamalı olmuştur. Birinci aşamada, halka gerçek İslami benlik kazandırılacaktır. Daha sonraki aşamada, politik iktidar mücadelesi başlayacak ve ardından İslam cumhuriyeti kurulacaktır. Son aşamada ise, tüm İslam toplumu kurtarılacaktır (Sezal 2000, Aktaran, Bezirgan 2012: 37).

Partinin temel amaçları ise 10 maddede açıklamıştır (<http://www.islamicdawaparty.com/?module=home&fname=readabtparty.php&active=6>, Aktaran, Baştürk vd., 2013: 19-20):

1. Irk ve mezhep fark etmeksizin bütün Iraklıların partisi olma
2. Toplumsal barış ve eşitliği sağlamak adına İslam'ın özünde olan ılımlılık politikası ile ilerleme
3. Ayetullah Muhammed Bakır'ın teorisinde olduğu üzere 'ümmetin velayeti' anlayışı, diğer bir deyişle: demokrasi
4. Vatandaşların sosyal kalkınmaya katılımının artmasını sağlayacak sivil toplum
5. Kanun önünde eşitlik başta olmak üzere bütün vatandaşlık haklarının benimsenmesi

6. Vatandaşın güvenliğini sağlamak ve toplumu yeniden inşa etmek için devlet ve toplum birlikteliği
7. Bütün vatandaşlar için fırsat eşitliği
8. Toplumun temel yapı taşı olan ailenin temel alınması
9. Toplumsal rolleri bakımından kadınların desteklenmesi
10. Gelecekte ülkeyi yönetecek olan gençliğe önem verilmesi

Kuruluşunda reformcu İslami bir parti olarak Irak siyasi hayatında var olan Dava Partisi, İran devrimiyle birlikte devrimci bir yapıya bürünmüş ve Irak'taki baskılardan dolayı örgütlenmesini Irak dışına taşımak zorunda kalmıştır. Son olarak da parti İran etkisinden uzaklaşmış İslamcı ve milliyetçi söylemleri kendi potasında eritmiştir (Dai 2008: 263-264). 1980 sonrası Batı ve Batı yanlısı Araplara yönelik birçok saldırı gerçekleştiren partinin o dönemlerde “Şehit Sadr” adlı bir de silahlı kolu bulunmaktaydı. 80 sonları itibariyle parti aktif siyasete yönelmiş ve şiddet eylemlerine son vermiştir (Abedin 2003, https://www.meforum.org/meib/articles/0306_iraqd.htm, 28 Haziran 2019'da erişildi).

Irak'ta 31 Ocak 2005'te gerçekleşen geçici seçimlere Bİİ koalisyonu altında giren Dava Partisi, seçimlerden birinci çıkmıştır. Dava Partisi'nin o dönemki genel başkanı el Caferi başbakan olarak atanmıştır. el Caferi başbakanlık görevini, 17 Aralık 2005'te yapılan genel seçimlere kadar sürdürmüştür (Bezirgan 2012: 36).

Nitekim 2005 Irak seçimlerinde İDP'nin üyelerinden İbrahim el-Caferi başbakanlık görevine gelmiştir. Devamında 2007 yılında parti içerisinde alınan kararla İDP Genel sekreteri Nuri el-Maliki bu görevi üstlenmiştir (Baştürk vd. 2013: 20). Maliki, yönetimindeki İDP Irak Yüksek İslam Konseyi ve Sadr grubuyla anlaşmazlık yaşayınca, 2009'da yapılan yerel seçimler öncesinde Irak Ulusal Birliği'nden ayrılmış ve Hukuk Devleti Koalisyonu'nu (HDK) kurmuştur. Dava Partisi, HDK ile birlikte girdiği 7 Mart 2010 seçimlerinde oyların yüzde 24,02'sini almış ve 89 sandalye kazanarak ikinci parti olmuştur (Çubukçu, Özhan 2010: 19). Dava Partisi Irak'taki en eski ve köklü İslami Şii grup olmasına karşın partinin özellikle Maliki'ye yakın kanadı eski dönemde yürüttüğü politikalarından önemli ölçüde uzaktır (Köse 2015: 67). Parti günümüzde İran'a yakın Maliki kanadı ile Batı yanlısı Abadi kanadı olarak bölünmüş

durumdadır (Hasan 2019, <https://carnegie-mec.org/2019/04/16/from-radical-to-rentier-islamism-case-of-iraq-s-dawa-party-pub-78887>, 28 Haziran 2019’da erişildi).

Dava Partisi’ndeki bölünmüşlük partinin Irak siyasetinde bütün olarak pasif kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca halk artık İslam Devleti yerine elektrik, su ve güvenlik sağlayabilecek; sağlık, eğitim ve istihdam alanında çözümler üretecek partilere ve siyasi söylemlere yönelmektedir.

4.3.1.2. Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK)¹⁸

Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK) 11 Mayıs 2007’de ismi değiştirilene kadar Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi olarak faaliyet göstermiştir. İİYK, 1982 yılında İDP’den ayrılan ve 1980’den beri sürgünde yaşayan Ayetullah Muhammed Bakır El Hekim tarafından kurulmuş ve Saddam rejiminin ve İDP’nin muhaliflerini bir araya getirmiştir (Baştürk vd. 2013: 21). Tahran’da İslamcı eylemcilik adına her şeyi kuşatan bir yapı oluşturmak niyetiyle kurulmuş bir partidir (Cabbar 2004: 333). Örgüt, İran’ı örnek alarak Velâyet-i Fakih modeline uygun dini bir rejim kurmayı amaçlamaktadır (Köse 2015: 67). İİYK’nın İDP’den ayrılmasının en önemli sebebi İDP’nin aksine “vekâyet-i fakih” yönetimini benimsemesidir (Abedin 2003, https://www.meforum.org/meib/articles/0306_iraqd.htm, 28 Haziran 2019’da erişildi).

Kuruluş döneminde, Irak-İran savaşında esir alınan Iraklı Şii askerlerin kurduğu Bedir Tugayları olarak bilinen etkili bir milis gücüne sahip olan (Baştürk vd. 2013: 21) İİYK İran’ın da desteğiyle Baas yönetimine yönelik silahlı saldırılar yapmış ve İran-İrak savaşında İran’ın yanında yer almıştır (Köse 2015:64). Şiiilerin çoğunlukta olduğu Irak’ın Şii İran ile olan savaşında İran’ın galip gelmemesi bizleri Iraklı Şiiilerin “Iraklılık” kimliğini önceleyip mezhep üstü bir anlayışla Irak saflarında savaştığı sonu sonucuna götürebilir. Böyle bir ortamda İİYK Irak’taki diğer Şiiilerden tepki toplamıştır.

El Hekim’in 29 Ağustos 2003’te İmam Ali Camisi yakınlarındaki büyük patlama sonucu hayatını kaybetmesi üzerine, yerine kardeşi Abdulaziz El Hekim gelmiştir. 2009

¹⁸ El Meclisu-l Alaa El İslamu-l Irak

yılına kadar başkanlığı sürdüren El Hekim, Ağustos 2009'da hayatını kaybetmesi üzerine, oğlu Ammar El Hekim konseyin başkanlığına getirilmiştir (Bezirgan 2012: 169).

İYK başlangıçta daha çok parçalanmış Iraklı İslamcı grupların idari birliğini meydana getirecek İran destekli bürokratik bir yapıdaydı (Cabbar 2004: 339). Ancak günümüzde sıradan bir Şii siyasi parti olarak diğer partilerden farkı kalmamıştır (Cabbar 2004: 351). Şiiliği ön plana çıkaran İYK'nın ülkedeki Sünni partilerle arası oldukça kötüdür (Köse 2015: 67). Yine de 2009'da Saddamcılarla Baasçıların ayrıştırılıp sadece Baas mensubu olanların siyasal ve sosyal hayata tekrar kazandırılması gerektiğini ve babasının aksine Kerkük'ün tüm Iraklılara ait olması gerektiğini savunması (Al- Juburi 2009, <https://www.opendemocracy.net/en/opensecurity/softening-tone-of-islamic-supreme-council-of-iraq/>, 28 Haziran 2019'da erişildi) Sünni, Arap ve Türkmen tabana da hitap etmeye çalışmasının ve daha kapsayıcı bir söyleme geçeceğinin sinyali şeklinde okunabilir.

Ammar El Hekim, Irak'ın Arap ve İslam dünyasının bir parçası olduğunu ifade etmesi, onun parti üzerinde olan Şiilik etkisini azaltmaya çalıştığının bir göstergesidir. El Hekim'in bu tutumu, onun federalizmden merkezîyetçi anlayışa kayış ile tutarlı bir tutumdur. Burada İran odaklı anlayışın benimsenmesinin nedeni; genel itibarıyla Şii bölgesi merkezli bir siyasal tutumu harekete geçirmiş ve İran ile ikili ilişkiler kurulduğunda Kürtler ile Sünni Araplardan gelebilecek tepkilerin önüne geçilmeye çalışılmıştır (Baştürk vd. 2013: 21).

2005 yılında yapılan seçimlerde İYİK, Birleşik Irak İttifakı ile seçimlere girmiş ve oyların yarısına yakını alıp, seçimde en fazla oyu alan ittifakın içinden de birinci parti olarak çıkmıştır. Bİİ dağıldıktan sonra İYİK, hem 2009'da yapılan yerel seçimlerde hem de 2010'da yapılan parlamento seçimlerinde Fazilet Partisi, Bedir Örgütü, Ulusal Reform Hareketi ve Sadr Grubuyla Irak Milli İttifakı içerisinde kalmıştır (Baştürk vd. 2013: 23).

4.3.1.3. Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi (IUUH)

Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi 1990 yılında İyad Allavi tarafından Baas partisinden ayrılanlar ve Baas muhaliflerinin ülke dışında örgütlenmesi ile kurulmuştur (http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/printable/040129_irak_laik.shtml, 28 Haziran 2019'da erişildi).

Parti'nin siyasi amaçları ise; Irak ulusal birliğinin muhafaza edilmesi, yargının bağımsızlığının sağlanması, Saddam döneminde sürgüne yollanmış kişilerin ülkeye geri dönmelerinin sağlanması, düşünce özgürlüğünün yaygınlaşmasıdır. Partinin hedefleri ise; özel sektörün faaliyetlerinin desteklenmesi, rejim değişikliği esnasında meydana gelen savaşın zararlarının giderilmesi ve Irak'ın petrolünün Irak halkına faydalı olacak şekilde kullanılmasıdır (Baştürk vd. 2013: 23).

İyad Allavi' nin kendisi Şiidir. Ancak Şiilerin yanında Sünniler de kendisine katılmıştır. Daha sonra Irak siyasetinde üst rütbelere gelmiş ancak Sünniler'in isteklerine dikkat etmemiştir. 2010'da koalisyon neticesinde iktidar olma ihtimalinin bir kere daha Maliki'ye kaptırmıştır. Daha sonrasında ise Sünnilerin lider olarak destek verdiği kimseyi bulamayınca, Allavi'nin uygulamış olduğu politikalar da çok fazla destek bulamamıştır. Sünni kesim bu sebeple DEAŞ gibi terör örgütlerine kendi haklarına sahip çıkmak amacıyla katılmıştır. (Dmeral 2018: 119).

4.3.1.4. Sadr (Hürler) Grubu

Necef'teki Şiilerin önde gelen isimlerinden dinî merci Ayetullah Muhammed Sadık El Sadr, 1990'lı yıllarda Şiilere karşı artan Baas iktidarı baskısı karşısında Irak'ı terk etmemiştir. Sadık El Sadr, iktidar karşısı vaazlarını Necef'ten sürdürmüş ve Iraklı Şiileri tekrar harekete geçirme çabası oldukça etkili olmuştur. Bunun üzerine Irak'ta 1999 yılında Sadık El Sadr ve iki oğlu, bir suikast sonucu öldürülmüş, El Sadr'ın hayatta kalan oğlu Mukteda El Sadr İran'a sığınmıştır. Mukteda El Sadr, ancak 2003 yılında Baas iktidarı devrildikten sonra Irak'a geri dönebilmiş ve faaliyetlerine başlayabilmiştir (Bezirgan 2012: 42). Gayrimeşru olan iktidara başkaldırdığı için Şehid

edildiğine inanılan, Hz. Hüseyin ve Kerbela hadisesi ile özdeşleştirilen Sadık El Sadr suikastı; yeni bir hareket olmasına rağmen Sadr hareketinin toplumsal anlamda taban bulmasının en önemli sebebi olarak değerlendirilebilir.

El Sadr ABD'nin Irak'ta olan etkinliğine ve gücüne karşı tutumu, varlığını istememesi, siyasi konulardaki karşı görüşleri, İran ile yakın diyalogları ile dikkatleri üzerine çeken bir liderdir (Köse 2015: 72).

Bu hareketin genel koordinatörlüğü Bağdat'ta olan Sadr kentinde yer almaktadır. Sadr Hareketi'nin yasal çalışmalarını sürdüren Hürler Grubu, Irak Ulusal İttifakı'nda yer almaktadır. Bu hareketin lideri Hüccetu'l İlam Mukteda es-Sadr'dır. Siyasi öncüsü ise Dr. Nassar el Rubai'dir (Qurani 2018: 64).

El Sadr Akımı, ABD işgaline karşı en sert tepkiyi gösteren Şii grup olmuştur. ABD'nin oluşturduğu Irak Yönetim Konseyi'ne katılmayı reddetmiştir (Arı 2007: 79). Bununla birlikte "Mehdi Ordusu" adında silahlı kanadı da bulunan Sadr Grubu, özellikle ABD'nin Irak'ı hemen terk etmesi fikrini savunmuştur. Sadr Grubunun fikirlerini radikal bir şekilde ortaya koyan ve hızla etki alanını genişleten Mehdi Ordusu, El Sadr'ın Irak'taki en önemli güç kaynağı olmasına karşın git gide büyüyen de bir sorun haline gelmiştir. El Sadr tarafından söz konusu bu ordunun tamamen kontrol edildiğini savunmak mümkün değildir (Köse 2015: 71).

Mukteda es-Sadr, Ayetullah Sistani'nin aksine İran Şiasının siyaset felsefesi anlayışının temelini oluşturan Velayet-i Fakîh nazariyesini kabul etmemekte, söylemlerinde de ülke bağımsızlığı ve bütünlüğüne dayalı Irak milliyetçiliği vurgusu yapmaktadır. Hatta onun ilk dönem verdiği beyanatlarda İran'ın Irak üzerinde nüfuz sahibi olmasını eleştirdiği ve Arap olmayan Şii din adamlarının Irak'tan çıkmalarını istediği bilinmektedir (Akoğlu 2013: 417). Ulusal Irak İttifakı içerisinde 2010 seçimlerinde 70 sandalye kazanan ittifak olmuştur.

2018 seçimlerinde ise Bağdat'ta ezici bir üstünlük sağlama Sairun hareketine liderlik eden Sadr grubu ülke genelinde de 54 sandalye ile seçimin galibi olmuştur

(Kekilli 2018: 11). Özellikle ülke genelinde katılımın düşük olması ve Sadr'ın tabanının çoğunun Bağdat'ta olması, ayrıca başkent özelinde iyi örgütlenmiş küçük laik partilerle yaptığı ittifakın bu sonuca katkı yaptığı söylenebilir (Sowel 2018, <https://carnegieendowment.org/sada/76387>, 28 Haziran 2019'da erişildi).

İran'la yakın ilişkiler kuran bir parti olmasına rağmen özellikle 2011 sonrasında daha milliyetçi bir üslup takınan ve dengeli bir politika izlemeye başlayan Sadr Grubunun (Dmeral 2018: 105) siyasi hayata girişinden beri parlamentodaki sandalye sayısını sürekli yükselttiği görülmektedir (Baştürk vd. 2013: 28).

4.3.1.5. Milli İslah (Reform) Hareketi (MIH)

Daha Önce Dava Partisinden seçilerek başbakanlık yapmış olan İbrahim Caferi tarafından 2008 yılında kurulan parti; bütün Iraklıları kapsama hedefiyle uzlaştırıcı bir söyleme sahiptir. Caferi'nin hem siyasetçi hem de din adamı yönü olması MIH için bir avantaj olsa da Şiiilerin bir kısmı MIH'ın kurulmasını Şii siyasetini bölmek olarak algılamıştır (Dmeral 2018: 120).

Caferi'nin web sitesinde İktidarın sırrı ırkçı ya da mezhepçi fanatizm girişimleri tarafından sindirilmiş halkın, mezheplerin, milletlerin ve dinlerin bir arada bulunması şeklinde yorumlanmıştır. Partinin isminde geçen "ıslah" kelimesi ile de alakalı reformizm akımına atıfta bulunularak reformizm akımlarının fikri tutkuyla uzlaştırdığı, teoriyi pratikle harmanladığı ve çeşitliliğin kimlik birlikteliğinin korunmasındaki birleştiriciliğini ortaya çıkardığına vurgu yapılmıştır (<http://al-jaffaary.net>, 21 Mart 2019 tarihinde erişildi).

4.3.1.6. İslami Fazilet Partisi (İFP)

Bu partinin kurucusu, Iraklı Ayetullah Muhammed Yakubi'dir. Parti büyük oranda Sadr Grubu ile aynı tabana hitap eder ve bu sebeple de birbirinin alternatifin oluştururlar. Partinin genel sekreteri, Dr. Cemal Abdulzuhre olup, genel merkezi Basrada'dır. Dr. Ammar Ta'me ise parlamento lideridir (Baştürk vd., 2013: 29).

Kendisi de Ayetullah olan Yakubi anayasa referandumuna boykot çağrısı yapmak (Sistani'ye Soğuk Duş, <https://www.evrensel.net/haber/165521/sistani-ye-soguk-dus>, 26 Haziran 2019'da erişildi) gibi durumlarla yine bir Şii otorite olan Sistani ile zıt yönde fikir belirtmiş ve fetva vermiştir.

İslami Fazilet Partisi federatif yapıyı desteklemiş hatta parti 2005 seçimlerinden sonra her vilayetin kendi içerisinde özerklik sahibi olacağı bir siyasi örgütlenme biçimini parlamentoya sunmuştur. Kürt bölgesini kapsamayan bu tasarıda mezhep vurgusu olmadan milli temellerle bu özerkliğin düzenlenmesi gerekliliğine de vurgu yapmıştır (http://www.ydh.com.tr/HD1304_fazilet-partisi--irak-ta-ozerklik-vilayetlere-dayali-olsun.html, 26 Haziran 2019'da erişildi).

4.3.2. Sünni Partiler

Çalışmanın bu kısmında 2003 sonrasında Irak siyasetinde etkin olmuş siyasi partilerle alakalı bilgi verilecektir. Irak siyasetinde yer alan bütün partileri değerlendirmek çalışmanın kapsamı açısından mümkün olmayacağı için ön plana çıkan Sünni partiler incelenecektir.

Sünni siyaseti Baas ideolojisinin kalıntılarından tam sıyrılamama, demografik olarak ülkede azınlıkta kalma ve Kürt bloğunun Sünni bloğu önemli ölçüde bölmesi sebebiyle Irak'ta yeterince etkili olamamaktadır.

4.3.2.1. Irak Ulusal Diyalog Cephesi (IUDC)

Sünni siyasetinin önemli isimlerinden olan Salih el-Mutlak tarafından 2005 seçimleri öncesinde oluşturulan parti ayrımcılığa karşı olan sert bir söyleme sahiptir. 2010 seçimlerinde Irakiye Koalisyonunda yer alan parti (Qurani 2018: 66) 2018 seçimlerinde İyad Allawi Liderliğindeki Vataniye koalisyonu içinde yer almıştır (Kekilli 2018: 16).

IUDC Irak siyasetinde muhalefet kesiminin bir kanadı olarak hissedilmektedir. Parti içerisinde Arap milliyetçiliği ve Baasçı fikirlere mensup bir kadro ile birlikte, Irak siyasetinde buna uygun olarak işleyen bir yol haritaları vardır. Bunun yanında Irak içerisinde milli bir yapının bulunması ve dış güçlerin bu sürece müdahale etmemesi gerektiğini savunmuşlardır (Dmeral 2018: 108).

IUDC 2005 anayasa referandumunda anayasanın Irak milli kimliğine vurgu yapmayarak ülkeyi üç bölgeye bölme imkânı veren federalizmi savunduğu için olumsuz oy kullanmış ve bu konuda halka çağrı yapmıştır. Hatta 2005 seçimlerinde anayasaya olumlu oy verdikleri için en büyük Sünni ittifak olan tevafuk cephesine katılmamış ve sonrasında teklif edilen görevlendirmeleri de reddetmiştir. Din ve devlet işlerinde kesin ayrımı savunan parti zaman zaman Baas zihniyetinin savunuculuğunu yapmakla eleştirilmektedir (http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-iq/dv/d-iq20091202_06_/d-iq20091202_06_en.pdf, 28 Haziran 2019'da erişildi).

2010 seçimleri öncesi IUDC ve Salih Mutlak'ın da içinde bulunduğu yaklaşık 500 kişilik Sünni siyasiye Baasçı oldukları iddiasıyla seçim yasağı getirilmiş ancak parti buna rağmen Vataniyye Koalisyonunda seçimlere girmiştir. 2012 yılınca siyasi yasağı kalkan Mutlak başbakan yardımcılığı görevi yapmış ve çatıştıkları konular olsa da çoğunlukla Maliki hükümeti ile birlikte hareket etmiştir (Baştürk vd. 2013: 31).

4.3.2.2. Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi (IUKC)

Irak içerisinde 2008 yılında Şeyh Ali Hatem tarafından kurulan parti Irak'ta devam eden Sünni-Şii çatışmasını sonlandırmak için gereken uyum ortamının kurulmasını hedeflemektedir. Başlarda Maliki tarafından kurulan Hukuk ittifakında yer alan parti sonrasında mezhepçi söylemlerden rahatsız olarak koalisyondan ayrılmıştır (Dmeral 2018: 109). Maliki ile olan ittifakı esnasında Hatem bir yandan siyasete girmesindeki temel motivasyonunun Anbar aşiretlerinin siyasi etkisini muhafaza etmek olduğunu söylerken, diğer yandan siyasetteki konumu gereği devletin kurumlarına olan saygısını vurgulamış ve aşiretlerin iktidar peşinde koşmamaları gerektiğini, hukuk devleti çerçevesinde hareket etmeleri gerektiğini dile getirmiştir (Baştürk vd. 2013: 33).

Partinin tabanı geneli Sünni olan Anbar vilayetine dayanmaktadır. Hatem partinin kuruluşu ile alakalı Mezhepten ziyade milli duygulara vurgu yaparak Aşiret yapısını ön plana çıkarmıştır. İran Irak savaşı ve El-Kaide ile mücadelede Anbar'daki Şiileri koruduklarını belirten Hatem mezhep siyaseti yapmanın utanç verici olduğundan bahsetmiş, din ve mezhep vurgusu yapan partileri halkın duygularını istismar etmek konusunda eleştirmiştir (<https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/news-middle-east/iraq-national-front-for-salvation-of-iraq-leader-vows-to-fight-islamic-party>, 28 Haziran 2019'da erişildi).

2008 yılında El-Kaide ile mücadele çerçevesinde Uyanış (Sahva) hareketinin kuruluşuna öncülük etmiş ve sahada terör gruplarına karşı başarı sağlamıştır (Baştürk vd. 2013: 33). Daha sonra Uyanış Hareketi milislerinin Irak ordusuna dâhil edilmesini istemiş, başta kabul edilen bu isteği milislerin Baasçı olduğu iddiasıyla reddedilmiştir. Bunun üzerine Hatem terörle mücadele konusunda artık hükümetin vereceği mücadeleyi izleyeceğini ve çevresindekilere de bunu tavsiye edeceğini belirtmiştir (Manferdi 2010, https://www.huffpost.com/entry/iraqs-crooked-politicians_b_683537, 28 Haziran 2019'da erişildi).

4.3.3. Kürt Partiler

4.3.3.1. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP)

En köklü Kürt oluşumlarından biri olan Kürdistan Demokrat Partisi (KDP), 1946 yılında Molla Mustafa Barzani tarafından kurulmuştur. En güçlü olduğu il Erbil olan KDP, günümüzde "halkçı ve merkez parti" şeklinde kendisini tanımlamaktadır. Barzani, Kürtler tarafından karizmatik ve saygın görülmektedir. Bu özellikleri sayesinde; aşiretler, sosyalistler gibi farklı kesimden birçok kişinin partiye katılmasına sebep olmuştur (Gunter 2010, Aktaran, Qurani 2018: 62).

4.3.3.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)

1975 yılında Celal Talabani tarafından kurulan Kürdistan Yurtseverler Birliği, sosyal demokrat bir partidir. Barzani'nin liderliğinde olan Kürdistan Demokrat

partisinin en büyük rakibidir. Savaşta yetişen 40.000 kadar peşmerge savaşıya sahiptirler. Ayrıca KYB, Ortadoğu'nun en zengin siyasi partilerindendir (Qurani 2018: 62).

4.3.3.3. GORAN (Değişim) Hareketi

Irak'ın Süleymaniye şehrinde 2006 Celal Talabani'nin partisi olan Kürdistan Yurtseverler Birliğinden istifa eden Noşirvan Mustafa tarafından kurulan GORAN (Değişim) Hareketi adını alan ve muhalefet partisidir. 2010 yılında yapılan Irak seçimine bağımsız olarak katılan GORAN Hareketi, mecliste sandalye kazanmıştır. GORAN, KDP ve KYB arasındaki Kürt siyasetine üçüncü olma isteğiyle ortaya çıkarak KYB'den büyük bir oy çalmıştır. Partinin Erbil'de de ciddi bir oya sahip olduğu görülmektedir. Talabani'den sonra KYB'nin devam etmeyeceği düşünülmekte ve oyların GORAN'a geçeceği söylenmektedir (Qurani 2018: 63).

4.3.4. Türkmen Partileri

4.3.4.1. Irak Türkmen Cephesi (ITC)

ITC (Irak Türkmen Cephesi), 5 Nisan 1995 tarihinde Türkmenleri temsil etme amacı ile kurulan bir partidir. Bu partinin kurulmasında Erbil doğumlu iş adamı İhsan Doğramacı'nın katkısı büyüktür. Mayıs 2011'den beri Erşat Salih'in yönettiği ITC, önceden KBY Ticaret ve Sanayi Bakanı olan Sinan Çelebi tarafından yönetilmekteydi. Cephe; başkan, yönetim kurulu ve Türkmen meclisini kapsamaktadır (Küzeci, 2016, Aktaran, Qurani 2018: 64).

ITC'nin amaçları, Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmenlerin ve diğer milletlerin meşru haklarına kavuşması; Irak'ta demokratik, insan hak ve özgürlüklerine saygılı çoğulcu parlamenter bir sistemin kurulması; Irak'ta yaşayan tüm etnik, mezhebi ve dini azınlıklar arasında eşitliğin sağlanması; siyasi ve idari yapının eşit haklar ilkesi esaslarına göre düzenlenmesi olarak belirlenmiştir (Küzeci 2010, Aktaran, Baştürk vd. 2013: 48).

Irak Türkmen Cephesi çatısı altında Türkmen Kardeşlik Ocağı, Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi ve Türkmen Bağımsızlık hareketi bir araya gelmiştir (Kuzey Irak'taki Etnik Gruplar ve Kürtler, http://politikakademi.org/2013/04/kuzey-iraktaki-etnik-gruplar-ve-kurtler/#_ftn11, 19 Ağustos 2019'da erişildi).

4.3.4.2. Milliyetçi Demokrat Örgütü

20 Kasım 1993'te 'Türkmen Milli Hareketi' adı altında kurulan hareketin merkezi Londra'dadır. Başkanlığını Aziz Kadir Samancı yürütmektedir. Hareket, Türkmenleri tanıtmaya öncelik vermektedir. Hareket, Irak muhalefeti ile birlikte Avrupa ülkeleri, Kanada, Amerika, Ankara, İstanbul ve Antalya'da temsilcileri vasıtasıyla faaliyetlerini sürdürmektedir (Yılmaz 2004: <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=3417>, 18 Ağustos 2019'da erişildi).

4.3.4.3. Birlik ve Kardeşlik Partisi

Birlik ve Kardeşlik Partisi: 1992'de Süleymaniye'de kurulan parti, Irak Milli Türkmen Partisi'nden kopmuştur. Parti Genel Başkanı Rıyaz Sarıkahya'dır. Birlik ve Kardeşlik Partisi, Türkmenler için özerkliği savunmaktadır (Yılmaz 2004: <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=3417>, 18 Ağustos 2019'da erişildi).

4.4. 2003 Sonrasında Yapılan Seçimler ve Sonuçları

4.4.1. 2005 Genel Seçimleri

2005 yılında Irak'da 30 Ocak ve 15 Aralık'ta iki seçim ve 15 Ekim'de anayasa referandumu yapılmıştır. İlk olarak Irak anayasasını yapacak olan meclis seçilmiş sonra anayasa referandumu yapılmış ve son olarak da 2010 yılına kadar yönetimde kalacak meclis için sandığa gidilmiştir.

Irak'taki ilk demokratik seçim, işgal altında 30 Ocak 2005'te gerçekleştirilmiştir. 13 Şubat 2005'te Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu tarafından seçim sonuçları açıklanmıştır. Toplam 8.546.266 oy kullanılan seçimin katılım oranı %58 olmuştur. Toplam 94.305 geçersiz oy vardır. Irak dışından kullanılan oylar 444.816 olarak açıklanmıştır. Yurtiçinde ise 280.305 oy kullanılmıştır. Kuzey Irak'ta seçime katılma oranı %80-90 civarındadır. Güneyde ise bu oran %60-75 olarak açıklanmıştır. Çoğunlukla Sünnilerin yaşadığı Anbar'da, katılım oranı %2 olmuştur. Diğer Sünni bölgelerde ise bu oran %29-35 civarındadır. Sorunlu bir bölge olan Musul'un seçime katılma oranı %17 iken, Kerkük'ün oranı %70 olarak açıklanmıştır (Qurani 2018: 56). Bu sonuçlara baktığımızda devlet otoritesinin zayıflaması sonucu oluşan boşlukta Iraklıların alt kimliklere yöneldiği ve Irak'taki etnik ve mezhepsel bölünmenin sandığa yansıdığı görülmektedir. Özellikle Sünni kesimin boykot kararı (Çetinsaya 2005, <https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/>, 26 Nisan 2019'da erişildi) Şii ve Kürt partilerin işine yaramış gibi görünmektedir. Bu parlamentonun yeni anayasayı da yapacağı düşünüldüğünde Sünniler Irak'taki yeni siyasi yapının oluşum sürecinde dışarıda kalmışlardır.

Nüfus Çalışmaları Merkezi'nin anketine göre, kendini her şeyden önce Iraklı olarak tanımlayanların oranı, Aralık 2004'te yüzde 23'ken, Temmuz 2007'de yüzde 59'du (Moaddel 2008, Aktaran, Yıldız 2019: 191). Yine, Aralık 2004'teki ankette Iraklıların yüzde 85'i Iraklı olmaktan az ya da çok gurur duyduklarını belirtirken, Temmuz 2007'de yapılan ankette Iraklı olmaktan gurur duymayan katılımcı oranı yalnızca yüzde 1'di (Inglehart, Moaddel ve Tessler 2008, Aktaran, Yıldız 2019:192).

Bir önceki yılda olduğu gibi, 2005 yılı içerisinde de Irak'ta gerçekleştirilen saldırıların herkesi hedef aldığı, çoğu zaman sadece ülkede kaos ortamını artırmak amacıyla sıradan insanların hedef seçildiği, bazense siyasi açıdan bir sembol niteliği taşıyan hedeflerin şiddetin kurbanı olduğu görülmüştür (İnat 2006: 55).

Gerek bu saldırılar, gerekse Kürtler gibi bazı grupların çoğunlukta oldukları bölgelerdeki Türkmenler ve Asuriler gibi azınlıkların oy kullanmalarını engelleyici tutumları tarafından gölgelenseler de, katılım oranının %58 olarak açıklandığı 30 Ocak

seçimleri başta ABD olmak üzere birçok ülke tarafından başarılı olarak değerlendirilmiştir (İnat 2006: 66).

Çok zorlu bir görüşme ve tartışma sürecinin ardından, seçimlerin yapılmasından yaklaşık iki ay sonra, 6 Nisan'da Kürt İttifakı liderlerinden Celal Talabani Irak Geçici Ulusal Parlamentosu tarafından devlet başkanı seçilmiş, devlet başkan yardımcılıkları görevlerine ise Sünni Gazi El-Yaver ile Şiilerden Adil Abdül Mehdi getirilmiş (İnat 2006: 68), başbakan İse İyad Allavi olmuştur (Salihi 2017: 227). İşgal sonrası oluşan ilk hükümet olması nedeniyle Irak'taki siyasi grupların yürütmedeki dağılımı sonraki seçimler ve hükümet kurma süreçleri için de şablon teşkil edecektir.

Tablo 4.1: 30 Ocak 2005 Parlamento Seçim Sonuçları (Salihi 2017: 226)¹⁹

Parti/Liste	Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı	Etnik Sektör Kimlik
Birleşik Irak İttifakı	4.075.292	140	Şii
Kürt İttifakı	2.175.551	75	Kürt
Ulusal Irak Listesi	1.168.943	40	
Iraklılar	150.680	5	
Irak Türkmen Cephesi	93.480	3	Türkmen
Ulusal Bağımsız Kadro ve Elitler	69.938	3	Şii
Halkın Birliği	69.920	2	
Kürdistan İslami Grubu	60.592	2	Kürt
Irak İslami Eylem Organizasyonu	43.205	2	Şii
Ulusal demokratik İttifak	36.795	1	
Mezopotamya Rafıdyen Listesi	36.255	1	Asuri
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	30.796	1	Sünni

Anayasa referandumu ile alakalı bilgi geçtiğimiz bölümlerde verildiği için burada değinilmeyecektir.

15 Aralık seçimlerinde Sünnilerin de seçime katılmasıyla ülke genelinde katılım %79,60'a kadar yükselmiştir. 15 Aralık seçimlerinde Caferi ve Sadr'ın liderlik ettiği Birleşik Irak İttifakı 128 sandalye ile seçimi birinci parti olarak tamamlamıştır. Sonrasında sırayla Talabani ve Barzani'nin oluşturduğu Kürt İttifakı 53; Adnan el-Duleymi, Tarık el-Haşimi ve Halef el-Ulayyan tarafından oluşturulan Sünni ittifakı Irak Uyum Cephesi 44; İyad Allawi liderliğindeki Ulusal Irak Listesi 25; Salih el Mutlak

¹⁹ Tablo Salihi, Emin, (2017), *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: Kaknüs Yayınları çalışmasından alınmıştır.

liderliğindeki Sünni Irak Ulusal Diyalog Cephesi 11 sandalye elde etmiştir (Çetinsaya ve Özhan 2009: 42). Yeni meclis, 22 Nisan 2006'da Kürt lider Celal Talabani'yi cumhurbaşkanı olarak seçti. Talabani ise hükümet kurma görevini Caferi yerine Şii Dava Partisi üyesi, daha ılımlı ve uzlaşmacı olacağı tahmin edilen Nuri El-Maliki'ye verdi (Salihi 2017: 235). Bu çerçevede seçimle iş başına gelen (ilk) Irak Hükümeti 20 Mayıs 2006 tarihinde kurulmuştur (Deik 2017: 2).

Tablo 4.2: 15 Aralık 2005 Parlamento Seçim Sonuçları (Salihi 2017: 233)²⁰

Parti	Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı	Etnik Sekter Kimlik
Birleşik Irak İttifakı	5.021.137	128	Şii
Kürt İttifakı	2.642.172	53	Kürt
Irak Uyum (Tevafuk) Cephesi	1.840.216	44	Sünni
Ulusal Irak Listesi	977.325	25	
Irak Ulusal Diyalog Cephesi	499.963	11	Sünni
Kürdistan İslam Birliği	157.668	5	Kürt
Uzlaşma ve Özgürlük Bloğu	129.847	3	Sünni
Risaliyun	145.028	2	Şii
Irak Türkmen Cephesi	87.993	1	Türkmen
Mithat El-Alusi Irak Milleti Listesi	32.245	1	Sünni
Reform ve İlerleme İçin Yezidi Hareketi	21.908	1	Yezidi
Mezepotamya Rafıdyen listesi	47.263	1	Asuri

4.4.2. 2010 Genel Seçimleri

2010 seçimleri öncesinde Sünni politikacılar Salih el Mutlak ve Rafi el-İsavi, Abdulkadir El-Ubeydi, Zafir el-Ani'nin Baas Partisi üyesi olma suçlamalarıyla seçimlere katılmalarının yasaklanması Sünni'lerin demokratik sürece olan güvenlerini zedelemiştir (Tombaş 2015: 59).

Haşimi'nin yargılanıp idam cezası verilmesi, akabinde ise Şii Araplara yönelik yapılan saldırılar esasında Şii Bloğu ve Irakiye arasında yaşanmakta olan güç gösterisinin bir kanıtıdır. Bu güç gösterisinde Haşimi'nin davası ile Sünnilere açık bir mesaj verilmiştir. Bu sebepten ötürü Maliki ile arasında problem olan siyasetçiler kendilerini Irak toprakları içerisinde güvende hissetmemişlerdir. Bütün bu baskılar karşısında Sünniler Şii'lere yönelik saldırılarda bulunmuşlardır. Bu saldırılar ile Maliki,

²⁰ Tablo Salihi, Emin, (2017), *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: Kaknüs Yayınları çalışmasından alınmıştır.

Sünni Araplar'ın El Kaide'ye hizmet eden bir aracı olduklarına dair propaganda yapmıştır. (Tombaş 2015: 59).

Bütün bunlar yaşanırken 2010 seçimlerine giden süreçte federalizmi açıkça savunan tek grup ise Kürtler olmuştur. Ayrıca, el-Hekim'in ve el-Sadr'ın başını çektiği Irak Millî İttifakı'nda "mezhepçilikten nefret ettiklerine" ve "Irak'ın onuru ve birliği için çalışacaklarına" dair söylemler yükselirken, Sünni Tevafuk grubu da yalnızca Sünni bölgelere değil tüm Irak'a seslenmeyi ve hizmet etmeyi vaat etmiştir (Davisha 2010, Aktaran, Yıldız 2019: 193). Partilerin bu söylemleri aslında tabandan gelen talebi görüp buna göre şekillendiklerinin göstergesidir ki seçim sonuçları da bunu doğrulamıştır.

Irak'ta 7 Mart 2010 tarihinde yapılan seçime katılan başlıca ittifaklar, Kanun Devleti İttifakı, Irak Ulusal İttifakı, Irakiye Listesi, KDP ve KYB öncülüğündeki Kürt İttifakı, Irak'ın Birliği İttifakı ve Tevafuk Cephesi'dir. Seçimler öncesi Irak Ulusal Cephesi lideri Salih El Mutlak'ın da olduğu dört yüz doksan dokuz kişi Baas üyesi oldukları gerekçesiyle seçimlere katılmaları yasaklanmış ancak ABD'nin araya girmesiyle Salih El Mutlak ve yüz kırk adayın bu yasağı kaldırılmıştır (Tombaş 2015: 64).

Yüzde atmış ikilik bir katılımın sağlandığı seçimler de oyların etnik ve mezhepsel kimliklere göre tercih edildiği görülmüştür. Seçim sonuçlarına göre ise hiçbir ittifak hükümeti kurabilmesi için gerekli olan çoğunluğu, yüz atmış üç milletvekilini elde edememiştir. Seçimlerde birinci çıkan Irakiye Listesi hükümeti kuramamış, Kanun Devleti İttifakı ve Irak Ulusal ittifakı, Ulusal ittifak adıyla parlamentodaki büyük çoğunluğu elde ederek hükümeti uzun süren görüşmelerin ardından dokuz ay sonra Nuri El Maliki Başbakanlığında kurmuşlardır (Erkmen 2010, Aktaran, Tombaş 2015: 65). Bu tarihten itibaren Irakiye listesinden meclise giren Usame Nuceyfi Meclis Başkanlığına, ardından Celal Talabani Cumhurbaşkanlığı makamına meclis tarafından seçildi. Erbil toplantısıyla hızlanan sürecin sonunda ise 21 Aralık 2010 tarihinde Nuri El-Maliki Başbakanlığında Irak'ın yeni hükümeti belirlendi (Salihi 2011, <http://www.bilgesam.org/incele/1185/-irak%C2%92ta-secim-sureci--yeni-hukumet-ve-istikrar--!-/#.XP4cCogzbIU>, 22 Mayıs 2019'da erişildi).

Bu seçimlerde aktörlerin tamamına yakını kendilerini etnik-mezhepsel modele teslim etmişlerdir. Bu süreçte belirleyici olan şey ise; etnik ve mezhebi aidiyet olmuştur. Seçim sonuçlarında ön planda olan şey; hangi mezhebi grubun ya da etnik ögenin ne kadar kazandığıdır. Netice itibarıyla de etnik-mezhebi şablon, zaferini ilan etmiştir. Bu zafer diğer yandan siyasalın da ölüm ilanı olmuştur. 2010 seçimlerinden sonra artık hangi pozisyona hangi gruptan kimin geleceği bir format kısmen benimsenmiştir. Bu seçimden sonra Cumhurbaşkanlığı makamı bir etnik unsura, başbakanlık ve meclis başkanlığı makamı bir mezhebe ve dışişleri bakanlığı da bir etnik unsur çerçevesinde belirlenmeye başlanmıştır. (Baştürk vd. 2013: 13).

Tablo 4.3: 7 Mart 2010 Parlamento Seçim Sonuçları (Salihi 2017: 265)²¹

Parti/İttifak	Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı	Etnik Sektör Kimlik
Irakiye İttifakı	2.851.823	91	Seküler Iraklılar/Sünni/Türkmen
Hukuk Devleti İttifakı	2.797.624	89	Şii
Irak Milli İttifakı	2.094.814	70	Şii
Kürdistan İttifakı Listesi	1.685.344	43	Kürt
Değişim Hareketi	499.963	8	Kürt

4.4.3. 2014 Seçimleri

Irak siyaseti 2003 yılından 2010 yılına kadar Şii, Sünni ve Kürtler arasında yaşanan kamplaşmalar üzerinde gelişmiştir. 2010 seçimlerinde Irakiye Listesinin oluşturulması, Nuri el Maliki liderliğinde seçimlere katılan Şii grupları, Sadr-Hekim İttifakı önderliğinde Irak Ulusal İttifakı Koalisyonu ile Irak politikası yeni bir yönde gelişmeye başlamıştır. Bu Şii grupların seçimlerden sonra bir araya gelmelerine rağmen, seçimlerdeki aralarında 2013 il meclisiyle olan tutarsızlıkları iyi tespit edilmiş olup, bu tutarsızlıklar diğer grupları etkilemiştir. Burada özellikle de Sünni gruplar arasındaki ayrışmalar göze çarpmaktadır. (Duman 2014: 7). Her bir etnik ve mezhep grubundan siyasi partiler nüfus yoğunluğunda etkili olacak şekilde bölünmüş ve ittifaklar buna göre tanımlanmıştır (Duman 2014: 8).

30 Nisan 2014 tarihinde yapılan seçimlere katılım yüzde 60,5 olarak gerçekleşmiştir (Duman 2014: 12). Seçim sonuçlarına göre Irak Başbakanı Nuri El-

²¹ Tablo Salihi, Emin, (2017), *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: Kaknüs Yayınları çalışmasından alınmıştır.

Maliki'nin listesi Kanun Devleti Koalisyonu 92 milletvekili çıkararak seçimlerin galibi olmuştur. Maliki en yakın rakibi olan ve 32 milletvekili elde eden Muvatın (Vatandaş) Koalisyonu'ndan 62 sandalye fazla elde ederek büyük bir fark atmıştır. Sünni liderliğine oynayan Usame El-Nuceyfi'nin listesi Muttahidun beklenen performansı gösterememiş ve 26 milletvekili çıkarmıştır. 2010 seçimlerinin galibi Irakiye Listesi Başkanı Iyad Allavi'nin kurduğu Vataniye Listesi ise 21 milletvekili çıkarmıştır. (Duman 2014: 17).

Eski Başbakan Nuri el-Maliki'nin hükümet kuramaması ve Irak Şam İslam Devleti (DEAŞ) öncülüğündeki silahlı grupların ülke genelinde yaydığı şiddet sonucunda yeni hükümetin kurulması ertelenmişti. Dünya kamuoyu ve Irak'taki Şii dini mercilerin çağrılarını üzerine Maliki, üçüncü dönem başbakan olmaktan vazgeçmiş Cumhurbaşkanı seçilen Fuat Masum, hükümet kurma görevini Haydar el-Abadi'ye vermiştir (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-yeni-hukümet-guvenoyu-aldi/123887>, 22 Mayıs 2019'da erişildi).

Uzun süren Maliki yönetiminin ardından ve DEAŞ terör olayları gölgesinde kurulan Abadi hükümetinin üç temel prensibi benimsediği söylenebilir. Abadi hükümetinin iç politikada belirlediği prensiplerden ilki idari ve mali yolsuzlukla mücadele, ikincisi reformları hayata geçirme, üçüncüsü ise DEAŞ ve benzeri terör örgütleriyle mücadele etmektir (Semin 2016: 1).

Tablo 4.4: 30 Nisan 2014 Parlamento Seçim Sonuçları²²

Partiler /İttifaklar	Oy Sayısı	Milletvekili Sayısı	Etnik-Sektöryen Kimlik
Kanun Devleti Koalisyonu	3.141.835	92	Şii
Muvatın Koalisyonu	982.003	29	Şii
Ahrar Koalisyonu	917.598	28	Şii
KDP	852.198	19	Kürt
KYB	798.519	19	Kürt
Vataniye	686.017	21	
Muttahidun	680.690	23	Sünni
Goran	451.858	9	Kürt
Arabiye	315.858	10	Sünni

Not: Seçim sonuçları çok dağınık olduğu için 9'dan daha az milletvekili çıkaran partiler tabloya dâhil edilmemiştir.

²² Duman, Bilgay (2014). "Irak'ta 2014 seçimleri İşid Operasyonu ve Irak'ın Geleceği". *Orsam Rapor: 190*, (<https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-2014-secimleri-isid-operasyonlari-ve-irak-in-gelecegi/>, 22 Mayıs 2019'da erişildi) verileri kullanılarak hazırlandı.

4.4.4. 12 Mayıs 2018 Seçimleri

12 Mayıs 2018’de yapılan Irak seçimleri yoğun bir siyasi gündem, 2003’ten bu yana çözülmeyi bekleyen sorunlar, ülkede devam eden derin güvenlik krizlerin gölgesinde gerçekleştirilmiştir. %44’lük bir katılım oranı ile 2004’ten beri en düşük katılım oranı olan seçimler halkın siyasetten beklentisinin azaldığı ve mevcut siyasilere güvenmediğini de göstermektedir. Bu seçimde yer alan koalisyonlar ve aldıkları oy oranları Irak halkının geleceğe dair beklentilerini yansıtmak açısından önemli bir parametre olacaktır.

Sairun Koalisyonu: Irak seçimlerinin en çok oyu alan Sairun Koalisyonu, Irak Parlamentosundaki 320 sandalyenin 54’ünü alarak seçimleri lider bir şekilde kapattı (<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805191033512604-irak-genel-sevim-sadr-koalisyon-sairun-birinci/>, 2018, 26 Nisan 2019’da erişildi). Mukteda El-Sadr’ın liderliğinde, çok çeşitli tabanlara sahip partileri bünyesinde toplayan ve sivil ve mezhep üstü bir söyleme sahip olan koalisyon Bağdat’ta ezici bir çoğunlukla birlikte diğer bölgelerden de aldığı oylarla bu seçimin galibi olmuştur. Sadr’ın bu ittifakla şu ana kadar temsil ettiği dini mirası da arkasına alarak daha sivil ve mezhep üstü bir siyasi vizyon ortaya koymak istediği anlaşılmaktadır (Kekilli 2018: 11). Bu koalisyon ile 2003 sonrasında dini/Şii, laik ve komünist temelli gruplar ilk defa bir araya gelmiştir (Al Jumali ve Aslan 2018: 23).

Zafer Koalisyonu: Hali hazırda Irak Başbakanı olan Haydar Abadi tarafından kurulmuş geniş katılımlı bir koalisyondur. Bu koalisyonun Irak’ın genelinden oy aldığı görülmüştür. Irak seçimlerinden birinci çıkması beklenen Zafer Koalisyonu lideri Irak Başbakanı Haydar Abadi 42 sandalye ile üçüncü olarak herkesi şaşırttı (Kekilli 2018: 12).

2014’te Irak Başbakanı olarak göreve başladıktan sonra yerine geldiği Maliki’den farklı bir profil çizmiştir. Öncelikle Maliki’ye nazaran Irak’ta Sünnileri de içeren kapsayıcı bir siyasi vizyon benimsemiş, Kuveyt ve Suudi Arabistan başta olmak üzere İran dışındaki bölgesel aktörler ve ABD ile ilişkilerini geliştirmiştir. DEAŞ terör

örgütüyle mücadelede ciddi başarılar elde etmiş ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde (KBY) gerçekleştirilen illegal referandumu Bağdat lehine sonlandırmıştır (Kekilli 2018: 12). Bu parametreler Abadi'nin Irak'ın geleceği için güçlü bir siyasi aktör olarak kalmaya devam ettiğinin bir göstergesidir (Kekilli 2018: 12).

Fetih Koalisyonu: Fetih Koalisyonu ana gövde olarak Haşdi Şabi²³ içindeki etkin grupların liderleri tarafından oluşturulmuş bir siyasi koalisyonudur. Bedir Organizasyonu, Ehli Hak Dostları, Hizbullah Tugayları ve İmam Ali Tugayları'nın yönetici kadroları Fetih Koalisyonu içinde ön plana çıkan isimlerdir (Kekilli 2018: 13).

Fetih Koalisyonu Irak'ın güney bölgelerinde birinci ya da ikinci liste olurken Diyala gibi Sünnilerin çoğunlukta olduğu bölgelerde çok ciddi oy almayı başarmıştır. Güney bölgelerde Haşdi Şabi birliklerinin mensupları ve ailelerinin yanında muhafazakâr ve dindar Şiilerin de Haşdi Şabi'ye yöneldiği ifade edilmektedir. Zira Sadr, Hekim ve Abadi gibi aktörlerin sivillik, demokrasi, mezhep üstü olma, Iraklılık gibi vurguları muhafazakâr ve dindar Şiilerde tam karşılık bulmadığı için bu tabanın daha dini bir söylem benimseyen Haşdi Şabi'ye kaydığı gözlemlenmiştir. Fetih Koalisyonu Irak Parlamentosunda 47 sandalye kazanmayı başarmıştır (Kekilli 2018: 14).

Kanun Devleti Koalisyonu: Maliki liderliğinde 2009 yılında kurulan Kanun Devleti Koalisyonu 2010 Parlamento seçimlerinde 89 sandalye ile birinci liste olurken 2014 seçimlerinde sandalye sayısını artırarak 92 sandalye elde etmiştir. Ancak süreç içinde Dava Partisi ikiye bölünmüş ve büyük bir kısmı Abadi'nin yanında yer almıştır. Ayrıca bugün Fetih listesini oluşturanların büyük bölümü de Kanun Devleti'nden ayrılan isimlerdir. Ve bu sebeple Maliki'nin Kanun Devleti Koalisyonu geçmişe nazaran daralarak ciddi güç kaybetmiştir (Kekilli 2018: 14-15).

Maliki, 2006'da Irak Başbakanı, 2007'de Dava Partisi Genel Sekreteri görevlerinde bulunmuştur. 2014'te görevi bırakıncaya kadar başbakan olarak Irak'ın

²³ Haşdi Şabi (Halk Seferberlik Güçleri) DEAS'ın 2014'te Musul'u ele geçirmesi ardından, Iraklı farklı milis güçlerinin bir araya gelmesiyle kuruldu (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37778936>, 2016. 26 Nisan 2019'da erişildi).

bugün kronikleşen sorunlarının çoğunun oluştuğu süreçlerde etkin rol oynamıştır (Kekilli 2018: 14). Özellikle DEAŞ gibi mezhepsel söylemlere sahip bir terör örgütünün Irak'da bu kadar güçlenmesinin sebeplerinden biri de işgal sonrası yürütülen katı mezhepçi politikalar olduğu düşünülebilir.

Ulusal Hikmet Koalisyonu: Ammar El- Hekim tarafından Temmuz 2017'de İYK'dan ayrılarak küçük partileri de bünyesine alıp gençlerden oluşan mezhep üstü ve birleştirici bir söyleme sahip Ulusal Hikmet Koalisyonu (UHK) toplamda 19 sandalye ile 2018 seçimlerini sonlandırmıştır (Kekilli 2018: 15).

Karar Koalisyonu: Irak'ta Sünni kesimin önde gelen siyasi isimlerinin birleşmesi ile oluşmuş karar koalisyonu Bağdat, Diyala, Selahattin ve Enbar bölgelerinden oy almış ve parlamentoda 14 sandalye kazanmıştır (Kekilli 2018: 16).

Vataniye Koalisyonu: kendisi Şii olan İyad Allawi liderliğinde kurulmuş Sünni bir koalisyondur. Sünni bölgelerden oy alan Vataniye Koalisyonu 21 sandalye kazanarak parlamentoda yer alan en güçlü Sünni koalisyon olmuştur (Kekilli 2018: 16).

KDP: Büyük ölçüde sandalye ayısını koruyarak seçimlerde 25 sandalye elde ederek dördüncü parti olarak parlamentoya girmiştir.

KYB: Seçimlere hile karıştırdığı iddiaları ve KDP'nin referandum sürecinde ihanetle suçlaması gölgesinde KYB seçimlerde 17 sandalye elde etmiştir (<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805191033512604-irak-genel-sevim-sadr-koalisyon-sairun-birinci/>, 2018, 26 Nisan 2019'da erişildi).

Seçim sonuçlarına göre Tüm partilerin hükümeti kurmak için gereken 165 sandalyeden çok uzak kalması (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44153278>, 22 Mayıs 2019'da erişildi) sebebiyle koalisyon çalışmaları başlayacak gibi görünmektedir.

Sadr hem ABD hem de İran karşıtı bir siyasetçi olarak bu iki ülkenin de destek vermediği bir isimdi. Sadr, Irak'taki ABD güçlerine karşı iki ayaklanmaya liderlik etmişti. Mevcut başbakan Abadi'nin seçim yenilgisinde kamudaki yolsuzluklara karşı oluşan memnuniyetsizliğin başrol oynadığı değerlendiriliyor. Sadr önderliğindeki koalisyon yolsuzlukla mücadele temelinde bir kampanya yürüttü (<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805191033512604-irak-genel-sevim-sadr-koalisyon-sairun-birinci/>, 2018, 26 Nisan 2019'da erişildi).

Halkın çoğunluğunun Sairun grubunu tercih etmesine bakıldığında artık daha birleştirici, mezhep üstü ve güncel sorunların çözümüne yönelik söylemlerin Irak halkında karşılık bulduğu söylenebilirken, Fetih koalisyonunun ikinci parti olarak çıkması açısından da halkın mezhebi/dini önceliklerinin azımsanamayacak boyutta olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Sünni kesimin bir kısmı Kürt milliyetçiliği temelli partilere oy verdiği ve Kürt milliyetçiliği temelli partilerin de kendi içerisinde yaşadığı çekişmeler göz önünde alındığında parçalı bir yapıda bulunduğu gözlemlenirken; Şii kesimde de özellikle Dava partisinin bölünmesi, Ammar El Hekim ve Sadr'ın ayrı gruplar oluşturması ve Haşdi Şabi'nin bütün Şii partilerden oy çekmesi Şii blokta da farklılaşmanın derinleştiği şekline okunabilir.

Tablo 4.5: 12 Mayıs 2018 Parlamento Seçim Sonuçları²⁴

Parti/İttifak	Milletvekili Sayısı	Etnik-sekter kimlik
Sairun	54	Şii
Fetih Koalisyonu	47	Şii
Nasr (Zafer) Koalisyonu	42	Şii
Kanun Devleti Koalisyonu	25	Şii
KDP	25	Kürt
Vataniye Koalisyonu	21	Sünni
Ulusal Hikmet Hareketi	19	Şii
KYB	18	Kürt
Irak Karar İttifakı	14	Sünni
Anbar Kimliğimizdir	6	Sünni

Not: Seçim sonuçları çok dağınık olduğu için 9'dan daha az milletvekili çıkaran partiler tabloya dâhil edilmemiştir

²⁴ Kekilli, Emrah (2018). "Irak Genel Seçimleri: Irak'ta Yeni Bir Siyasi Kültür Arayışı". *Seta Analiz*: 239, (<https://www.setav.org/analiz-irak-genel-secimleri-irakta-yeni-bir-siyasi-kultur-arayisi/>, 24 Nisan 2019'da erişildi) verileri kullanılarak hazırlandı.

329 sandalyeli meclisteki 2. tur gizli oylamaya katılan 272 milletvekilinin 219'u Behram Salih'e oy verdi. Salih seçilmesinden kısa bir süre sonra, başbakanlık görevini Şiiilerin bağımsız adayı Adil Abdülmehdi'ye verdi (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45714905>, 26 Nisan 2019'da erişildi).

Irak Başbakanı, 25 Ekim'de kurduğu 22 üyeli hükümetten ilk etapta 14 bakanın ismini meclise sunarak güvenoyu almıştı (<http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/irak-ta-yeni-kabine-tartismalari-sekiz-bakanlik-icin-isimler-hala-aciklanmadi/174938/>, 26 Nisan 2019'da erişildi).

Eski Başbakan Abadi de törende yaptığı konuşmada, "Irak, mali, mezhepçi ve güvenlik krizini aştı. Yeni hükümet, devlet dışındaki unsurların elinde bulunan silahları kontrol etme ve halka refah dolu bir yaşam sunma meseleleriyle karşı karşıya. Abdülmehdi de ayrıca Irak'ın darbe ve kanlı girişimlerle değil, barışçıl yöntemlerle yönetileceğini belirterek, ülkedeki yoksulluk, işsizlik, toplumsal güvenlik, su ve elektrik gibi sorunlara çözüm üretmeye çalışacaklarını vurguladı ."(<https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/10/25/irakta-yeni-hukümet-görevine-başladı>, 26.04.2019'da erişildi).

Nitekim hükümet kurma sürecinde daha önceki dönemlerde olduğu gibi hiçbir kesim hükümet kurulmasına imkan veren parlamentodaki en büyük çoğunluğu oluşturacak bir koalisyon meydana getirememiş ve mecburen her siyasi grubun üzerinde anlaşamaması dahi itiraz etmeyeceği isimler üzerine gidilmiştir. Ancak yine de Cumhurbaşkanı olarak seçilen Berham Salih, Parlamento Başkanı olarak seçilen Muhammed Halbusi ve Başbakan Adil Abdülmehdi, mikro siyasette gruplar arasında problemler ortaya çıkarmış ve belki de Irak siyasetindeki temel dinamikleri değiştirici etki yapmıştır. Nitekim Aralık ayı itibariyle seçimin üzerinden yaklaşık 7 ay geçmesine rağmen Savunma ve İç İşleri Bakanlıkları dâhil 5 bakanlık için belirlenen adaylar parlamentodan onay alamamış ve kabine tamamlanamamıştır (Duman 2019, <https://orsam.org.tr/tr/2018-irak-değerlendirmesi-isiddin-sonra-nereye/>, 22 Mayıs 2019'da erişildi). 2004 sonrası seçimlere kıyasla bu seçimde farklı gruplarda girmiş olsalar da Şii orijinli partilerin sandalye sayısı artarken Sünni orijinli partilerin toplam sandalye sayısında azalma olduğu görülebilir.

4.5. Arap Baharı

Mezhep çatışmaları Ortadoğu'da olağan olarak kabul edilebilecek kadar sık yaşanan olaylar olmasına rağmen 21. yüzyıldaki kadar şiddetli kitlesel ve ötekileştirici hale gelmemiştir. Başlangıçta baskıcı rejimleri esas alıp Tunus, Libya ve Mısır gibi ülkelerde yönetim değişikliğine yol açan Arap Baharı; Irak, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde adeta nitelik değiştirerek mezhepler arası çatışma ve savaflara yol açtı. (Kıran 2015: 172)

Arap Baharı, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu Muhammed Buazizi'nin kendisini yakmasıyla başlayan ve Ortadoğu ile Kuzey Afrika bölgesinde de etkisi görülen olaylara verilen kısa isimdir. Halkın gücü ve iradesine dayanan Arap Baharı Uluslararası toplumda ve bölge ülkelerinde büyük bir beklenti oluştursa da sürekli beklenmedik sürprizlerle karşılaşılan, halkın beklentilerine cevap veremeyen, etnik veya mezhepsel bir ayrılığı beraberinde getiren, bu ayrılığı da bir çatışma unsuru olarak kullanan bir sosyal hareket olarak Irak'ta karşımıza çıkmıştır (Tombaş 2015: 60).

Irak'ta mezhebi bir savaş olmasına karşılık, nüfusun ancak %23'ü, Şii veya Sünni olmayı ciddi bir ulusal problem olarak görmektedir (Pew Research Center, 2013: Aktaran, Kıran 2015: 174). Ortadoğu'da mezhep ve mezhebi yaklaşımdan söz edildiğinde, ilk akla gelen iki ülke İran ve Suudi Arabistan'dır. Her iki ülkenin de Arap Baharı meselesinde, mezhebi hassasiyetlerle hareket ettikleri kabul edilmektedir (Kıran 2015: 180). Özellikle İran'ın Irak içerisindeki Şii kesim ile olan bağları ve İslam Devrimi sonrası devrim ihracına yönelik Ortadoğu ülkelerindeki Şii nüfusu etkileme politikaları İran'ı kendisi için tehdit olarak gören Suudi Arabistan'ın da aktif bir şekilde olaylara taraf olmasını beraberinde getirmiştir. Kendi ülkelerinde tahribat istemeyen bölgesel güçler kozlarını paylaşmak ve etki alanlarını artırmak için Irak gibi önemli fakat siyasi istikrarını sağlayamamış bir ülkeyi seçmeleri öngörülebilir bir durumdur.

Ülkeler bazında bölgedeki Sünni ve Şii oranlarına baktığımızda, nüfusunun yarısı veya yarısından fazlasının Şii- Alevi olan devletlerin sayısı, bir elin beş parmağı şeklinde ifade edilen tam beş ülkedir. Bu ülkeler İran, Azerbaycan, Bahreyn, Irak ve

Lübnan olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ortadoğu'daki ülkelerin Şii nüfus oranı aşağıdaki gibidir (Lipka, 2014, Aktaran, Kıran 2015: 172):

İran: %90-95

Bahreyn: % 65-75

Azerbaycan: % 65-75

Irak: %45-55

Lübnan: %45-55

Suriye: %15-20

Afganistan: % 10-15

Pakistan: % 10-15

Suudi Arabistan : % 10-15

Türkiye: % 10-15

Mısır: %1

2010 yılı sonunda Ortadoğu'da başlayan değişim talebi Irak siyasetinde de etkisini göstermiştir. Arap Baharının Irak'ı diğer Ortadoğu ülkeleri gibi etkilemediği söylene de aslında bölgedeki değişim ve demokratikleşme talepleri Irak siyasetini iki açıdan etkilemiştir. Birincisi, demokratikleşme talepleri etnik ve mezhepsel grupların kendi içlerindeki güç mücadelesini körüklemiştir. Demokratikleşme değişim talebi ile 2011 yılında öfke günü diye tanımlanan büyük gösteriye ülkenin büyük kısmı katılmıştır. İkincisi ise, Irak'taki Sünni Şii ayrımının bölgeselleşmesin de etkili olmuştur. Buradaki önemli husus özellikle değişim sürecinin Suriye ve Bahreyn'i etkilemesi ile birlikte Irak'ta yerel bir sorun olarak görülen mezhepsel mücadelenin bölge dengeleri bakımından önemini arttırmasıdır. İran'ın Suriye'deki müttefiklerine açık destek vermesinde Iraklı Şii'ler önemli bir rol üstlenmiş ve Irak'taki Şii iktidarını İran için önemli bir noktaya getirmiştir (Erkmen 2012, Aktaran, Tombaş 2015: 61).

Arap Baharının bölgede estirdiği değişim rüzgârı ABD'nin Irak'tan çekilmesi ile birleşince Irak'ta her kesimin kendi kazanımlarını maksimize etme yönünde girişimlerine imkân tanıyan bir ortam oluşmuştur. Mevcut yönetime karşı yolsuzluk ve yetersiz hizmet temelli eleştiriler protestolara dönüşürken iç güvenlik konusunda merkezi hükümetin yetersiz kalması halkı silahlı milis gücü olan yerel gruplara itmiştir.

Yapılan revizyonların yetersiz kalması ile birlikte artan federal bölge talepleri Irak'ın resmi anlamda üçe bölünmesi ihtimalini yeniden gündeme taşımıştır

Arap Baharı'nın etkisi en çok Irak'ta Suriye krizine çözüm üretilememesi üzerine mezhep kimliğinin ön plana çıkarak, DEAŞ'ın ülkede ilerlemesiyle beraber siyasi ayrışmaların da baş göstermesiyle ortaya çıkmıştır ve bu kriz ülkenin temel sorunu haline gelmiştir. Özellikle de İran devrimci söylemleriyle beraber Irak'taki Şii unsurlara vermiş olduğu destekle ülkedeki mezhepsel çatışmayı iyice körüklemiştir. Bölge ülkeleri Arap Baharı'nın yaşandığı ilk dönemlerde yaşanan olaylarda barışçıl yeni bir ortamın kurulması yerine daha çok Sünni ve Şii ülkeler arasında nüfuz sağlama mücadelesine girişmiştir (Kor 2014, Aktaran, Tombaş 2015: 62).

Bu gelişmeler gölgesinde geçen 2010 seçim sonuçlarının ardından mecliste çoğunluğu ele geçiren Maliki'ye olan tepkilerde gösteriler ve şiddet olaylarının artmasına neden olmuştur. Maliki'nin uzun süre istifa için ikna edilememesi Sünni, Şii kutuplaşmasını iyice arttırmış, şiddet olaylarının hız kazanmasını ve DEAŞ'ın yerel destek bularak ilerlemesini sağlamıştır. Tüm bunların sonunda Maliki istifa için ikna edilmiş ve yerine Abadi Hükümeti'nin kurulmasıyla beraber DEAŞ'a karşı ortak mücadele ve ülke genelinde birliği sağlama adına çalışmalar hızlandırılmıştır. Arap baharı sonuç itibarıyla Irak'ta etnik ve mezhepsel kutuplaşmayla beraber gelen terörün ülkede etkin olması sonucunu ortaya çıkarmış ve ülkeyi bugün içinden çıkılmaz bir çatışma ortamına sürüklemiştir (Tombaş 2015: 63).

4.6. Sonuç

Irak'ta etnik-mezhepler üstü birleştirici bir kimliğin oluşmaması etnik ve mezhep grupları arasındaki bölünmenin ekonomik, siyasi, idari, konularla güvenlik güçleri hatta nüfus yerleşimini dahi etkilemesini beraberinde getirmektedir. Irak'ta ortak çıkar ve ortak güvenlik anlayışından ziyade her grup kendi çıkarını sağlama ve kendisini güvenceye almak peşindedir. Bu bölünmüşlük özellikle 2010 seçimlerinden

sonra siyasi hayata da yansımış seçime giren parti sayısı ve meclisteki sandalye dağılımı buna göre şekillenmiştir.

Siyasi olmayan kanaat önderlerine baktığımızda Sünni âlimlerden oluşan Irak Müslüman Âlimler Heyeti Irak’da şiddet eylemlerinin sona ermesi için otoritesini barışçıl araçlara dayandıracak, yeni bir devlet inşa ederken çoklu siyaseti esas olarak kullanacak, siyasi istibdadın bütün şekillerinden, ötekileştirmenin bütün türlerinden uzak duracak milli siyasi bir rejimin (Irak’taki Son Seçimler Hakkında Açıklama, <http://www.heyetnet.org/tr/2018/06/11/1328-sayili-aciklama-iraktaki-son-secimler-hakkinda-aciklama/> 24 Haziran 2019’da erişildi) gerekli olduğunu savunmaktadır. Irak’taki mevcut siyasi durumda devletin kendi başına sorumluluklarını yerine getirememesi ve haklarının da dış güçlerle bağlantılı yerel örgütlenmeler eliyle kullanılması açısından Irak’taki son durumu bir devletsizlik hali olarak tanımlamaktadır (Rumayyih 2017, <http://www.heyetnet.org/tr/2017/09/24/irak-devletsizlik-hali/>).

Iraklı Şiiilerin siyasi odaklar haricinde en çok itibar ettikleri kanaat önderi ise dini lider olarak kabul ettiği Ayetullah Sistani’dir. İran’ın dünyadaki bütün Şiiilerin savunuculuğunu üstlenme iddiasına rağmen Ayetullah Sistani’nin liderlik ettiği Necef ilim havzası hem halk hem de Şii ulema açısından önemli bir otorite olarak kabul edilmektedir. Sistani’nin Sünni Şii çatışmalarına karşı açıklamaları Ehli Sünnet ve Şia arasında gerçekte hiçbir fark ve ihtilafın olmadığı, Ehli Sünnetin Şiiiler için kardeşten öte öz ve can olduğu yönündedir (18.05.2014 <https://islamivahdet.com/ayetullah-sistani-ehlisunnet-bizim-kardesimiz-degil-ozumuz-ve-canimizdir/>).

Bu açıklamalardan yola çıkarak aslında Irak’ta Sünniler ve Şiiiler arasında meydana gelen ve şiddet boyutuna ulaşmış olan çatışmaların ayrıştırıcı siyasi dil üzerinden beslendiğini söyleyebiliriz.

Anayasal anlamda birçok konu teknik olarak ele alınmış olarak görünse de Iraktaki etnik-mezhep temelli hiçbir grup merkezi yönetime güvenmemekte ve kendi güvenliğini sağlayacak milis kuvveti, kendi gelir kaynaklarını oluşturma yoluna

gitmekte ve gruplar arasında yaşanan rekabet çatışmaya dönüşmektedir. Bu güvensiz ortam yapılan hukuki düzenlemelerin uygulanabilirliğini engellemektedir.

Kendilerine aktarılması gereken %17'lik petrol payının verilmediğini ileri süren otonom Kürt yönetimi, merkezi yönetimden bağımsız olarak, başta ABD'li Exxon Mobil, Chevron ve Rus Gazprom olmak üzere uluslar arası petrol şirketleriyle anlaşmalar yapmak suretiyle, bu konuda da bağımsız hareket edeceğini göstermiştir (Hut 2013).

Rekabet halinde olan grupların ülke içerisindeki rekabette elini güçlendirmek için ülke dışından küresel ya da bölgesel güçlerle sürekli ittifak halinde olması ülke içinde sadece bu grupların değil aynı zamanda uluslar arası güçlerin ve devletlerin de çıkar çatışmasının yaşanmasına kapı açmaktadır.

Özellikle Petrol yasa tasarısının taslağının birinci bölümünde genel esaslar kısmında "Irak vatandaşı olan herkes 'Iraklı Kişi' kavramına girmektedir. Bununla birlikte Irak'ta yürürlükte olan kanunlara uygun olarak kurulan ve tescil olunan, merkezi ise Irak'ta bulunan ve hissesinin yüzde 50'sinden fazlası Irak vatandaşına veya özel ve kamu şirket ve müesseselerine ait olan şirketler de 'Iraklı Kişi' sayılır." İbaresini ile yabancı şirketlerin petrol konusunda ülkeye girişi kolaylaştırılmıştır. Bu sebeple kesim kendisine yakın olan dış güç ya da güçlerle anlaşarak rekabette elini güçlendirmeye çalışmaktadır (Dilek 2008: 11).

Bu bölünmüş ve istikrarsız siyasi yapı hem ülke içerisinde istikrarlı bir ortam oluşmasını engellemiş hem de DEAŞ gibi terör örgütleri ile mücadeleyi zorlaştırmıştır.

Irak'taki bölünmüş yapıyı toparlamak için hiçbir etnik-sekte kimliği tehdit olarak görmeyen, gruplar üstü vizyona sahip, ulusal çıkarları ve birliği önceleyen bir siyasi dile ihtiyaç vardır.

Tablo 4.6: 2004 – 2018 Arası Irak Cumhurbaşkanı Listesi²⁵

Gazi Meşal El - Yaver	2004-2005
Celal Talabani	2005-2014
Fuad Masum	2014-2018
Berham Salih	2018-

Tablo 4.7: 2004 – 2018 Arası Irak Başbakanları Listesi²⁶

İbrahim El-Caferi	Ağustos 2003; 2005-2006
Ahmet El Çelebi	Eylül 2003
İyad Allavi	Ekim 2003; 2004-2005
Celal Talabani	Kasım 2003
Abdul Aziz El- Hekim	Aralık 2003
Adnan El-Paçacı	Ocak 2004
Muhsin Abdul hamid	Şubat 2004
Mesut Barzani	Nisan 2004
Ezzedine Salim	Mayıs 2004
Gazi Maşel El-Yaver	Mayıs 2004
Nuri El-Maliki	2006-2014
Haydar El- Abadi	2014-2018
Adil Abdul-Mehdi	2018-

²⁵ <https://www.worldatlas.com/articles/presidents-of-iraq-since-1958.html>

²⁶ <https://www.worldatlas.com/articles/prime-ministers-of-iraq.html>

V. BÖLÜM

5. DEAŞ

5.1. DEAŞ'ın Kavramsal Arka Planı

2003 sonrası İşgal ile birlikte oluşan kaos Irak'ta radikal grupların oluşumları ve gelişimi için elverişli bir ortam oluşturdu. Bu ortamı en iyi değerlendiren gruplardan bir tanesi olan DEAŞ, kendisini Sünni – Selef düşünce ekolüne ait olarak tanımlayıp Irak halkı içerisinde taraftar bulma arayışına girdi. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında DEAŞ ile alakalı yapısı ve oluşum süreci ile alakalı kısımlara geçmeden önce DEAŞ'ın kendini temellendirdiği Sünni – Selefi düşünce ekolüne dair bilgi vermek ilerleyen konuları daha anlaşılır hale getirecektir.

Sözlükte “önce gelmek, geçmek, geçmişte kalmak” anlamındaki Selef (sülûf) kelimesinden gelen Selefiyye “geçmiş insanlar, soy, fazilet ve ilim bağlamında önce gelip geçenler” demektir. İslam düşüncesi tarihinde Selefilikle bazen bir mezhep kastedilmiş olsa da, daha ziyade İslam'la ilgili genel bir yaklaşımı ifade etmektedir ki bu da Peygamberimizden sonra takip eden üç neslin dini anlama biçimidir. Çoğu kez toplumda Selef ile Selefiyye karıştırılır. İlk dönem ve klasik literatürde Selef ismi geçer ama Selefiyye yada Selefiyye geçmez. Örnek olarak kendisi de Selef alimi olan İbnu'l-Kayyim'ın kitaplarından 35 adetini taradığımızda es-Selefiyye şeklinde bir tanımlama geçmemektedir. Buna karşılık es-Selef yukarıdaki anlamıyla yaklaşık 800 kez tekrar edilmektedir (Hilmi Demir, https://www.academia.edu/38251897/Akl%C4%B1_Kar%C4%B1%C5%9F%C4%B1klar_%C4%B0%C3%A7in_Selefilik_S%C3%BCnnilik_Rehberi.pdf, 02 Mart 2019'da erişildi). Günümüz Selefilğinde Tebliğ, vaaz, nasihat, ikaz, münazara, münakaşa usulleriyle bu görev yerine getirilir. Eğer insanlar hala şirk ve

bid'attan vazgeçmiyorlarsa, müminlerin emirinin izni ve desteğiyle gerekirse zor kullanarak fesadın izalesi yoluna gidilir (Büyükkara 2014: s.487)

İlk Selefiler hicri 11. Yüzyılda ortaya çıkmış ve Hz. Muhammed'den sonra İslam dininin doğru anlaşılmasının İmam Ahmed b. Hanbel'de son bulduğunu iddia etmişlerdir. Selefilik 14. yüzyılda İbn Teymiyye ile tekrar gündeme gelmiş ve diğer İslami gruplar ile çetin mücadeleler yaşanmıştır. 17. Yüzyılda Muhammed b. Abdülvahhab önderliğinde tekrar ortaya çıkmış (Ebu Zehra 1970: 253) ve Suudi Arabistan'ın resmi mezhebi olmuştur. Selefiliğin düşünsel temelde dayandığı noktaları sıralamak gerekirse:

- İslam Dinini sadece Kur'an ve Hadiste geçen metinlerin en yalın hali ile sınırlandırmak
- Bu anlamların dışında kala her şeyi din dışı saymak,
- Dini konularda akıl yürütmenin batıl olduğuna inanmak (Akbulut 2014: 115),
- Kendilerini Fırka-i Naciye (kurtuluşa eren fırka) görerek diğer mezhep ve grupları dışlamak,
- Şiddeti bir tebliğ yöntemi olarak kullanmak (Büyükkara 2014: 487)
- Dindar bir yaşantı takip etmeyenlerin Müslümanlığını kabul etmemek

Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren Batılı devletlerin işgaline maruz kalan İslam coğrafyasında yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar, insanları bu sıkıntıların sebeplerini sorgulamaya itmiştir. Bu sorgulama sonucu alimlerin taklitçilik döngüsüne sıkışıp halkı yeterince uyarmaması ve yozlaşmış tasavvufi tarikatların oluşturduğu mistisizmin insanları pasifleştirmesinin yaşanan çöküntünün en büyük sebebi olduğu görüşü halk içerisinde hakim olmaya başlamıştır.

Özellikle Birinc Dünya Savaşı sonrasında Müslüman ülkelerde yaşanan ekonomik ve sosyal zorluklar ve Batı'ya bağımlılığın daha da artması ile birlikte Selefilik hareketi sertleşme eğilimine girmiş ve çeşitli siyasal örgütler halinde kendini göstermeye başlamıştır. Artık Selefilik hareketini bile temsil edemeyecek kadar radikalleşen gruplar dinin ruhundan ve hedeflerinden ziyade lafzına ve şekline vurgu yapan, ahlâk boyutunu göz önünde bulundurmayan, tarihî tecrübe ve birikimleri,

kültürel ve folklorik zenginlikleri reddeden bir söylem geliştirmiştir. Ayrıca politik arenada daha çok göze çarptıkları için çağdaş dünyada İslâm toplumlarının genel eğilimleriyle bağdaşmayan bir Müslüman imajının oluşmasına yol açmışlardır (Özervarlı, Selefiyye, <http://islamansiklopedisi.org.tr/selefiyye> , 14 Ağustos 2019'da erişildi).

Buradan hareketle aslında günümüzde Selefilik denilen düşünce ekolünün bir çok noktada klasik Sünni – İslam düşüncesinden ayrıldığı görülebilir. Bu çerçevede DEAŞ ve benzeri terör örgütlerini Sünni olarak değil Selefi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

5.2. DEAŞ'ın Oluşumu ve Yapısı

İşgal sonrası güvenlik güçlerinin tasfiyesi ile oluşan güvenlik boşluğu ve siyasi bölünmüşlükten kaynaklanan otorite boşluğu Irak'ta önü alınamaz şiddet olaylarının başlangıcı ve devam etme sebebi olmuştur.

ABD askerlerinin savaş sonrası masum sivillere de zarar veren yanlış uygulamaları öç alma ve direnme duygusunu körüklemiş ve Ebu Gureyb Hapishanesinde yaşananlar gibi hadiseler hem Irak'taki direnişe hem de genel olarak ABD karşıtlığına ivme kazandırmıştır (Çetinsaya ve Özham 2009: 27).

İşgal sonrası uzun zamandır bastırılan Şii kesimin siyasi anlamda etkin olması Saddam Dönemindeki baskının hıncını Sünnilerden çıkarmalarına sebep olmuş ve deyim yerindeyse Sünnilere yönelik bir cadı avı başlatılmıştır. Bağdat'ta birçok mahalle Sünnilerden arındırılmıştır. Şiî milisler geride binlerce ölü bırakma pahasına Sünnileri şehirden kaçırmayı başararak Bağdat'ı Şiîlerin çoğunlukta olduğu bir şehir yapmayı başarmışlardır. Şiîlerle Sünnilerin bir arada yaşadığı karma mahalleler de ortadan kalkmıştır (Luizard 2016: 15-21).

Nisan ve Mayıs aylarında işgal güçleri tarafından savaşın bittiği düşünülürken gerçek savaş Ağustos 2003'te Ürdün Büyükelçiliğine bombalı araç saldırısıyla başladı. Birkaç gün sonra BM bombalandı. Kızılhaç ve polis merkezine de saldırılar düzenlendi. Bu olaylar dönüm noktası oldu. Eylül ayında binlerce Iraklı vatandaş tutuklanmaya başladı. Bağdat'a yakın olan Ebu Gureyb hapisanesine götürüldüler ve işkence gördüler. Bu hapisane Saddam'ın en korkulan hapisanesiydi. Birçoğu masum vatandaşlardı ve giderken tarafsızdılar. Ama hapisten çıktıklarında artık ABD düşmanı olmuşlardı. Ebu Gureyb direnişin acemi kampı haline gelmişti (Karakuş 2018: 37-38).

Şubat 2006'da Samara'da Şiilerin en kutsal mekânlarından biri olarak kabul edilen el-Askeriye Camisinin bombalanması sonrasında ise şiddet sarmalı boyut değiştirerek, iç savaş olarak da tanımlanabilecek kanlı bir mezhep savaşına dönüşmüştür. Şiiler ve Sünniler arasında her geçen gün yoğunlaşarak artan mezhep çatışmaları ile birlikte sivil ölümleri 2006 yılında aylık ortalama 3,000 seviyelerine kadar çıkmıştır. Mezhep çatışmasının sonucunda yaklaşık 4 milyon Iraklı yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır (Çetinsaya ve Özhan 2009: 30). Bu durum Sünniler ve Şiiler arasında camilerin bombalanması, din adamlarının öldürülmesi ve mahallelerin yakılıp yıkılması şeklinde devam etti.

Bu karmaşık ortam içerisinde El-Kaide'nin Irak'taki oluşumu 2006'da Irak İslam Devleti adıyla kendisini Sünni/Selefi olarak temellendiren radikal bir terör örgütü olarak ortaya çıkmış ve Ortadoğu bölgesi hatta dünya çapında yaptığı faaliyetler ve hızlı büyümesi ile dikkatleri üzerine çekmiştir

Irak el-Kaidesi Ebu Ömer el-Bağdadi liderliğinde MŞK²⁷,ya Sahabelerin Askerleri, Fatihler Ordusu ve Muzaffer Mezhepler Ordusu gibi örgütleri katarak Ekim 2006'da 'Irak İslam Devleti' (İİD) olarak ismini değiştirmiş ve başına Ebu Ömer el-Bağdadi'yi getirmiştir (Hoca ve Ulutaş 2014, Aktaran, Sekmen 2018: 12).

²⁷ Mücahit Şura Konseyi: Irak'ı işgalden kurtarmak, tüm mücahitlerin çabalarını birleştirmek ve yönlendirmek, son olarak İslam ve Sunnet bayrağını yükseltmek için" kurulduğunu ifade etmiştir. MŞK, farklı selefi ve dini motifli örgütlerin bir araya gelerek Sünni direnişteki bölünmeleri engellemek amacıyla kurulmuştur (Dmeral 2018: 10).

Ebu Ömer el-Bağdadi, peygamber soyundan geldiğini iddia etmektedir. Bu durum liderliğine hem bir karizma katmakta hem de halifenin ancak peygamber soyundan gelen birinin olabileceğini belirtmektedir (Karakuş 2018: 12). Bu söylemle Bağdadi her ne kadar uydurma olduğu ispatlansa da Sünni toplumlarda hala kabul gören ve Sünni siyasetinin tellerinden biri olan “Halifeler Kureyştendir” hadisi ile meşruiyet oluşturma çalışması içerisine girmiştir.

19 Nisan 2007’de ise İİD bölgesel yönetimin kurulduğunu ve ilk İslami yönetimin temellerinin atıldığını ilan etmiştir. Ayrıca kurulan ‘emirliğin’ başında Ebu Ömer el-Bağdadi olduğunu ve İİD’nin 10 Bakan tarafından yöneteceğini duyurmuştur. Kurulan emirliğin yapısı şu şekildedir: Emir Ebu Ömer el-Bağdadi’nin hiyerarşisi altında Ebu Bekir el-Bağdadi emir yardımcısı, Ebu Abdul Rahman el-Falahi Başbakan, Ebu Eyüp el-Mısri Savaş Bakanı ve Ebu Osman el-Tamimi Şeriat Kanunlarını yönetmekten sorumlu olarak belirlenmiştir. Ebu Bekir el-Cuburi Halkla İlişkiler sorumlusu, Ebu Abdülcabbar el-Cenabi Milli Güvenlik Bakanı, Ebu Muhammed el-Meşhedani Bilgi Dairesi sorumlusu, Ebu Abdülkadir el-İsavi mahkûmlardan ve öldürülen teröristlerin yakınlarından sorumlu yönetici Bakan, Ebu Ahmet el-Cenabi Petrol Bakanı, Mustafa el-A’araji Tarım ve Balıkçılık Bakanı, Ebu Abdullah el-Zabadi Sağlık Bakanı ve Muhammed Halil el-Bedri Eğitim Bakanı olarak atanmıştır (Okumuş 2014, Aktaran, Sekmen 2018: 12).

Örgütün askeri yapılanmasının heterojen bir görünüm sergilediği farklı çıkar, etnik ve ideolojide grupları bir araya getirdiği görülmektedir. Bu gruplardan ilki el-Kaide’den ayrılan kıdemli teröristler olarak adlandırılan gruplar ve daha önce el-Kaide merkezine bağlı örgütlerden oluşmaktadır. İkinci grup Saddam Hüseyin döneminden kalma Baas Partisi üyeleri ve Sünni kesimin bir kısmından oluşmaktadır. Onların örgüte katılmasında ki temel motivasyonu Irak’ta mezhepsel politika izleyen Nuri el-Maliki hükümetinin Sünnileri dışlayıcı politikaları ve ABD’nin aldığı kararlarla kamu kurumlarından Sünnileri tasfiye etmesi oluşturmaktadır (Sekmen 2018: 41). 2007 yılında Ebu Ömer el-Bağdadi’nin öldürülmesi (Ebu Ömer El-Bağdadi’nin Öldürüldüğü Teyit Edildi, http://www.ydh.com.tr/HD2975_ebu-omer-el-bagdadinin-olduruldugu-teyit-edildi.html) üzerine örgütün liderliğini Ebu Bekir el- Bağdadi üstlenmiştir.

Örgüt Nisan 2013'te Şam (Levant)²⁸ kelimesini ismine ekleyerek adını 'Irak Şam İslam Devleti' (ed-Devlet'ül İslamiyye fi'l Irak ve's Şam) olarak değiştirmiştir. Bu değişiklikten sonra dünya kamuoyunda yaygın şekilde DEAŞ/DAEŞ kısaltmaları kullanılmıştır ("Dünden bugüne Irak Şam İslam Devleti (DEAŞ)", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140611_isid_kimdir, 11 Haziran 2014, Aktaran, Sekmen 2018: 14). Levant kelimesinden de anlaşılacağı gibi Suriye'de iç savaşın başlaması örgütü daha fazla güçlendirmiş bu güçlenme ise hedeflerini büyütmesine neden olmuştur (Sekmen 2018: 14).

Örgütün ismi Avrupa ve ABD'de yaygın olarak ISIS (Islamic State in Iraq and Syria) ya da ISIL (Islamic State in Iraq and Levant) olarak kullanılmaktadır. Örgütün isminin Türkçe karşılığı olan Irak Şam İslam Devleti 'nin birebir kısaltması IŞİD'dir, ancak 2017 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Erdoğan'ın " İslam anlamı barış olan kelimedenden türemiştir. Anlamı barış olan bir din asla teröre müsaade etmez" (haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-isid-degil-deas-dedi-8874739-haberi, 21 Ağustos 2019'da erişildi) açıklaması sebebiyle çalışmamızda DEAŞ kısaltması kullanılacaktır.

5.3. DEAŞ'in İlerlemesi

DEAŞ saldırılarına 2006 yılından beri düzenli olarak devam etse de 2011 yılının sonunda ADB'nin Irak'tan çekilmesinden sonra saldırılarını daha yoğun ve sistemli hale getirmiştir. DEAŞ Irak'ta 2012 yılı boyunca öncelikle Şiiilerin yaşadığı bölgeleri hedef almıştır. Bu süreçte Sünnilerin yaşadığı bölgelerde DEAŞ'e karşı büyük operasyonlar düzenleyen Nuri El-Maliki'nin başbakanlığındaki Irak merkezi hükümeti, kısmen başarı

²⁸ Latince "meydana çıkma, yükselme" anlamındaki levareden türetilen kelime güneşin doğduğu yönü işaret eden bir anlam taşır. İtalyanca levante Fransızca ve İngilizce'ye levant şeklinde girmiştir. Levant kavramı içine hangi ülkelerin girdiği hususunda farklı görüşler olmakla birlikte başlangıçta Ege adaları ile Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyıları için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Haçlı seferleri sırasında Suriye, Filistin ve Kıbrıs ile Mısır'ı, XIII. yüzyılda Kırım'a kadar uzanan Karadeniz bölgesini kapsamı içine aldığı görülmektedir. Ümit Burnu yolunun keşfinden sonra Uzakdoğu ülkelerine Uzak Levant denilmiştir. I. Dünya Savaşı'nın ardından Levant adı yalnızca Suriye ve Lübnan için kullanılmıştır. Fransız mandasına verilen bu ülkeler bağımsızlıklarını kazanıncaya kadar bir kısım literatürde Levant devletleri diye anılmıştı (Turan, Şerafettin 2003, Levant, <https://islamansiklopedisi.org.tr/levant>, 22 Mayıs 2019'da erişildi).

sağlamış ve DEAŞ'ı geçici olarak elimine edebilmiştir. Irak güvenlik güçlerinin baskısı karşısında Sünnilerin yaşadığı bölgelere çekilen DEAŞ mensupları yeni bir strateji çizerek, Sünnilerin yaşadığı Musul, Tikrit ve Anbar gibi şehirlerde 'alan hakimiyeti' sağlamaya yönelmiştir. DEAŞ, 'alan hakimiyeti stratejisi' doğrultusunda sürekli ve sistematik biçimde Irak merkezi hükümetine bağlı güvenlik güçlerini hedef almaya başlamıştır (Duman 2014: 9).

DEAŞ'ın Musul, Selahaddin, Diyala, Anbar ve Bağdat'ta yaptığı eylemlerin çapı gittikçe genişlemiş ve özellikle Musul'un bazı bölgeleri ile Felluce, Ramadi ve Kerkük'ün Havice ilçesinde seçim günü problemler yaşanmış, burada yaşayan insanlar DEAŞ baskısı nedeniyle oy kullanamamıştır. 2013'ün Aralık ayında DEAŞ, Anbar'ın merkez ilçesi Ramadi ve Felluce'de etkinliğini arttırmış, hatta bu iki ilçe DEAŞ tarafından kontrol altına alınmıştır. Bunun üzerine hükümet DEAŞ'e karşı büyük operasyonlar düzenlemiştir (Duman 2014: 8-9). Irak'taki kaos ortamı ve güvenlik yetersizliği de böylece gözler önüne gelmiştir.

DEAŞ 9 Haziran 2014'te Musul'u kuşattı. Şehri ele geçirince insanlara normal işlerine devam etmelerini telkin etti. Saddam'ın en önemli adamlarını saflarına kattı. Baas'ın DEAŞ' e katılmasının en önemli nedeni, Irak hükümetinin Baasçıları sisteme entegre etmek yerine onları işlerinden atması olmuştur. DEAŞ, Bağdat'a doğru ilerlerken Maliki'nin komuta kademesi korkarak bölgeden kaçtı. Ardından Maliki'nin 30 bin kişilik birlikleri bölgeyi terk etti. Irak güvenlik güçleri ve ordusu bir anda çöktü. Irak'ın yüzde yirmisini oluşturan Sünni aşiretlerin Maliki'ye inancı tamamen yok olmuştur (Inca News, DEAŞ Doğuşu, <https://vimeo.com>, 05.01.2015'de erişildi, Aktaran,Karakuş 2018: 46).

DEAŞ, ele geçirdiği topraklarda kendini yabancı bir güç gibi hissettirmemeye gayret etti. Bu topraklarda DEAŞ'a biat şartıyla devir teslim yapılmış ve yönetimi yerel iktidara devretmiştir. Irak ordusu Sünniler için adeta yabancı bir işgal ordusuna dönüşmüştür. Irak ordusunun güvenliği sağlayamaması, halkın yaşamını olumsuz etkilemiştir (Luizard 2016, ss. 15-16). Ülkenin en büyük şehirlerinden biri olan Musul, DEAŞ terör örgütünün dini başkenti olarak düşünülmüştür. Bu yüzden Musul, DEAŞ

açısından siyasi ve sembolik anlamlar taşımaktadır. Irak güvenlik güçlerinin motivasyonu son derece düşüktü ve savaş anında hemen bölgeden kaçmaktaydılar. Sünni bölgelerde yabancı bir ordu gibi algılanmaktaydılar ayrıca yolsuzluğa bulaşmışlardı. Irak'taki cemaatleşme ve aşiret sistemi DEAŞ için bulunmaz bir fırsattı (Luizard 2016, ss. 19-20).

DEAŞ'ın saldırı harekâtları Irak'ta üç ana aktöre karşı yapılmıştır. Bunlardan ilki Irak Ordusu olmakla birlikte Irak Ordusunun DEAŞ karşısında ağır yenilgiler alması ve güçsüzlüğü nedeniyle 2014 Haziran'ından sonra Halk Seferberlik Güçleri (Haşdi Şabi) denkleme eklenmiştir. Üçüncü olarak DEAŞ saldırıları Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi (KIBY) ve silahlı gücü Peşmergeyi hedef almıştır (Sekmen 2018: 23).

2015 yılı DEAŞ'ın zayıflığının arttığı bir yıl olmakla birlikte kazananın tam olarak netleşmediği bir dönem olmuştur. DEAŞ ile mücadelede yerel güçler arasında koordinasyonun sağlanamaması örgütün ilerleyişinin durdurulamamasına neden olmuştur. DEAŞ ile mücadeleyi Irak'ta zorlaştıran unsurlar Irak ordusunda etnik ve mezhepsel ayrışmalar, Peşmergenin kendi toprakları dışında savaşmama isteği ve Haşdi Şabi'nin güçlendikçe Irak merkezi yönetiminin kontrolünden çıkma ihtimalidir. Son olarak DEAŞ'ın kontrolü altında bulunan Sünni Arap aşiretleri ile Bağdat yönetimi arasında DEAŞ ile mücadele konusunda ciddi bir güven bunalımı bulunmaktaydı. Bağdat yönetimi DEAŞ ile mücadele edecek bazı Sünni aşiretlere verilecek muhtemel silahların DEAŞ'e gitme endişesi duymuştur. Ayrıca aşiretlerin kendi içlerinde de bölünmesi ve ihtilafa düşmesi ihtimali bu endişeyi arttırmıştır (Semin 2015, Aktaran, Sekmen 2018: 28).

2016 yılında DEAŞ toplam 16 toprak parçasını kaybetmiş örgüt ciddi şekilde zayıflatılmıştır (Sekmen 2018: 29). Irak Silahlı Kuvvetleri, uluslararası koalisyon güçlerinin desteğiyle 2017 sonlarında terör örgütü DEAŞ'ın kontrolü altındaki tüm şehirlerde ve bölgelerde kontrolü yeniden sağladı. Bu sonuçla Irak hükümeti, başında Ebû Bekir el-Bağdadi'nin olduğu DEAŞ'i örgüt kurulduktan üç sene sonra bastırdı.

Fakat, örgütün silahlı saldırıları Şubat 2018'den itibaren yeniden başladı (Sadoon 2018: 2).

5.4. ABD'nin Irak'tan Çekilmesi

2003 yılında Saddam'ın devrilmesiyle birlikte Irak'ta Sünniler iktidarı kaybederken, Şiiiler Irak politikasında belirleyici bir konuma gelmişlerdir. Bunun üzerine başlayan mezhep çatışması 2011 yılının Aralık ayında ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesiyle daha da şiddetlenmiştir. ABD'nin ülkeden çekilmesi mezhep çatışmalarını bitirememiş aksine olumsuz etkilemiştir (Arı 2017, s.406).

Irak Hükümeti ile ABD arasında 2008 yılında imzalanan SOFA Anlaşması çerçevesinde, Irak'taki ABD güçlerinin 2011 sonu itibariyle ülkeden çekilmesi planlanmaktadır (Pınartaş 2011: 70).

Savaşla birlikte yüz binlerce Iraklı'nın hayatını kaybetmesi, dört binden fazla ABD askerinin yaşamını yitirmesi ve Irak'ta güvenlik ve istikrarın sağlanamamış olması gerek ABD gerekse uluslararası kamuoyunda Bush yönetiminin başarısız olduğu kanaatini ortaya çıkarmıştır. ABD'nin prestij kaybına uğradığı bu ortamda, Irak'tan çekilme planları hazırlanmıştır. Nitekim 2008 ABD Başkanlık seçimlerinde Barack Obama'ya verilen desteğin asıl nedeni, seçim kampanyası sırasında Irak'tan ABD askerlerini çekme sözü vermiş olmasıydı. ABD'nin çekilme kararının bir diğer nedeni de, Irak'taki askeri yükün azaltılması ve bu sayede başka alanlara (*Afganistan-Pakistan*) yoğunlaşma isteği ile doğrudan ilgilidir. ABD'nin Irak'a yapmış olduğu güç tahsisi gelecekte kendisi için sorun yaratabilecek alanlara yönelik hareket kabiliyetini engelleyen bir unsur olarak görülmüştür. İşgalin ekonomik maliyeti de diğer bir sebeptir. ABD ekonomisinin küresel krizden etkilenmesi, aynı anda hem Afganistan hem de Irak'ta asker bulundurması Vaşington'u ekonomik anlamda daha fazla sıkıntıya sokmaya başlamıştır. Bu nedenle ABD'li yetkililer asker sayısında azaltmaya giderek ekonomik maliyeti de azaltmak istemiştir (Pınartaş 2011: 71).

ABD askerlerinin Irak'tan çekilme sürecinin ve ABD askerlerinin Irak'taki konumunun ne olacağını belirlediği, Kuvvetlerin Durumu Anlaşması (SOFA-Status of Forces Agreement) ile Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde ABD'nin Irak ile kuracağı siyasi, iktisadi ve toplumsal bağın sınırlarını çizen uzun vadeli bir işbirliği anlaşması olan Stratejik Çerçeve Anlaşması (Strategic Framework Agreement) 17 Kasım 2008 yılında imzalanarak 28 Kasım 2008'de Irak Meclisi tarafından onaylanıp 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Tombaş 2015: 16).

SOFA Anlaşması ABD'nin Irak'taki askeri varlığını sona erdirirken, SFA (Strategic Framework Agreement-SFA) Anlaşması ise ABD'nin Irak'taki siyasi, ekonomik alanlardaki varlığının uzun dönem sürmesine hizmet etmektedir (Pınartaş 2011: 73).

Bu dönemde 4487 ABD askeri ölmüş, 31931'i çatışmalarda olmak üzere 40350 askeri ise yaralanmıştır. ABD hükümetine bağlı olarak çalışan güvenlik şirketi çalışanı 2097 kişi ölmüştür. Bu süre zarfı içinde ölen Iraklı sayısı ise 1103775'tir. Irak işgalinin ABD ye maliyeti 805 milyar dolar olurken, ekonomiye etkisinin ise 1 Trilyon doları geçtiği tahmin edilmektedir. Gerek ülke içi gerekse ülke dışı 5 milyon kişi göç etmiştir (Erkmen 2014, Aktaran, Tombaş 2015: 18).

İşgalin sona ermesi için uğraşan ve bu durumdan hoşnut olan bir kesim olsa da ABD'nin işgal gibi çekilmeyi de plansız bir şekilde ve Irak'ın iç dinamiklerini dikkate almadan yapması istikrarsız bir ortamın olduğu, ülkenin büyük bir bölümünde silahlı çatışma ve bombalamaların devam ettiği, ülkenin siyasi ve idari belirsizliğe sürüklendiği bir yapı ortaya çıkmıştır. Irak'taki bu istikrarsız ortam ülkeyi bölge ülkelerin de güvenliğini tehdit eden serseri bir mayına çevirmiştir.

5.5. DEAŞ'le Mücadele

İşgal sonrası tasfiye edilen ve sonrasında düzenli bir şekilde yeniden yapılandırılmayan güvenlik güçlerinin DEAŞ'i durdurmakta yetersiz kalması ve

uluslararası arenada DEAŞ'ın varlığı ve tehlikenin boyutu ile alakalı gerçekler geç fark edildiği için DEAŞ'le mücadelede geç kalınmış ve bu durum örgütün güçlenmesine sebep olmuştur. DEAŞ'ın Paris saldırısına (Paris'te 'DEAŞ saldırısı': Silahlı saldırının adı açıklandı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39662044>, 22 Mayıs 2019'da erişildi) kadar Uluslararası alanda DEAŞ yerel bir tehlike olarak görülmekteydi.

Musul saldırısı ardından DEAŞ ile mücadelede merkezi hükümetin zayıflığı ve yetersizliği sebebiyle Haziran 2014'te Irak'ın Şii dini lideri Ayetullah Sistani tüm Irak halkına hitap eden tarihi bir fetva yayımladı. Söz konusu fetvada Sistani, Irak'ta eli silah tutan herkesi ülkelerini savunmaya ve kutsal mekânlarını savunmaya çağırdı. Bu fetvanın ardından farklı milis güçleri Haşdi Şabi çatısı altında bir araya geldi (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37778936>, 22 Mayıs 2019'da erişildi). Haşdi Şabi 19 Aralık 2016'da Irak Cumhurbaşkanı Fuad Masum'un Silahlı Kuvvetlere dahil eden yasayı onaylaması ile Irak Ordusunun bir parçası haline gelmiştir (Sekmen 2018: 24).

2014 yılında Maliki'nin yerine Abadi'nin geçmesi, Şii milislerin Irak'ın güvenliği ve siyaseti üzerindeki etkisini daha da arttırmıştır. Haşdi Şabi milisleri, DEAŞ' e karşı mücadelede Irak ordusunun yanında önemli başarılar kazanmışlardır. Ama bir süre sonra Şii milisler 2015 yılında Sünni bölgelerde gerçekleştirdikleri şiddet ve yağma eylemleriyle tepki çekmişlerdir. 2015 yılı içinde ilk sorun Tikrit' te meydana gelmiştir. Şii milislerin kontrolüne geçmesiyle şehirde çok büyük insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Şii milislerin DEAŞ' den geri alınan bölgelerde sivil halkın mallarını yağmaladığı ve intikam duygusuyla evleri ateşe verdiği iddia edilmiştir. Şii milislerin yükselişi yeni güvenlik sorunlarına neden olmuştur. Sünni halkın devlete olan güveni azalmakta ve aşırı İslamcı gruplara destek artmaktadır (Kalaycı ve Güngörmez 2015: 37-39).

10 Eylül 2014'te ABD Başkanı Barack Obama dört aşamalı mücadele stratejisini açıklamıştır. İlk strateji Suriye ve Irak'ta DEAŞ hedeflerinin hava saldırılarıyla vurulmasıyken, ikincisi karada DEAŞ ile savaşan Irak Ordusu ve Peşmerge gibi yerel

birimlerin desteklenmesidir. Üçüncüsü DEAŞ'ın olası terör eylemlerinin koalisyon ortaklarının iş birliğiyle engellenmesiye dördüncü strateji ise DEAŞ nedeniyle zarar görenlere insani yardım yapılmasını kapsamaktadır (Gergin 2015: 39-40). Bu kapsamda ABD'nin çabalarıyla 60'dan fazla ülkeyi kapsayan DEAŞ'le uluslararası mücadele koalisyonunun çekirdeği 5 Eylül 2014'te Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) Galler zirvesinde kurulmuştur. Zirvede aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 10 NATO üyesi, örgütle mücadelede ortak hareket etme kararı aldı. Oluşturulan çekirdek koalisyonun hedefleri arasında DEAŞ'e karşı savaşan yerel güçlerin eğitilmesi ve askeri teçhizatlarının güçlendirilmesi de bulunuyor ("NATO Zirvesi DEAŞ'e Karşı Koalisyon Kuruldu", <https://tr.euronews.com/2014/09/05/nato-zirvesi-iside-karsi-koalisyon-kuruldu>, 22 Mayıs 2019'da erişildi.).

ABD'nin hava desteğiyle Bağdat'ın 3 Mart 2015'te başlattığı operasyon sonrası 1 Nisan 2015'te Irak Başbakanı Haydar el-Abadi Irak Ordusu ve Haşdi Şabi'nin Tikrit kentini DEAŞ'ten geri aldığını ilan etmiştir (Sekmen 2018: 26).

ABD mezhep çatışmasını körükleyici etkisi sebebiyle Haşdi Şabi'nin kurtarma operasyonlarına katılmasına karşı çıkmış fakat faaliyetlerini engelleyememiştir. Bununla birlikte Telafer'i kurtarma operasyonuna Irak Ordusu ve Haşdi Şabi yanında İran Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Gücü komutanı General Kasım Süleymani'nin katılmış olduğu belirtilmektedir (Jonathan Bale 2015, Aktaran, Sekmen 2018: 27).

ABD 'Karşı Direniş Stratejisi' kapsamında yerel halktan destek almak adına Sünni direnişçileri yani Sahva (Uyanış) Hareketini oluşturup üyelerini maaşa bağlayarak onları kazanmaya çalıştı. El-Kaide ile savaşmaları karşılığında Sünni direnişçilere yüksek maaşlar ödendi (Acun 2014: 4).

Bağdat'a 130 km mesafede olan Tikrit şehri, önemli bir güzergahta bulunmaktadır. Bu nedenle Tikrit zaferinin ardından Musul'un da alınması kolaylaşmıştır. Tikrit alınırken Sünni direnişçilerin yanında, Şii milislerden olan Haşdi Şabi de destek vermiştir. Ayrıca İran'ın Kudüs Gücü komutanı Kasım Süleymani Tikrit operasyonunda görev almıştır. Başbakan Abadi bir sonraki savaşın Anbar' da olacağını

belirtmiştir. DEAŞ, Anbar eyaletinin merkezi Ramadi’ de araçlarla intihar saldırıları düzenleyerek, şehrin kontrolünü ele geçirmiştir. Bunun üzerine Irak ordusu, Şii milisler ile beraber Mayıs ayında Ramadi’ ye operasyon başlatmıştır. Koalisyon uçaklarının da desteğiyle Ramadi 28 Aralık’ta tamamen Irak’ın kontrolüne geçmiştir (Kalaycı ve Güngörmez 2015, Aktaran, Karakuş 2018: 54)

5.6. DEAŞ’ın Irak’ta Taban Bulmasının Sebepleri ve Maliki’nin Politikaları

Emin Salihi’nin tabiriyle can güvenliği sorunu, kimlik güvenliği sorunu ve ekonomik korkular Irak’ta çatışmayı besleyen etkenlerdir (Salihi 2017: 242-252). Öte yandan Irak’ta işgal sonrası siyasi anlamda yok sayılan Sünnî yerel halk için Selefi radikal terör örgütü olan El-Kaide, bir “kurtuluş ordusu” gibi görünmüştür.

Maliki 2005 seçimlerinden sonra Irak’ta kalıcı olarak kurulmuş ilk hükümetin başbakanı olmuş ve ABD çekilene kadar nispeten ılımlı ve uzlaşmacı bir politika izlemiştir. Irak’ta 2010 yılında yapılan seçimlerde Şii siyasetçilerden İyad Allavi’nin liderliğini yaptığı içinde Sünni grupların da yer aldığı Irakiye cephesi daha fazla milletvekili çıkarmasına rağmen hükümeti, daha az milletvekiline sahip olan daha çok Şii seçmene dayanan Kanun Devleti İttifakının lideri başbakan Nuri el-Maliki kurmuştu. Fakat Maliki, Sünni muhalefeti sindirmeye dönük politikalarla hem Sünnilerin ve Şiiilerin hem de dış ülkelerin tepkisini çekmeye başlamıştır (Arı 2007, ss.404-405).

5 Ocak 2012’de ABD’nin son birliklerinin Irak’ı terk etmesiyle Bağdat ve Nasıriye’ de bombalar patladı. Patlamayı Ebubekir el-Bağdadi üstlendi. Irak yeniden şiddet çemberinin içine girmişti. Bunun üzerine Maliki hemen harekete geçti. Başbakan yardımcısı olan Sünni Tarık el-Haşimi hakkında tutuklama emri çıkarıldı. Maliki, Haşimi’ yi kendisine suikast düzenlemekle ve ölüm mangaları kurmakla suçladı. Haşimi ölüm cezasına çarptırıldı. Bu durum Irak siyasetinin parçalandığı an oldu. Bunun üzerine Haşimi Türkiye’ye kaçırılarak kurtarıldı. Daha sonra Maliki diğer Sünni bakanların peşine düştü. Sünni liderlerin ofisleri basıldı ve gözaltına alındılar (Karakuş 2018: 43).

Sünni şehirlerde büyük protestolar patlak verdi. Artık Sünni-Şii barışı sona ermişti. Maliki, kalıcı bir Şii kontrolü sağlamak için baskı uygulamaya başladı. ABD'nin geri çekilmesini bir fırsat olarak görmüştü. Sünnileri boyun eğen bir konuma getirmek istemekteydi. Tam bu sıralarda DEAŞ ortaya çıkmıştır (Inca News, DEAŞ Doğu, 05.01.2015. <https://vimeo.com>, Aktaran, Karakuş 2018: 44).

Maliki, ABD'li general Petraus' un Sahva ordusunu dağıttı ve maaşlarını ödemedi. Sahva ordusundan bazılarını öldürttü. Sahva ordusu el-Kaide ile savaşıyordu. 2008 yılından sonra Maliki yapılan hareketleri tersine çevirdi. Bağdadi ise ABD Irak'tan çıkarken saldırılarını arttırdı. Irak ordusu da göstericilere karşı şiddet kullandı. Şii Mehdi ordusu sokağa geri döndü. Bağdadi 'Duvarları Yıkma Harekatı' başlattığını duyurdu. Tikrit'te cezaevine baskın yaptı. El-Kaide mensuplarını serbest bıraktı. 21 Temmuz 2013'te ise Ebu Gureyb ve Taca Hapishanelerine baskın düzenledi. Ebu Gureyb'in sembolik anlamı vardı. 2013 yılının Aralık ayında ise Irak el-Kaidesi Anbar şehrine geldi. Anbar ve Felluce Sünniler için önemli şehirlerdi. Anbar'daki aşiretlerden Maliki'nin politikalarına itiraz sesleri gelmeye başladı. Anbar'daki bir Sünni aşiretin ileri gelenleri de öldürülünce kıyamet kopmuştur. Dört Sünni milletvekili istifa etti. Irak tekrar parçalandı. Sahva ordusunun mensuplarının bir kısmı el-Kaide saflarına geçti. Aşiretlerin çoğu DEAŞ'e destek vermekteydi (Karakuş 2018: 44).

Sünni milletvekili Ahmed el-Alvani, 2014 genel seçimleri öncesi kasten adam öldürmekle suçlanmış ve Anbar vilayetinin merkezi Ramadi'de tutuklanmıştır. Bu sırada korumaları ve kardeşi de öldürülmüştür. Bunun üzerine halk bu yaşananlara tepki göstermiş ve 40 Sünni Arap milletvekili istifa etmiştir. Maliki rejiminin aşırı güç kullanarak olayları bastırmak istemesi üzerine olaylar daha da şiddetlenmiş ve 2014 yılından itibaren bu sürece DEAŞ de dâhil olmuştur. Nihayetinde 2014 yılının Kasım ayında Alvani idam cezasına çarptırılmıştır. Bağdat yönetiminin, Ramadi ve Felluce'de giderek etkisi artan DEAŞ'i bahane ederek bölgeye yönelik askeri operasyonlara ağırlık vermesi Anbar vilayetinde güvenlik sorununu çözmek yerine daha vahim hale getirmiştir (Arı 2017: 405-406).

Haydar El-Abadi 11 Ağustos 2014'te hükümeti kurma görevini Cumhurbaşkanı Fuat Masum'dan almıştır. Maliki'nin politikaları Irak'ta Sünni-Şii gerilimini daha da tırmandırmıştır. Ayrıca temel kamu hizmetlerini halka yeterince ulaştıramamıştır. Irak halkı ülkenin beceriksizce yönetilmesinden dolayı eylemlere başlamıştır. Bunun üzerine Abadi hükümetinden reform yapmasını beklemişlerdir. Ülke geneline yayılan bu eylemler aylarca sürmüş ve 2015 yılının yaz aylarında meydana gelen bu protesto gösterileri Irak siyasetini ciddi şekilde etkilemiştir (Karakuş 2018: 46).

Halkın dile getirdiği konulardan biri de 2015 yılındaki yolsuzluk olayları olmuştur. Maliki döneminde Irak ekonomisine, petrol gelirleri ve dış yardımlarla birlikte toplam 1 trilyon dolar girdiği fakat bunun 500 milyar dolarlık kısmının nereye gittiğinin belirsiz olduğu belirtilmiştir. Irak halkı, yaşam standartlarının arttırılmasını ve yolsuzluk dosyalarının yeniden açılarak, eski yönetici ve bürokratların hesap vermesini istemektedir. Iraklılar Tahrir Meydanı'nda siyasetçilere güvenlerinin kalmadığını belirtmiştir. Şii liderlerinden olan Mukteda es-Sadr müritlerine protesto gösterilerine katılmalarını emretmiştir. Başka bir Şii dini lider Ayetullah Ali el-Sistani de hükümetin halkın isteklerini dinlemesi gerektiğini ifade etmiştir (Kalaycı ve Güngörmez 2015, Aktaran, Karakuş 2018: 47).

İşgal süresinde yapılan yanlış uygulamalar ve toplumsal olarak var olan mezhepsel ayrışmayı siyasi alana da taşıyarak derinleştiren politikalar sebebiyle kendisine taban bulan DEAŞ Maliki döneminde uygulanan dengesiz ve baskıcı politikalar ile iyice güçlenmiştir. 2014 yılına gelindiğinde Abadi hükümeti tarafından yapılan reformlar güçlenmiş bir DEAŞ karşısında yetersiz kalmış ve artık beklemeye tahammülü kalmayan halk kendisinin güvenliğini sağlayan milis güçlerine meyletmiş, bu da mezhebi bölünmeyi daha da derinleştirmiştir. DEAŞ'ın bastırılması sonrası halkın bu eğilimini kullanıp kendi nüfuzunu artırma çabasına giren yerel milis kuvvetleri kendi içlerinde bir çatışmaya dönmüştür.

DEAŞ gibi Sünni temele dayandığını idda eden bir terör örgütünün nasıl Sünni halkın azınlıkta olduğu Irak'ta ortaya çıktığı ve taban bulduğu sorusu da kafaları meşgul eden bir sorudur. Irak'da Saddam sonrası uygulanan Baassızlaştırma politikası

sebebiyle görevinden uzaklaştırılan binlerce insanın yeni Irak'ta kendilerini konumlandırma arayışları sırasında karşılarına çıkan DEAŞ insan kaynağı bulmak konusunda sıkıntı yaşamamıştır. İşgal sonrası Baas mensubu olmasa bile Sünni olduğu için dışlanan insanlar da DEAŞ için bulunmaz bir fırsat haline gelmiştir.

Iraq Body Count (<http://www.iraqbodycount.org>, 16 Nisan 2019'da erişildi.) sitesinde 2003-2018 arası kayıtlara geçmiş sivil ölüm sayısı 205197 olarak verilmiş ancak kayıtlara geçmeyen ölümler ve kayıtların güvenilirliği sorunu bu sayının aslında çok daha fazla olduğuna işaret etmektedir. 2003 yılından beri sürekli kaosu hâkim olduğu ülkede Halk güvenliği sağlayacaksa DEAŞ'e bile razı olacak duruma gelmiştir.

5.7. Sonuç

Bir zamanlar daha çok Filistin meselesi düzleminde adlarını duyduğumuz Hamas ve Hizbullah gibi örgütlerle yalnızca Şîi devrimci yapılara ait olan radikal ve militarist askerî söylem, 11 Eylül saldırılarıyla ve özellikle de Suriye'deki iç savaşla birlikte Sünnî dünyaya da yayılan ve Sünnîliği de tanımlayan bir kavram olmaya başlamıştır (Demir 2013: 1). Meşruluğunu temellendirmek ve halk içerisinde taban bulmak için Sünni – Selefi düşünce ekolünü benimsediğini iddia eden DEAŞ'in İslamiyet'e tek katkısının Batılı ülkelerde yükselen İslamafobiyi körüklemesi olmuştur.

Sadece DEAŞ değil diğer radikal terör örgütlerinin gelişimi de incelendiğinde otorite boşluğu ve siyasi istikrarsızlıktan beslenen, dezavantajlı bir toplumsal tabanın değerleri üzerine meşruluğunu bina eden ve barış zamanında asla sürdürülemeyecek katılıkta bir işleyişe sahip oldukları görülebilir. Bu bağlamda DEAŞ'i de klasik bir terör örgütü olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

VI. BÖLÜM

6. SONUÇ

Irak hem stratejik konumu hem de zengin enerji kaynakları bakımından küresel ve bölgesel devletlerin çokça ilgisini çeken; geniş imkânları ve çetin imtihanları bünyesinde barındıran bir devlettir. Yaklaşık 4000 yıla yakındır yerleşim alanı olarak kullanılan coğrafya birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu zengin birikim aynı zamanda çok yönlülüğü ve çok kültürlülüğü de beraberinde getirmiştir. Irak ne sadece Arap, Türk, Kürt, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Şii, Sünni, Yezidi, Nusayri olarak tanımlanabilir ne de bunlardan bağımsız düşünülebilir. Hem bunların hiçbirisi hem de hepsidir.

Kimlik oluşumu doğası gereği çoğu kez bilinç dışında ya taraf olmanın ya da karşısında yer almanın motivasyonunu sağlar. Bu süreçte ortak tarih mitleştirilir, aktörler kahramanlaştırılır, entelektüeller ve sanatçılar iletişim araçları vasıtasıyla aktif rol oynar. Kolektif kimlik üyeler tarafından sübjektif bir biçimde algılanır, yaşanır ve ötekiyle farklılıklar vurgulanarak inşa edilir (Dalbay 2018: 169-170).

Sünnilik ve Şiiliğin Irak'ta oluşumunda da tarihi olaylar mitleştirilmiş, tarihi şahsiyetler kahramanlaştırılmış ve bu durum edebi ve kültürel eserlerle pekiştirilmiştir. Siyasi boyutta da taraf olmanın olmazsa olmaz olarak algılanması ve tarafsız olmaya imkân tanımayan bakış açıları, bu ayrımı derinleştirmiş ve tarafları çatışmacı bir dile yöneltmiştir.

Her ne kadar Zizek İslam dünyasındaki şiddet ve çatışmaların temelinde gelenek değil modern dönemin Batı istilacı ruhu yatmakta olduğunu, Batı ve İslam dünyası arasındaki ilişkilerin, bir "biz ve onlar" meselesi değil Batının dünya işlerindeki çıkarları meselesi olduğunu (Zizek, 2015, Aktaran, İşcan 2018: 246) iddia etse de

Irak'ta Sünnilik ve Şiiliğin arasındaki rekabeti ve bu rekabetin sebep olduğu çatışma halini sadece iç dinamikler ya da dış dinamiklerle açıklamaya çalışmak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Irak'ta 20. ve 21. yüzyılda Batılı devletlerin müdahalesi inkâr edilememekle birlikte bu müdahaleye zemin hazırlayan Irak'ın iç dinamiklerini de göz ardı etmemek gerekir.

Bu kadar çok katmanlı yapılarda hangi kimliğin ön planda olduğu zaman ve olaylara göre farklılık gösterebilir. Kişiler bazen bireysel kimlikleri ile hareket ederken bazen de aşiret, mezhep gibi kolektif kimliklerine yönelmektedir. Birleştirici genel bir kimlik aidiyetinin olmadığı ya da zayıf olduğu dönemlerde insanlar yerel kimliklerine daha sıkı sarılmaktadır. Ortak paydalara vurdu yapan birleştirici bir üst kimlik olmayınca yerel kimliklerin farklılıkları ön plana çıkarılarak ayrıştırılan toplumsal kesimler rahatlıkla maşa olarak kullanılabilir.

Çalışmamızın ana konusu olan Irak'taki Sünni ve Şii kimliği 9. yüzyıldan beri var olsa da özellikle Osmanlı sonrası dönemde daha çok gündeme gelmiştir. İngiltere tarafından toplumsal hassasiyetler gözetilmeden kurulmuş suni bir devlet olan Irak, halkta karşılık bulmamıştır. Bu keşmekeş içerisinde aşiret ve mezhep aidiyetleri ön plana çıkmış bu da ülke içerisinde farklı grupların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Ülke içerisinde istikrarsız bir ortamın oluşması ile birbirine üstünlük kurmak isteyen kesimlerin dış destek arayışında İngiltere ile işbirliğine girmesi tam da İngiltere'nin istediği zayıf, kendisine muhtaç bir uydu devlet oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Irak'ta Sünni ve Şii kesimlerin otorite kurma çabalarında dini bir söylem kullandığı gözlemlenmektedir. Otoritenin dinselikle nitelenmesi, iki kaynaktan ortaya çıkmaktadır. Birincisi; dinin asıl kaynağında, yani Kuran'da yapılan bir belirlemedir. Bu durumda otoritenin kaynağı, dini oluşturan ve şekillendiren kaynağa dayanmaktadır. İkincisi ise, insanlar tarafından oluşturulan bir otoritenin din ile ilişkilendirilmesi ile olmaktadır. Bu şekildeki otoritenin kaynağı insanlar olmasına rağmen, dinsel metinler içerisinde bu otoriteye ilişkin argümanlar ortaya konulmaktadır (Yar 2003: 2-3). Sünnilik ve Şiilik gibi kolektif kimlik çatışmaları ile ilişkilendirildiğinde din özünün

dışına çıkıp ayrıştırıcı ve ideolojik hale getirmektedir. Ülke içerisinde ki iktidar mücadeleleri neticesinde iktidara talip olan her kesim kendi varlığını ve iktidar hakkını meşrulaştırmak için dini araç olarak kullanmaktan çekinmemiştir.

1979 İran İslam Devrimi sonrası İran'ın "Devrim İhracı" politikası Irak'ta Şiileri heyecanlandırırken Sünnileri tedirgin etmiştir. Yıllarca nüfus olarak azınlıkta olmasına rağmen iktidarda olan Sünnilerin bu durumun değişmesini istememesi ve Şiilerin bir intikam arayışına girmesi endişesi Sünnileri kendi içerisinde daha korumacı yaparken Şiilere karşı daha saldırgan hale getirmiştir. Bu saldırganlık aslında Şiileri İran'a mecbur bırakarak İran'ın işini kolaylaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır. İki kesimin de kendi içerisinde bir ekonomik sistemi ve silahlı kanadı olduğu düşünülürse zaman zaman karşılıklı şiddet eylemleri de gerçekleşmiştir.

İslamiyet'in ilk yıllarından beri zaman zaman karşılaştığımız siyasetin dini kavramları kullanması son dönemde Irak'ta çok sık karşılaşılan bir durum haline gelmiştir. İki kesim de birbirini günahkâr olmakla, İslamiyet'e zarar vermekle itham etmiş hatta daha da ileri giderek dinden çıktığını iddia etmiştir. Barış ve esenlik anlamına gelen İslam, siyasi araç haline geldiğinde tahrip gücü yüksek bir silaha dönüşmektedir.

Çatışmalar istikrarsızlık ortamından beslenir. Bu bağlamda ABD'nin 2003'te Irak'a müdahalesi ve Irak ta yapılan yanlış siyasi hamleleri ülkede keşmekeş ortamı oluşturması sonucu ciddi bir bürokrasi ve güvenlik boşluğuna sebep olmuştur. Bu boşluk Irak'ın iç işlerine müdahale etmek isteyen ülkelere fırsat vermiştir. 2011 yılında ABD'nin Irak'taki son askerlerini geri çekmesi, ülkedeki iktidara talip olan gruplar arasındaki çatışmaları alevlendirmiş ve üstünlük kurmak isteyen grupların dış destek arayışına girmesi Irak siyasi yapısını içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Bu süreçte İran sadece Şiilere destek vermekle kalmamış DEAŞ'le mücadele kapsamında fiili olarak da Irak içerisinde askeri varlık göstermiştir. Yani ABD işgali aslında en çok İran'ın işine yaramıştır.

Irak'ta merkezi hükümet DEAŞ olayları ve mezhebi rekabetle uğraşırken KBY petrol ve doğalgaz üzerinden Batılı enerji şirketleri ile anlaşmalar yapmakta ve DEAŞ mücadelesi kapsamında KBY dışına yerleştirdiği peşmergelerle fiili etki alanını genişletmektedir. ABD bir yandan KBY ile enerji şirketleri üzerinden görüşmeye devam etmekte, bir yandan İran'ı dengelemek için Selefi-Vahhabi düşünce ekolünü yayan Suudi Arabistan'la ilişkilerini geliştirmekte, bir yandan da İran'la sözde karşıt ama fiiliyatta tepkisiz bir ilişki gütmekte. Ülke içinde de bölgede de rekabet halinden en çok yarar sağlayan devlet ABD olmuştur.

Iraklı Sünnîlerin, ABD işgalini ve bunun Şîîler tarafından desteklenmesini Moğolların Bağdat'ı istilasına benzettikleri söylenebilir. Bunu “seçilmiş travma”²⁹ kavramı ile açıklamak mümkündür. Seçilmiş travma büyük grubun kimliği için önemli bir işaret olur (İşcan 2018: 252-253). Bu travma ile birlikte Baassızlaştırma politikaları sonucunda Sünnîlere yönelik başlatılan cadı avı, işgal sonrası yaşanan insan hakları ihlalleri ve Şii iktidarların mezhepçi politikaları Sünnî kesimde bir güvensizlik ve ümitsizlik haline sebep olmuş; ve bir çok Sünnî nüfus yoğunluğu olan devlet varken DEAŞ gibi kendisini Sünnî olarak nitelendiren bir terör örgütünün Şii nüfus yoğunluğu olan Irak'ta toplumsal temel bulmasına sebep olmuştur.

Özellikle toplumun günlük hayatına yansıyan sorunlarla (sağlık, güvenlik, istihdam, eğitim vb.) ilgilenmek vakit alacağı için siyasiler daha hızlı sonuca ulaşmak için pragmatist yol olan mezhep algısı üzerine eğilmiş ve zamanla mezhebi kadrolaşmalarla birlikte siyasi ve bürokratik anlamda da mezhep çatışmaları yaşanmıştır. Ve diğer mezhebi düşman olarak görme eğilimi artmıştır.

Esasında günümüzdeki Sünnî ve Şii kesimlere baktığımızda bu mezheplerin oluşmasındaki tarihi sebeplerden uzaklaşmış fikri tartışmalar ve çalışmalar bir kenara bırakılmış, taklit ve fonksiyonel yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Fikri temelden uzak salt taraftarlık durumu da çatışmaları derinleştiren en önemli sebeplerden biridir.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Onat, Hasan, (2007), *Kerbela'yu Doğru Okumak*, Akademik Ortadoğu, İstanbul

DEAŞ'ın kendini temellendirdiği Sünniliğin içi daha çok Seleflilik tarafından doldurulmaktadır ve bu anlayış, tek gücünü Şîî karşıtlığı üzerine kurmaktadır (Demir 3003: 4). Bu sebeple Irak'ta yaşanan durumu Sünni Şii çatışması olarak değerlendirmek yerine Şiilik ve Selefi ekolün çatışması olarak da değerlendirebiliriz.

Irak'ta sadece Sünni ve Şiiler değil her türlü etnik ve sekter kimlik için yerel özelliklerini hatırlamaları ve dış müdahalelerden ziyade ülkenin iç dinamikleri ile hareket etmeleri gerekmektedir. Toplumsal açıdan desteklenen grupların dini temelli olup "İslam Devleti" kurma amacını taşıdığını iddia eden kesimlerin amaç ve araçlarını doğru tespit edip etmediği değerlendirilmelidir. Sünni yada Şii fark etmeden İslam Devleti kurma amacında olduğunu iddia edip bu amacı aslında kendi otoritesi ve iktidarı için araç haline getirenlerin bütüncül olarak Irak'ın bütün kesimlerine fayda sağlaması beklenemez.

Kısa ve orta vadede Kürt kesiminin tek bir Irak devleti çatısı altında yer almaya yanaşmayacağı ortadadır. Bu gün bağımsızlık kazanamadıkları için federal bir devlet olarak Irak sınırları içerisinde yer almaktadırlar. Nüfus avantajı Şiilerde olduğu ve şu an iktidarda Şiiler olduğu için uzlaşma için en önemli adımı Şiiler atacaktır. Bu adım Sünni kesimi de uzlaşma için cesaretlendirecektir. Irak'ta siyasi yapıdaki her türlü aktörün Irak iyi olursa iyi, kötü olursa kötü olacağını bilerek hareket etmesi sözde yapılan olumlu değişikliklerin tabana doğru inmesini sağlayacak ve halkın tekrar devletine güvenmesine imkan verecektir.

KAYNAKLAR

- Abbas, Ziya (2013). *Irak'ta Şii Merciin Siyasi Rolü*. İstanbul: Önsöz Yayıncılık
- Abbas, Ziya (2014). Irak'ta Şii Merciliği'nin Siyasi Rolü, (<http://sahipkiran.org/2014/01/25/irakta-sii-merciliginin-siyasi-rolu>, 22.02.2019 tarihinde erişildi)
- Abbas, Ziya (2016). "El Havza El İlmiyye (Şii Medreseleri)". *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*. 1 (8): 117-124
- Abedin, Mahan (2003), "Hizb el- Dawa el- İslamiyye", (https://www.meforum.org/meib/articles/0306_iraqd.htm, 28 Haziran 2019'da erişildi)
- Acun, Can (2014). "Irak'ta İsyanın Haritası: Silahlı Gruplar". *Seta Perpaktif*: 55, (<https://www.setav.org/irakta-isyanin-haritasi-silahli-gruplar/>, 26 Nisan 2019'da erişildi)
- Adıgüzel, Abdülcabbar (2015). "Şii İmamiyyenin Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Referansları". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (2): 119-149
- Akbulut, Ahmet (2014). *Tarihte ve Günümüzde Selefilik,"Selefiliğin Teolojik ve Düşünsel Temelleri"*. Ensar Yayınları: İstanbul
- Akkan, Erdoğan (1999). "Irak". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#1>, 7 Şubat 2019'da erişildi)
- Akkaya, Güşlah Neslihan; Baştürk, Levent; Demir, Zehra Sanem; Küçükkeleş, Müjge,; Torlak, Furkan; Ziya, Salih (2013). "Irak Siyasetini Anlama Klavuzu". *SETA Yayınları*. Ankara: Pelin Ofset

- Akoğlu, Muharrem (2013). “Irak’ta Şii Varlığı”. *E- Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*. 2 (6): 391-428
- Algar, Hamid (2004), “Merci-i Taklid” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (<https://www.islamansiklopedisi.org/merci-i-taklid>, 18 Haziran 2019’da erişildi)
- Al- Juburi, Shatha (2009). “The softening tone of the Islamic Supreme Council of Iraq”,(<https://www.opendemocracy.net/en/opensecurity/softening-tone-of-islamic-supreme-council-of-iraq/>, 28 Haziran 2019’da erişildi
- Aljumaily, Ahmed Yousif Ckittan; Aslan, Hüseyin (2018). “2018 Parlamento Seçimleri Öncesi Irak Siyasi Haritası”. *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*: 69, (<https://orsam.org.tr/tr/2018-parlamento-secimleri-oncesi-irak-siyasi-haritasi/>, 21 Nisan 2019’da erişildi)
- Altun, İsmail (2012). “Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Őif Yaklaşımların Analizi”. *İslami Araştırmalar Dergisi*. 27: 1-27
- Al Sadon, Watqeh (2018). “Çağdaş Irak’ta Arap Aşiretlerin Siyasi Rolü”. *Orsam Anliz*: 221, (<https://orsam.org.tr/tr/cagdas-irakta-arap-asiretlerinin-siyasi-rolu/>, 12 Ağustos 2019’da erişildi)
- Apak, Adem (2005). “Haz. Osman’ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Bazı Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi*, 4: 157-170
- Apak, Adem, “Tüm Yönleri İle Kербela Olayı”, (<http://www.sonpeygamber.info/tum-yonleriyle-kerbela-olayi>, 7 Şubat 2019’da erişildi)
- Arı, Tayyar (2007). *Irak, İnan, Abd ve Petrol*. İstanbul: Alfa Yayınları

- Arı, Tayyar (2008). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. Bursa: MKM Yayıncılık
- Arı, Tayyar (2018). *Geçmişten günümüze Ortadoğu Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı*. II. Cilt. Bursa: Alfa Akademi Basım Yayım Dağıtım
- Ataman, Muhittin (2004).”İran-İrak Üstünlük Mücadelesi: Çok Boyutlu Sorunlar”. Dünya Çatışma Bölgeleri. Ed. K. İnat, B. Duran, M. Ataman. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 55-86
- Atçeken, İsmail Hakkı (2000). “ Hz. Osman Dönemi İç Olaylarında Mervân B. Hakem’in Rolü”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9: 315-348
- Avcı, Casim (1998), “Hilafet”. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/hilafet#1>, 22 Şubat 2019’da erişildi)
- Aydın, Mustafa; Özcan, Nihat Ali; Kaptanoğlu, Neslihan (2007). “Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak’ın Geleceği ve Türkiye”. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*. Ankara: Matsa Basımevi
- Bale, Jonathan (2015). “Irak’ın Geleceğinde Dönüm Noktası: Tikrit Savaşı”, (https://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2015/03/150324_tikrit_analiz, 22 Mayıs 2019’da erişildi)
- Bezirgan, İnci Muratlı (2012). *ABD Ve Irak Şiileri Arasındaki İlişkiler 2003-2010 Dönemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bilgin, Nuri (1999). *Kolektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Bilici, Salih; Kurşun, Muhammet; Okuducu, İdris; Ünal, Barışkan (2014). “Irak’ta Yeni Hükümet Güvenoyu Aldı”, (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakta-yeni-hukumet-guvenoyu-aldi/123887>, 22 Mayıs 2019’da erişildi).

- Bulut, Halil İbrahim (2012). “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik”. Ed. Ataman, M.; Aydın, F.; İnat, K.; Yıldırım B. *Ortadoğu Yıllığı 2011*. İstanbul: Açılım Kitap
- Büyükkara, M. Ali (2014). “Günümüzde Selefilik ve İslami Hareketlere Olan Etkisi”. *Tarihte ve günümüzde Selefilik*. Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantı. S. 485-524
- Cabbar, Felah (2004). *Irak'ta Şii Hareketi ve Direnişi*. Çev. H. Hikmet. İstanbul: Agora Kitaplığı
- Ca'feriyan, Rasul (2007). “Geçmişten Günümüze Kum Kenti”. Çev: M. Bozan. *Dini Araştırmalar Dergisi* 27(9): 309-322
- Canikli, İlyas (2006). “Ehl-i Sünnet-Siyaset İlişkisi Bağlamında Hilafetle İlgili Tartışmalarda Rivayetlerin Rolü”. *Dini Araştırmalar Dergisi*. 24 (8): 143-156
- Cansever, Nesrin (2010). *Saddam Sonrası Irak'ın Yeniden Yapılanma Sürecinde Şiilerin Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Cleveland, William L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. M. Harmanacı, İstanbul: Agora Kitaplığı
- Cole, J. R.I. (2006). *The Ayatollahs and Democracy in Iraq*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Çetinsaya, Gökhan, Özhan Taha 2009. *İşgalin 6. Yılında Irak*. Ankara: SETA Yayınları
- Çetinsaya, Gökhan (2005). “30 Ocak 2005 Seçimleri Sonrası Irak”, (<https://www.setav.org/30-ocak-2005-irak-secimleri-sonrasi-irak/>, 26 Nisan 2019'da erişildi)

- Çikrikçi, Tolga (2009). *Son Gelişmeler Ekseninde Türkiye Irak İlişkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çubukçu, Mete (2006). *Ortadoğu'nun Yeniden İşgali*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık
- Çubukçu, Mete; Özhan, Taha (2010). "İşgal Altında İstikrar Arayışları: 2010 Irak Seçimleri". *SETA Analiz: 20*, (<https://www.setav.org/isgal-altinda-istikrar-arayislari-irak-secimleri/>, 14 Aralık 2014'de erişildi)
- Dağ, Ahmet Emin (2015). "Irak Rporu". İstanbul: İhh İnsani Yardım Vakfı. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi
- Dai, Yamao (2008). "Transformation of the Islamic Da'wa Party in Iraq: From the Revolutionary Period to the Diaspora Era". *Asian and African Area Studies*, 7 (2): 238-267
- Dalar, Mehmet (2015). "Kendi Kaderini Tayin Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi". *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 32(20): 13-52
- Dalar, Mehmet (2015b). "Ortaklıkçı Demokrasi Model Irak İçin Mümkün mü?". *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler 11*: 347-381
- Dalbay, Ramazan Saim (2018). "Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 31 (2)*: 161-176
- Dale, Helle (25 Ağustos 2005). "Demokrasiyi sağlamaya çalışmak". *Washington Times*
- Dawisha, Adeed (2010). "Iraq: A Vote Against Sectarianism". *Journal of Democracy* 21. 3: 26-40
- DEAŞ Doğuşu, (<https://vimeo.com/115994349>, 05.01.2015'de erişildi)

Demir, Ahmet İshak (2005). “İbn’ül Muhtar El- Hilli’ye Göre İmamet”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 (46)*: 85-102

Demir, Hilmi (2013). “Sünnilik ya da Batı Merkezli Çatışma Teorilerinin Operasyon Alanı Ortadoğu”. *Türk Akademisi Siyasi Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV)*, (<https://www.tasav.org/index.php/sunnilik-ya-da-bati-merkezli-catisma-teorilerinin-operasyon-alani-ortadogu.html>, 22 Mayıs 2019’da erişildi)

Demir, Hilmi, Akli Karışıklar İçin Selefilik Sünnilik Rehberi, https://www.academia.edu/38251897/Akl%C4%B1_Kar%C4%B1k%C5%9F%C4%B1klar_%C4%B0%C3%A7in_Selefilik_S%C3%BCnnilik_Rehberi.pdf, 02 Mart 2019’da erişildi.

Demirci, Kadir (2011). “Zeydiyye ve Hadis”. *İslami İlimler Dergisi. 6 (1)*: 193-218

Dilek, Bahadır Selim (2008). Irak’ta Petrol Kavgası. *Cumhuriyet Enerji. 2*: 10-11

Dmereal, Nabel Ashraf Anwar (2018). *2003 Sonrası Dönemde Irak’taki Şii-Sünni Çatışması: İç ve Dış Aktörlerin Rolü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Documanted Civilian Deaths by Violence, (<https://www.iraqbodycount.org/database/>, 16 Nisan 2019’da erişildi)

Duman, Bilgay (2014). “Irak’ta 2014 seçimleri DEAŞ Operasyonu ve Irak’ın Geleceği”. *Orsam Rapor: 190*, (<https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-2014-secimleri-isid-operasyonlari-ve-irak-in-gelecegi/>, 22 Mayıs 2019’da erişildi)

Duman, Bilgay (2019). “2018 Irak Değerlendirmesi DEAŞ’den Sonra Nereye”, (<https://orsam.org.tr/tr/2018-irak-degerlendirmesi-isidden-sonra-nereye/>, 22 Mayıs 2019’da erişildi)

Dünden bugüne Irak Şam İslam Devleti (DEAŞ), (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/06/140611_isid_kimdir, 11 Haziran 2014'te erişildi)

Ebu Ömer El-Bağdadi'nin Öldürüldüğü Teyit Edildi, (http://www.ydh.com.tr/HD2975_ebu-omer-el-bagdadinin-olduruldugu-teyit-edildi.html, 24 Nisan 2019'da erişildi)

Ebu Zehra, Muhammed (1970). *İslamda Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*. Çev. E. Ruhi Fırlalı, O. Eskicioğlu. İstanbul: Yağmur Yayınevi

El- Makrizi, (2002), "Ehl-i Beyt'in Fazileti" Çev. M. Söylemez, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 43 (2): 413-447

Erkmen, Serhat (2012). "Irak siyasetinde değişim: etnik-mezhepçi çizgilerden merkezîyetçilik sorununa". *Ortadoğu Etütleri*. 1 (4): 143-164

Erkmen, Serhat. (2014). "Irak'ta Fiili İşgal Sona Erdi: Şimdi Irak'ı Ne Bekliyor?". (www.orsam.org.tr/tryazigoster.aspx?ID=2986, 1 Kasım 2014'te erişildi)

Et-Talib, İmaduddin Halil (1999), "Irak", (<https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#2-ortacag-musliman-cografyacilarina-gore-irak>, Erişim Tarihi: 07.02.2019)

Fazilet Partisi: Irak'ta Özerklik Vilayetlere Dayalı Olsun, (http://www.ydh.com.tr/HD1304_fazilet-partisi--irak-ta-ozerklik-vilayetlere-dayali-olsun.html, 26 Haziran 2019'da erişildi)

Fırlalı, Ethem Ruhi, (1996), *Gadir-i Hum*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gadir-i-hum>, 07 Şubat 2019'da erişildi

Galalı, Bahros (2015). *Federalizm Ve Konfederalizm Arasında Irak ve Lübnan Siyasi Sistemleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Galbraith, Peter (2007). *Irak'ın Sonu Ulus Devletlerin Çöküşü mü?*. Çev. M. Murat İnceayan, İstanbul: Doğan Kitap
- Gergin, Nadir (2015). “Ortadoğu'da Alışılmışın Dışında Bir Terör Örgütü: DEAŞ (Irak Şam İslam Devleti)”, *Terör ve Şiddet Sarmalında Ortadoğu ve Afrika*, Ed., B. Sevinç, İ. Çiftçi. Ankara: Karınca Yayınevi. 29-47
- Gökcan, Özkan (2014). “Ortadoğu’da bir Kürt Töplülüğü: Feyliler”. *Alternatif Politika* 3 (6): 359-386
- Gunter, Michael M. (2010). *Historical Dictionary of the Kurds*. 2nd Edition, Toronto: Scarecrow Press
- Güneş, Kamil (2004). “Şia ile Mutezile Arasında İttifak ya da İhtilaf Edilen Bazı Kelami Meseleler Üzerine”. *Bakü Devlet Üniversitesi İlim Dergisi* 2: 183-202
- Hançabay, Halil İbrahim (2015). “Hz Osman’ın Halife Seçilmesi”. *EKEV Akademi Dergisi* 58 (18): 375-394
- Hakyemez, Cemil (2013). “Ehl-i Sünnet’in Şiilik Algısı ve Temel Etkenler”. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 2 (6): 173-194
- Hasan, Harith (2019). “From Radical to Rentier Islamism: The Case of Iraq’s Dawa Party”. Carnegie Middle East Center, (<https://carnegie-mec.org/2019/04/16/from-radical-to-rentier-islamism-case-of-iraq-s-dawa-party-pub-78887>, 28 Haziran 2019’da erişildi)
- Haylı, Selçuk (2004). “Irak'ın Başlıca Coğrafi Özellikleri Ve Petrol Yatakları”. *Uluslararası İkinci Ortadoğu Semineri (Dünden Bugüne Irak)*. Elazığ
- Hizmetli, Sabri (1999). “Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları: Sonuçları ve Etkileri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (39): 27-54

Hoca, Halid; Ufuk Ulutaş (2014). “Suriye Devrim mi? Bölünme mi?”, *Seta Analiz*. 95, (<https://www.setav.org/suriye-devrim-mi-bolunme-mi/>, 26 Nisan 2019’da erişildi)

How They View Each Other, (<http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/06/18/the-sunni-shia-divide-where-they-live-what-they-believe-and-how-they-view-each-other/> 01 Ocak 2015’de erişildi)

Hut, Davut (2013). “Petrolün Lanetlediği Ülke: Irak”, <http://ordaf.org/petrolun-lanetledigi-ulke-irak/>, 14 Ağustos 2019 tarihinde erişildi

Irak Anayasası. Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), (https://issuu.com/cagdaulusalcizgi/docs/20101224_irakanayasasi, 20 Haziran 2019 tarihinde erişildi)

Irak Ekonomisi, (<http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa>, 7 Şubat 2019’da erişildi)

“Iran-Iraq War” (1985). *Great Decisions* 30

Irak Müslüman Alimler Heyeti. “Irak’taki Son Seçimler Hakkında Açıklama”, (<http://www.heyetnet.org/tr/2018/06/11/1328-sayili-aciklama-iraktaki-son-secimler-hakkinda-aciklama/> 24 Haziran 2019’da erişildi)

Irak Siyasi Haritası, (<https://www.harita.gov.tr/urun-231-irak-siyasi-haritasi-.html>, 23 Mart 2019’da erişildi)

Irak Ülke Bülteni 2017, (<https://www.deik.org.tr/uploads/irak-ulke-bulteni-ekim-2017.pdf>, 26 Mayıs 2019’da erişildi)

Irak’ın Nüfusu 38 Milyonu Geçti, (<https://turk-archive.aawsat.com/2018/10/article55439693/irakin-nufusu-38-milyonu-gecti/>, 16 Mart 2019’da erişildi)

Irak’ın Yeni Cumhurbaşkanı Berham Salih Oldu, (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45714905>, 26 Nisan 2019’da erişildi)

“Irak’ta 4000 Yıllık Kayıp Şehir Bulundu”, <https://www.ntv.com.tr/galeri/sanat/irakta-4-bin-yillik-kayip-sehir-bulundu,FpDiMp5etUm2mG7VVZC8GQ/Zw7ewIhxQ0Kz1e2qIPqO7Q>, 18 Ağustos 2019’da erişildi

Irak’ta Seçim Sonuçları Açıklandı, (<https://www.cnnturk.com/haber/dunya/irakta-resmi-secim-sonuclari-aciklandi>, 2014, 26 Nisan 2019’da erişildi)

Irak’ta Genel Seçimlerin Kesin Sonuçları: Şii Lider Sadr’ın Desteklediği Sairun İttifakı Birinci, (<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201805191033512604-irak-genel-sevim-sadr-koalisyon-sairun-birinci/>, 26 Nisan 2019’da erişildi)

Irak’ta Seçimin Ardından Hangi İhtimaller Konuşuluyor, (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44153278>, 22 Mayıs 2019’da erişildi)

Irak’ta Yeni Kabine Tartışmaları: Sekiz Bakanlık İçin İsimler Hala Açıklanmadı, (<http://old.qha.com.ua/tr/siyaset/irak-ta-yeni-kabine-tartismalari-sekiz-bakanlik-icin-isimler-hala-aciklanmadi/174938/>, 26 Nisan 2019’da erişildi)

Irak’ta Yeni Hükümet Göreve Başladı, (<https://www.sabah.com.tr/dunya/2018/10/25/irakta-yeni-hukümet-goreve-basladi>, 26.04.2019’da erişildi)

Irak’taki Başlıca Laik Örgütlenmeler, (http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/printable/040129_irak_laik.shtml, 28 Haziran 2019’da erişildi)

Iraqi Front for National Dialogue, Iraqi National Movement, (http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-iq/dv/d-iq20091202_06_/d-iq20091202_06_en.pdf, 28 Haziran 2019’da erişildi)

İşılak, Halil (2015). “Merci-i Taklid-Velâyet-i Fakîh Anlayışı ve Irak Şifliğinde Merci-i Taklidlerin Velâyet-i Fakîh Anlayışına Bakışı”. *intJSCS Journal*. 3: 393-400

İDP Resmi İnternet Sitesi. “Organization,” (<http://www.islamicdawaparty.com/?module=home&fname=readabtparty.php&active=6>)

- İnat, Kemal (2006). "İrak 2005". Ed.Balcı, A.; İnat, K. *Ortadoğu Yıllığı 2005*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım
- İşcan, Mehmet Zeki (2007). "Bir Türk Bilgini İmam Maturidi'nin İslam Düşüncesine Katkıları". *Uluslar arası Türk Dünyasının İslamiyete Katkıları Sempozyumu*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi
- Kahraman, Abdulkadir (2008). *İrak'ın Geçmişi, Bugünü Ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kalaycı, Mehmet (2011). *Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyl Bilimler Enstitüsü
- Kalaycı, Rıdvan; Güngörmez, Oğuz (2016). "İrak 2015". *Ortadoğu Yıllığı 2015*. Ed. Ataman M. İnat K. İstanbul: Açılım Kitap. 29-56
- Kalkan, Yılmaz (1991). *Bir Ortadoğu Gerçeği Irak ve Saddam Hüseyin*. İstanbul: Beyan Yayınları
- Karabiber, Namık Kemal (2007). *Ehl-i Beyt Tasavvuru ve Erken Dönemdeki Yansımaları (Hicri I. Ve II. Asır)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Karakuş, Selime (2018). *DEAŞ/DEAŞ'in Tarihsel Arka Planı Irak ve Suriye Siyasetine Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kaymal, Cansu (2017). "Şia'da İmamet Meselesi ve Egemenlik". *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1 (2): 172-195

- Kavak, Gökhan (2011). *I. Körfez Savaşı Sonrası Irak'tan Türkiye'ye Göçler ve Sonuçları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Keegan, John (2005). *Irak Savaşı ve Türkiye*. İstanbul: Marka Yayınları
- Kekilli, Emrah (2018). "Irak Genel Seçimleri: Irak'ta Yeni Bir Siyasi Kültür Arayışı". *Seta Analiz: 239*, (<https://www.setav.org/analiz-irak-genel-secimleri-irakta-yeni-bir-siyasi-kultur-arayisi/>, 24 Nisan 2019'da erişildi)
- Kelpetin, Mahmut, (2008), "Hz. Ömer Dönemi Irak Fetihleri", *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
- Keskin, Mehmet, (2005). *Eşarîliğin Teşekkül Süreci*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kıran, Abdullah (2015). "Mezhebi Rekabet mi? Mezhep Savaşları mı?". *Muş Alparslan Üniversitesi Siyasi Bilimler Dergisi. 1 (3): 171-191*
- Kocaoğlu, Mehmet (1995). *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Basımevi
- Kor, Zahide Tuğba (2014). "Ortadoğu konuşmaları bölgesel ve küresel perspektiften Arap Baharı". İstanbul: Küre Yayınları
- Köksal, M. Asım (2004). *Hz. Hüseyin ve Kerbela Faciası*. İstanbul: Köksal Yayıncılık
- Köse, Hasan Hüseyin (2015). *Şiilerin Irak Siyasetinde Yükselen Etkisi: ABD İşgali Dönemi (2003-2012)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kutlu, Sönmez (2008). "Ehl- Sünnet Siyaset Anlayışının Dini Temellerinin Sorgulanması". *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi. 1(1): 7-26*

Kuzey Irak'taki Etnik Gruplar ve Kürtler, http://politikakademi.org/2013/04/kuzey-iraktaki-etnik-gruplar-ve-kurtler/#_ftn11, 19 Ağustos 2019'da erişildi).

Küçükaşçı, Mustafa Sabri, (2009), Sakifetü Beni Saide, Diyanet İslam Ansiklopedisi, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/sakifetu-beni-saide>, 7 Şubat 2019'da erişildi)

Küzeci, Şemsettin (2016, Nisan 16). “21Yıllık Irak Türkmen Cephesi”. *Kerkük Gazetesi* (www.kerkukgazetesi.com/21-yillik-irakturkmen-cephesi/, 20 Nisan 2018'de erişildi)

Luizard, Pierre-Jean (2016), DEAŞ Tuzağı. Çev. Y. Özden Charles, İstanbul: İletişim Yayınları

Mahdi, Chaten (2009). *II. Körfez Savaşından Sonra Irak Ekonomisi ve Irak Petrollerinin Irak Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu araştırmaları Enstitüsü

Manavi, H. (1992). *The Basis of Leadership: Khumeyni's Claims and the Classical Tradition*, Montreal: Institute of Islamic Studies McGill University

Manaz, Abdullah. “Geçmişten Bugüne Kuzey Irak”, (www.manaz.net/arastirma/kuzey-irak, 07 Şubat 2019'da erişildi)

Manfredi, Federico (2010). “Iraq's Crooked Politicians: Talking With Sheik Ali Hatem, Leader of the Sunni Awakening Councils”. *Huffington Post*. (16 Ağustos 2010), (https://www.huffpost.com/entry/iraqs-crooked-politicians_b_683537, 28 Haziran 2019'da erişildi)

Memiş, Ekrem. (1995). *Orta Doğu Sorunları ve Türkiye*. İstanbul: Mimoza Yayınları

Moaddel, Mansoor; Tessler, Mark; Inglehart, Ronald (2008), “Foreign Occupation and National Pride: The Case of Iraq,” *Population Studies Center*. 72(4): 677-705

- Muhakkık, Mehdi, (1991), Ayetullah, Diyanet İslam Ansiklopedisi, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ayetullah>, 7 Şubat 2019'da erişildi)
- Muhammad, Arkan H. (2007). *Baas Partisi Ve Kuzey Irak Güvenli Bölgesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Mutlu, İsmail, (1997), *Mezhepler Nasıl Ortaya Çıktı*, Mutlu Yayıncılık, İstanbul
- Nakash, Yitzhak (2005). *Irak'ta Pandoranın Kutusu Şiiler*. Ankara: Elips Kitap
- National Front for Salvation of Iraq Leader Vows to Fight Islamic Party*, (<https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/news-middle-east/iraq-national-front-for-salvation-of-iraq-leader-vows-to-fight-islamic-party>)
- NATO Zirvesi DEAŞ'e Karşı Koalisyon Kuruldu*, (<https://tr.euronews.com/2014/09/05/nato-zirvesi-iside-karsi-koalisyon-kuruldu>, 22 Mayıs 2019'da erişildi)
- Okumuş, Eylem(2014). *Orta Doğu ve I.Ş.İ.D Gerçeği*. Ankara: Siyah Beyaz Kitabevi
- Omer, Mafak A. (2008). *Saddam Sonrası Irak'ta Şiilerin Yeni Konumları ve Körfez Ülkeleri Üzerindeki Olası Siyasal Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Onat, Hasan (1989). “Şiilik ve Günümüz Şiiliğinde Bazı Yeni Yaklaşımlar” *İslami Araştırmalar Dergisi*, 3 (3): 122-138
- Onat, Hasan (1991).“ Şii İmamet Nazariyesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1* (32): 89-110
- Onat, Hasan (1997). “Şiiliğin Doğuşu Meselesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1* (32): 79-117

- Onat, Hasan (2004). “Mezheplerin Kavramı ve Mezheplerin Doğuş Sebepleri”. *Kırgızistan Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlim Dergisi* 6: 7-23
- Onat, Hasan (2007). “Kerbela’yı Doğru Okumak”. *Akademik Ortadoğu*. 1 (2): 1-9
- Onat, Hasan (2013) “İran İslam Devrimi ve Şiilik”. *E-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 2(6): 223-256).
- Onat, Hasan (2005). “XVIII. Asırda Sünnî-Şiî İttifak Arayışları Üzerine”, (<http://www.hasanonat.net/index.php/93-xviii-as-rda-suenni-sii-ittifak-aray-slar-uezerine>, 8 Mayıs 2019’da erişildi)
- Önal, Recep (2013). “Matüridi’nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmindeki Yeri”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 13 (8): 325-360
- Öz, Mustafa (1994). Ehl-i Beyt. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-beyt>, 22 Şubat 2019’da erişildi)
- Öz, Mustafa (2010). Şia. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/sia#1>, 07 Şubat 2019’da erişildi)
- Özcan, Mesut (2003). *Sorunlu Miras Irak*. İstanbul: Küre Yayınları
- Özcan, Mustafa (2003). “Irak’taki Direnişin İslami Veçhesi”” Irak Dosyası II. Cilt. Ed. A. Ahmetbeyoğlu, H. Cengiz, Başkan. İstanbul: TATAV
- Özdemir, Yaşar (2014), Ehl-i Beyt Kavramının Teolojik Analizi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Özervarlı, M. Sait (2009). Selefiyye. Diyanet İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.orgtr/selefiyye>, 14 Ağustos 2019’da erişildi
- Özpek, Burak Bilgehan (2012).“En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu”, *Ortadoğu Etütleri*. 2(3): 191-192

Öztürk, Mehmet (2010). “I. Körfez Savaşından (1990-91)–11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk Amerikan İlişkilerine Etkileri”. *Akademik Bakış Dergisi*. 19: 1-27

Paris'te 'DEAŞ Saldırısı': Silahlı Saldırganın Adı Açıklandı, (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39662044>, 22 Mayıs 2019’da erişildi)

Pfiffner, James P. (2010). “Us Blunders In Iraq: De-Baathification and Disbanding the Army”. *Intelligence and National Security*. 25 (1): 76-85

Pınartaş, Ayşe (2011). ABD’nin Çekilmesi ve Muhtemel Seneryolar. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Polk, William R., (2007). *Irak’ı Anlamak*. İstanbul: Ntv Yayınları

Profil: Haşdi Şabi, (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37778936>, 22 Mayıs 2019’da erişildi)

Public Policy (2004). Economic Policy and Prospects in Iraq. *Public Policy Discussion Papers 1 (4)*: 1-37

Relations Among Muslims in “The World’s Muslims”: Religion, Politics and Society, (<http://www.pewforum.org/2013/04/30/the-worlds-muslims-religion-politics-society-relationship-among-muslims/#concern>, 01 Ocak 2015’te erişildi)

Rumayyih, Talat (2017). “Irak Devletsizlik Hali”. Irak Müslüman Alimler Heyeti, (<http://www.heyetnet.org/tr/2017/09/24/irak-devletsizlik-hali/>, 24 Haziran 2019’da erişildi)

Qurani, Ahmed Tahseen (2018). *Irak’ta Demokrasi Tartışmaları ve Yeniden Yapılanma Arayışları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Saadi, Saadi Rebaz Ahmed (2018). *Irak'ın 1925 - 2005 Arasındaki Anayasalarında Güçler Dengesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Saatçi, Suphi (2017). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Sadoon, Wathiq (2018). "Irak'ta DEAŞ'le Yüzleşmenin Yeni Turu: Bitmek Bilmeyen Güvenlik Sorunu", (<https://orsam.org.tr/tr/irakta-daesle-yuzlesmenin-yeni-turu-bitmek-bilmeyen-guvenlik-sorunu/>, 21 Nisan 2019'da erişildi)
- Salihi, Emin (2011). "Irak'ta Seçim Süreci Yeni Hükümet ve İstikrar!". *Bilgesam*. Ortadoğu Analiz, (<http://www.bilgesam.org/incele/1185/-irak%C2%92ta-secim-sureci--yeni-hukumet-ve-istikrar--!-/#.XP4cCogzbIU>, 22 Mayıs 2019'da erişildi)
- Salihi, Emin, (2017), *Irak: Devletin Çöküşü ve Çatışma Süreci*. İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Seddon, David (2004). *A Political And Economic Dictionary Of The Middle East*. London: Europa Publications
- Sekmen, Zikriye Sevda (2018). *Türkiye'ye Yönelik Değişen ve Derinleşen Tehditler: Suriye ve Irak'ta Kökleşen DEAŞ Terörü*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Semin, Ali (2016). "Irak'ta Siyasi Kriz ve Şii Ulusal İttifakı". *Bilgesam*. Ortadoğu Analiz, (<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-51-20160626281332.pdf>, 16 Mayıs 2019'da erişildi)
- Semin, Ali (2015). "DEAŞ'ın Ramadi'yi Kontrolü ve Bağdat-Washington Ekseninde ki Gelişmeler". *Bilgesam*. Ortadoğu Analiz: 1218, (<http://www.bilgesam.org/incele/2115/-isid-in-ramadi-yi-kontrolu-ve-bagdat-washington-eksenindeki-gelismeler/#.XQNdw4gzbIU>, 11 Haziran 2019'da erişildi)

- Sezal, S. Ranâ 2000. “İrak’ta Devlet ve Şiiler”. *Avrasya Dosyası*. 3 (6): 115-116
- Sistani’ye Soğuk Duş*, (<https://www.evrensel.net/haber/165521/sistani-ye-soguk-dus>, 26 Haziran 2019’da erişildi)
- Slovoj, Zizek (2015). *İslam Arşivleri*. Çev. S. Gürses. İstanbul: Çeviribilim Yayınları
- Sowel, Kırk H. (2018). Carnegie Endowment for International Peace. ”Understanding Sadr’s Victory”, (<https://carnegieendowment.org/sada/76387>, 28 Haziran 2019’da erişildi)
- Söylemez, Mahfuz (2003). “Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizonlara Etkisi-Kufe Örneği”. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi*. 3 (2): 63-86
- Şehit İmam Muhammed Bakır El-Sadr’ın Irak Halkına Çağruları*, <http://al-daawa.org>, 21 Haziran 2019’da erişildi
- Tafloğlu, Serkan (2013). “İran İslam Cumhuriyetinde Egemenlik ve Mşruiyet Kaynağı “Velayet-i Fakih”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 3 (68): 95-11
- Tombaş, Recep (2015). *Arap Baharı Sonrası Irak’ta Mezhep Politikaları; Türkiye, İran ve Sudi Arabistan Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Turan, Şerafettin (2003). “Levant”, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/levant>, 22 Mayıs 2019’da erişildi)
- Uludağ, Süleyman 1997. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/halife-tasavvuf>, 22 Şubat 2019’da erişildi)
- United Nation Iraq*. “Country Profile”, (http://www.uniraq.org/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=941&Itemid=472&lang=en, 26 Nisan 2019’da erişildi)

- Üstün, İsmail Safa (1999), “İran İslam Cumhuriyeti Yönetim Biçimi”, *İslam ve Demokrasi : Kutlu Doğum Semyozyumu*, Ankara
- Üstün, İsmail Safa (2013). Velayet-i Fakih. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/velayet-i-fakih>, 22 Şubat 2019’da erişildi)
- Üzüm, İlyas (2004). Mezhep. Diyanet İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mezhep#1>, 12 Ağustos 2019’da erişildi
- Vatansever, Osman (2010). *Irak’ın Yeniden Yapılandırılması Sürecinde Şiilerin Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü
- Wiley, Joyce N. (2004). *Irak Şiileri*, Çev. M. Mutanoğlu, O. Baş. İstanbul: Ekin Yayınları
- Yar, Erkan (2003). “Dinsel Otoritelerin Yapısı”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 8: 1-16
- Yavuz, Yusuf Şevki (1994). Ehl-i Sünnet. Diyanet İslam Ansiklopedisi, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-sunnet>, 22 Şubat 2019’da erişildi)
- Yılmaz, Murat (2015). *Saddam Hüseyin Sonrası Irak’ın Yapılanmasında İran’ın Mezhepsel Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yıldırım, Zafer (2005). Türk Basınında İran Irak Savaşı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Yıldırım Ramazan (2011). “Sünni Siyaset Düşüncesinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Etkinliği”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24: 5-24
- Yıldız, Tunahan (2019). “İrakilik Kimliği; Irak’ta Kimliğin Alternatif Tarihi”. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. 1(6): 169-202

- Yılmaz, Hasan (2004). “Irak’ın Gizlenen Gerçeği Türkmenler”, <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=3417>, 18 Ağustos 2019’da erişildi
- Yiğit, İsmail, (1995), Emeviler, Diyanet İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/emeviler#1>, 22 Şubat 2019’da erişildi
- Yiğit, İsmail (2009), Sıffin Savaşı, Diyanet İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sifin-savasi>, Erişim Tarihi: 07.02.2019
- Yücel, Fatih (2011). “Fıkıh Usulünde Zeydiyye- Mutezile Etkileşimi”. *İslami İlimler Dergisi 1 (6): 255-273*
- Yüksel, Emrullah (1993). “İmamiyye Şiasında İnanç Esasları” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 11: 18-36*
- “ميركلا عفانلا دل اخل اهب زحو ةوع دل”. al-daawa.org. (9 Mart 2019), <http://al-daawa.org>
- “حالصلال ين طولا”, al-jaffaary.net, (<http://al-jaffaary.net>). 21 Mart 2019 tarihinde erişildi